

398(477)(075.8)

Ф33

Д.Т. ФЕДОРЕНКО

ПЕРВОЦВІТ ДИВОСЛОВА

Малі розповідні жанри дитячого фольклору
в етнопедагогіці України

Навчальний посібник

для студентів і викладачів педагогічних
навчальних закладів, працівників дошкільних
установ і учителів початкових класів національної
школи України.

КИЇВ - 1997

1714

Спонсор видання український вчений, шанувальник і
меценат вітчизняної культури
Петро Васильович ШВИДЬКО

593 966

398 (477) (075.8)

Ф33

Д. Т. Федоренко

593966

ПЕРВОЦВІТ ДИВОСЛОВА

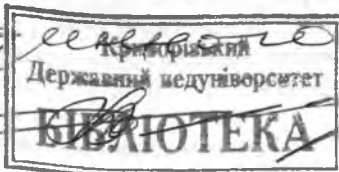
МАЛІ РОЗПОВІДНІ ЖАНРИ ДИТЯЧОГО ФОЛЬКЛОРУ.
В ЕТНОПЕДАГОГІЦІ УКРАЇНИ

*Величезна новелка
Оксана Траценко
журнально, з наба-*

Навчальний посібник

для студентів і викладачів педагогічних навчальних закладів,
працівників дошкільних установ і учителів початкових класів
національної школи України

*жакет для усього на
Наві світи, кохання
і розумство щастя!*

Київ — 1997

Д. Т. Федоренко

ПЕРВОЦВІТ ДИВОСЛОВА

Малі розповідні жанри дитячого фольклору в етнопедагогіці України

Навчальний посібник

для студентів і викладачів педагогічних навчальних закладів, працівників дошкільних установ і учителів початкових класів національної школи України.

Робота виконана в НДЛ з проблем педагогіки національної школи КрДПІ (науковий керівник професор О. О. Любар).

Рукопис рецензували:

Доктор філологічних наук, професор **А. В. Козлов**

Директор Криворізької педагогічної гімназії

В. В. Баратюк

Рекомендовано МО України як навчальний посібник

ISBN № 5 — 7763 — 2633 — 8

© Федоренко Д. Т. Первоцвіт дивослова. — К., 1997.

© Андріанов Т. В. — обкладинка.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Татусь розпитує Вовчика, який щойно повернувся зі школи, про успіхи.

— У нас новий математик...

— Ну і який він?

— Дуже набожний. Коли я відповідаю, він весь час підводиться до стелі і вигукує: — О Господи!

(Друкється вперше).

Що це? Анекдот, народна усмішка чи дитяча сміховинка?

Отже, маємо зустріч із твором малих розповідних жанрів українського фольклору.

Ну то й що? Чи мало ми чуємо таких от мікрогуморесок в житті? Повсякденно, у різних побутових, виробничих, навчальних та інших ситуаціях.

Більшість дорослих і дітей ставляться до таких творів просто як до анекдота, але ж всім відомо, що сміх — справа серйозна. Несерйозного сміху не буває.

Це добре знають педагоги сьогодення, а ще краще повинні оволодіти тайнами цього чарівного вихователя і майстерністю вдалого, влучного використання малих розповідних жанрів дитячого фольклору педагоги ХХІ століття.

Підготовка учителів філологічних дисциплін, педагогіки і методики початкового навчання, народознавства та інших українознавчих спеціалізацій вимагає ґрунтовних знань не лише з етнографії, етнопедagogіки, етнопсихології, народознавства, а й українського фольклору.

Дитячому фольклору у тому комплексі належить (відводиться) важливе і вельми відповідальне місце, адже через національні традиції і характерні особливості світоприйняття дошкільниками і молодшими школярами засобами малих розповідних жанрів народно-поетичної творчості відбувається формування не лише системи знань, а й характеру, волі, світоглядної позиції, національної самосвідомості та норм співжиття.

Існуюча досі література по дитячому фольклору (Український дитячий фольклор. — К., 1962, — 248 с.; Дитячий фольклор. — К., 1986. — 304 с.; Де живе жар-птиця. — К., 1991. — 206 с. та

числені тематичні збірки) розглядає, в основному, коліскові пісні, пестушки, утішки, заклички, пісні, лічилки, ігри, прозивалки (дражнилки), скоромовки, казки, легенди, перекази, бувальщини, притчі, загадки. Лише зрідка (Іван Гурин, наприклад) звертається до усмішок, але які за походженням не є дитячими, а по суті своїй перекази дорослих про ситуації, в яких діють діти. Тож такі твори до дитячого фольклору зараховувати можна досить умовно.

І аналогічне ставлення до дитячого фольклору сформувалося вже багато десятиліть тому. Саме через те настала потреба поновому підійти до класифікації творів дитячого фольклору взагалі, додавши до уже існуючих класичних жанрів і мікрогуморески — усмішки, або як називають їх в українській діаспорі, сміховинки.

В основу класифікації творів дитячого фольклору слід покласти принцип їх формування в середовищі: ті, що народилися безпосередньо в дитячому гурті (сфері спілкування з однолітками), що виникли під впливом (живій участі) дорослого оточення малечі і такі, в яких просто діють наймолодші члени української людності.

Отже, настав час розпочати розгляд дитячого фольклору від коротеньких дитячих фраз, що або створюють гумористичний стан (фон) самого мовлення, або тяжіють до афористичності чи згодом можуть стати основою променистих іскринок-смішнок, що, на жаль, ще теж не досліджені вітчизняною фольклористикою. А цей «гумор у коротких штанчатах» має своє законне місце серед творів так званого дорослого гумору і сатири, та творів інших жанрів дитячого фольклору.

Воно й не дивно: дитячі мікрогуморески могли сформуватися у свій специфічний жанр набагато раніше інших розповідних жанрів, бо дитячі сміховинки — найдавніший вид мистецтва. Здається, мистецтва ще не було, а мікрогуморески уже сяяли усіма фарбами мовної веселки, виступаючи за розвиток мислення, мовлення малюка, дитини, отрока, юнака, за формування волі, характеру, натури та й особистості вцілому — така сила мікрогуморесок.

Український народ — один з найдавніших в світі, його усна, пісенна, писемна, музична, танцювальна творчість теж найдавніші. Такого ж прадавнього віку і завжди юні сміховинки українських малюків...

Посібник розрахований на студентів факультетів підготовки учителів початкових класів, які здобувають другу спеціальність — народознавство, але з успіхом може використовуватися і на інших факультетах при вивченні української народно-поетичної творчості, національної етнопедagogіки тощо.

Характерними особливостями посібника «Первоцвіт дивослова» є нетрадиційний підхід до класифікації і аналізу малих розповідних жанрів дитячого фольклору; кожен з 12-ти розділів має завдання для самостійного засвоєння теми, рекомендовану літературу; вперше в історії національної культури і фольклористики розглянуто розвиток малих розповідних жанрів дитячого фольклору української діаспори тощо.

Такий посібник в історії педагогічної думки і освіти України видається вперше, хоча це плід кількох десятиліть спостереження, систематизації і аналізу малих розповідних жанрів дитячого фольклору української людності від давніх давен до сьогодення.

Отже, глибоке знання учителем малих розповідних жанрів дитячого фольклору значно підвищує рівень професійної його майстерності, дозволяє глибше зрозуміти духовний стан, душевні поривання, тайни творчості наймолодших школярів, що у свою чергу дозволить більш результативно і ефективно формувати і прогнозувати навчально-виховний процес, його досягнення і можливі наслідки в майбутньому, і, найголовніше, сприяти вихованню складного соціального почуття — національної самосвідомості.

Вміле використання малих жанрів дитячого фольклору учителями і батьками в педагогічному процесі формування юної особистості дозволяє більш плідно формувати позитивні якості особистості юних громадян і боротися з недоліками (негативними проявами), а викриваючи традиційні людські пороки, що наші діти майстерно переймають від своїх батьків, дорослого оточення і однолітків (ліннощі, жадоба, пихатість, самозакоханість, вайлакуватість, впертість, вередливість тощо), формувати почуття за-судження усього бридкого та огидного, і у такий спосіб стверджувати прекрасне.

То ж малі розповідні жанри дитячого фольклору за певних умов високо професійного залучення до виховного процесу перетворюються у результативний і дієвий засіб національної етнопедагогіки.

Завдання учителя не лише оволодіти майстерністю включення малих розповідних жанрів дитячого фольклору до виховного процесу в школі, а й навчити батьків своїх учнів тонкошам володіння цією могутною зброєю сміху, який ростить, плекає, і формує прекрасні начала особистості та руйнує риси спотвореності, які, на жаль, супроводжують життя сучасних школярів.

Посібник «Первоцвіт дивослова» може використовуватися в процесі вивчення курсу «Фольклор України» (Народно-поетична творчість України), проте для багатьох учительських гуманітарних спеціальностей це може бути і спецкурс (факультета-

тив); його можна використовувати в організації самостійної роботи як з фольклору (малі розповідні жанри), так і етнопедагогіки.

«Первоцвіт дивослова» стане корисним для організації індивідуальних занять (індивідуальної підготовки) студентів по засвоєнню фольклору і етнопедагогіки, а також і для батьків по підвищенню своєї майстерності у повсякденній роботі з дошкільнятами та учнями різних вікових категорій.

В загальноосвітніх навчально-виховних закладах України цей посібник може стати добрим помічником при розробці інтегрованого курсу Українознавства.

Розділ I. ПЕРШІ ПРОМІНЧИКИ

До витоків творчості наймолодших

Звідки береться дитячий фольклор? То дивлячись до яких жанрів і як підходити. Коли уважно простежити виникнення малих жанрів (смішинки, дражнилки, лічилки, загадки, забавлянки та інші), то очевидно їх незамулені джерела — засвоєння дитиною мовлення, коли ще відсутній достатній досвід правильного вжитку слів і словосполучень, коли змішування певних значень, а то й відтінків значень створюють гумористичні ситуації, мовно-жартівливі колізії та под.

І коли уважно слухати наймолодших, стане зрозумілим, що найкращими творцями «гумору в коротеньких штанчатах» є наші милі і неповторні курносики, що рясно заспані смішним ластовинням і прикрашені обережками нев'янутих весняних квіткових розсипів жаринок і чопорних «букетів» відреагованих дорослими смішнюк малюків.

Систематичні записи дитячих кумедних висловів варто розпочати враз, коли дитя пробує лепетати. Найкраще, звичайно, вести записи з самого первинного словостворення і продовжувати до шкільної пори. Період початкових класів — якісно новий і відповідальний для життя дитини час перебудови системи, структури і змісту життя, а тому й гумор учнів початкових класів набуває інших ознак, характеристик, а значить, форм і методів педагогічної роботи по запису, систематизації і вивченню творів дитячого фольклору взагалі і малих жанрів зокрема.

Останні десятиліття характерні появою в багатьох сім'ях своєрідних альбомів — альманахів (щоденників, літописів) під різними назвами: «Наше дитя», «Наш малюк», «Коли ще під стіл ходили...» та под. Для науки такі щоденники мають виключно важливе значення, бо є точною фіксацією словникових і мовних

повотворень малюків, які за певних умов можуть стати чи то наріжним каменем, чи то фундаментом майбутньої дитячої смішинки, що швидко пошириться по країні (часто при допомозі органів масової інформації, особливо газет, дитячих журналів та дитячих передач радіо, телебачення і при допомозі випусків чарівного, дивного в світі сатиричного дитячого кіножурналу «Єрлаш»).

Бережливе ставлення до таких щоденників зберегли для науки значні прошарки історії дитячого мовлення багатьох десятиліть.

Наприклад, Сергійчина мама Маргарита Олександрівна Р-ва до 1963 року вела щоденник спостереження за сином, ілюструючи тематичними фотографіями малюка, що майстерно виконані батьком Сергійка Михайлом Дмитровичем (м. Павлоград). З їх дозволу кілька цікавих Сергійкових висловів. З такого його довгого шестирічного життя Сергійкові фрази тяжіють до смішинок, в залежності від обставин, настрою, бажання, вживання і віку оточення.

— А тьотя Віра вся нап'янилася.

* * *

— Де мої сапоніжки? (босоніжки)

* * *

Вперше побачив півмісяць:

— Мамо, місяць зламався!

* * *

Вперше побачив коня, запряженого в бричку:

— Мамо, глянь, кінь з прицепом їде!

* * *

— Мамо, я бачив страшний сон, але я не боявся — сміливо дивився на нього.

* * *

— Мамо, візьми мене на руки, я буду тримати, щоб ти не впала!

• • •

БАТЬКО: Доведеться віддати свій годинник в чистку.

СЕРГІЙКО: Не треба, тато, я вже його почистив.

[З приватної колекції, друкується вперше].

На прикладі щоденника з життя Сергійка Р-ва чітко простежується шлях від кумедних перекручень слів через ситуативні колізії безпосередньо до мінігуморески про чистку годинника.

Як видно, в сім'ї виробилась традиція: цікаві вислови, каламбури, жарти мимохідь, усмішки, новотвори, невимушене риму-

вання — все записувати до спеціального щоденника, що вибірково процитований.

Отже в кожній сім'ї, де є діти, де поважають живу розмовну мову, де цінують перлини народної творчості, повинні скластися традиції збереження та шанування слова, як основного будівельного матеріалу культурного мовлення, як найперший засіб національної етнопедагогіки України.

Особливості запису висловів маляти полягають, здебільшого у спрощенні вимог до паспортизації. Обов'язковими залишаються фіксація дати запису та відповідних умов творчості малюка.

Процес національного відродження починається від наймолодших за умови, якщо правильно його організувати в дошкільному дитячому закладі і сім'ї.

Потреба постійного спостереження за дитячим мовленням формує певні традиції (Традиція, за С. І. Ожеговим, це те, що перейшло від одного покоління до слідуючого, що успадковано від попереднього; звичай, встановлений сталий порядок в поведінці та побуті) у роботі з дитиною по розвитку мовлення, розуміння гумористичних обставин та збирання творів дитячого фольклору.

Традиції запису фольклорного матеріалу можуть бути сімейними, спеціально організованими експедиційного плану і емпіричними чи випадковими. Останнім часом значно збільшився попит читачів на таку незвичайну продукцію, як дитяча мова і мовлення, дитяча творчість, фольклор різних жанрів. Задовольняючи прохання передплатників, багато періодичних видань відкрили куточки (розділи) дитячої творчості «Говорять діти» державною мовою та іншими мовами України.

Слід відзначити ініціативу газети «Зоря» (м. Дніпропетровськ, 1963), яка в одному з номерів надрукувала добірку дитячих висловів з польського журналу «Пшекруй» і звернулася до своїх читачів з таким запитанням: «А що цікавого говорять наші діти? Запишіть і надсилайте нам, ми розповімо про це в нашому куточку «Зоря» в сімейному колі».

І майже в кожну суботу газета протягом кількох літ подавала цікаві матеріали в куточку, в якому опубліковані й смішинки «Лелека і вертоліт», «Кому служить піп» та інші, що включені до цього посібника.

Куточок «Зоря» в сімейному колі «став традиційним, а суботній номер «Зорі» в газетних кіосках більше години не затримувався...

Журнали «Барвінок», «Перерва», «Початкова школа», «Дошкільне виховання», регулярно друкують кращі записи дитячого мовлення та смішинки.

Патріарх українського гумору, сатири журнал «Перець» з номера в номер протягом багатьох десятиліть друкує розділи «Народні усмішки» і «Перчення», в яких постійно публікує дитячі смішинки.

Білоруський журнал «Вожык», («Іжак») в значно меншому розмірі, але теж друкує розділ «Усмішки читачів»... Ці журнали багатолітні законодавці форм і методів знайомства своїх читачів з тематичними добірками дитячого фольклору малих жанрів.

Між іншим, всі слов'янські країни Європи (Болгарія, Чехія, Словаччина, Польща, Сербія, Чорногорія, Хорватія, Македонія, Білорусія, Росія) мають свої дитячі і педагогічні газети та журнали, в яких постійні рубрики публікацій малих розповідних жанрів дитячого фольклору.

Важливість використання цих мініатюр свідчить включення вченими української діаспори творів дитячого фольклору до підручників і навчальних посібників українських шкіл Канади, США, Австралії та інших країн.

Таким чином, записи дитячого мовлення є необхідною умовою розуміння процесу розвитку фольклорних творів малих жанрів.

Але ж ці твори водночас дозволяють розуміти етнопедагогічні процеси, поступово перетворюючись у дієвий засіб народної педагогіки. Тому збирати ці мініатюри треба і фольклористам, і педагогам. І чим раніше цю роботу розпочне майбутній учитель, тим вищим стане рівень його професійної майстерності, тим вагомішим буде внесок у розвиток дитячої фольклористики, що нині лише підходить до межі постановки на науковий рівень, тим результативнішим стане процес виховання, а засоби національної етнопедагогіки доповняться результативними засобами, що милі і дітям, і вихователям.

То ж малі дотепники, хочемо ми того, чи ні, є рушійною силою, що спонукає розвиток безпосередньо творів дитячого фольклору і фольклористики, власного мислення, сприйняття, гумористичного осмислення багатьох смішних, а то й критичних обставин до яких часто потрапляють діти.

Оригінальні спостереження провів А. В. Ворфлик (м. Жовті Води), які заносив до щоденника.

— Тату, — питає Іра, — а ти знаєш, як у селі колодязь називається?

— А як?

— Гусак..

(Замість «журавель»).

* * *

— Зараз я маюю осінь. — Малює осіннє дерево.

— А сонечко де?
— Сховалося вже. В самому куточку.
* * *

Гірко плаче.
— Що з тобою?
— Я вмираю!
— Та чому ж?
— Їсти хочу!
* * *

Знову маює.
— Ти знаєш, чому ця принцеса сумна?
— А чому?
— Вона на їжака наступила...
* * *

У лікарні:
— Тьотя лікар сказала, що я ще три деньки тут полежу, три
нічки тут переночую, і мене додому відпустять. Мабуть у неї бу-
де горе, коли вона відпустить мене раніше...
* * *

Сусідські хлопці не пускають її в хату з вулиці:
— Я ж вам, не голуб, щоб через квартиру літати...
* * *

Намалювала двох баришень.
— Це я, а це Інна.
— А то що таке в тебе?
— Фата.
— А в Інни чому немає фати?
— Тому, що вона маму не слухається...
* * *

Тато виступає по радіо.
— Що, в мене два тата? Один тут, а другий там?
* * *

Мама вчить доню:
— Оце буква «я»...
— Ти? А татко ж де?
* * *

Грають «у школу».
— Я буду директором.
— Я вчителем.
— А в мене будуть канікули...
* * *

Дорослі зайняті своїми справами.
Раптом хтось невчасно відчиняє двері й заважає.

— От біда — вихоплюється в когось зі старших.

— Це не біда, а Оленка...

* * *

**[Подано за газетою «Прапор юності», 1991. — 31.XII. — С. 4;
м. Дніпропетровськ].**

В щоденнику спостереження за мовленням маленької Іри простежується не лише формування досвіду мовлення і етимологічного розуміння слів, а й основні шляхи та закономірності вищкнення мікрогуморесок.

І колись, коли Іриша стане Іриною Анатоліївною і зазирне до цього щоденника, їйправо, щось надзвичайно тепле колихнеться під серцем, згадаються теплі руки матері, допитливі очі тата і велике щастя, яке дає нам таке коротке дитинство...

...Багато вчителів незалежної України стали записувати фольклорні твори юних, деякі з них мають вдалі записи смішинок. А хто вже почав збирати народну творчість, пізнав смак такої творчості, той все життя присвятить цій справі, знаходячи в ній і задоволення наукових потреб, і відпочинок.

Вагомі, майже унікальні записи здійснив учитель Тилігуло-Безанської середньої школи Миколаївської області, Л. В. Кондрацький, діалоги яких позначені українською своєрідною усміненістю, доброзичливістю.

* * *

— Бабуно, а скільки вам років? — запитав онук.

— Шістдесят вісім, — відповіла бабуся, а потім помовчала трохи і додала, — старенька вже...

— Треба займатися спортом, — порадив Ваня, — Он Тетянина бабуся катається на лижах, то, кажуть, їй тільки п'ятдесят.

[Перець, 1964. — 4. — С. 10].

Тут бабуся виконує роль присутньої при творенні дитячої смішинки, створює своєрідний фон, а основне смислове навантаження належить добросердому Вані, його розумінню життєвої ситуації.

Дитяче мовлення з гумористичним відтінком до фольклорних творів у повному значенні жанрових особливостей віднести можна лише умовно, бо у більшості випадків творець тої чи іншої мовної перлини відомий, і ніхто не дасть ніякої гарантії, що з того напівафористичного вислову стане в майбутньому фольклорний твір. І все ж такі вислови мають свої закономірності, а саме:

— Стислість і економність мовного матеріалу.

— Дитяча безпосередність і зовнішня безкомпромісність суджень.

— Допитливість і кмітливість у дитячих запитаннях та наївність відповідей — стверджень тощо.

Інколи гумористичність ситуацій може виникати внаслідок прямолінійного розуміння дитиною зауважень побажань, критичних суджень дорослих. Наприклад

Люба пізно повернулася додому. Весь день гралася з друзями, але нікому вдома не сказала, куди вона пішла. Бабуся повчає її:

— Наступного разу будеш кудись йти, скажи: бабусю, я йду туди-то і туди.

Зранку Любця підходить до бабусі і каже:

— Бабусю, я йду туди й туди.

— Куди, доню?

— Туди і туди.

— Та куди ж?

— Ну бабусю, вам ніяк не вгодиш. Казали вчора так мені говорити, я й кажу, туди і туди.

(Вільне життя, 1991. — 13.04. — № 71. — С. 2; м. Тернопіль).

Інколи дитяче мовлення виявляє природжені здібності до філологічних спостережень. Наприклад, дитячий неологізм, що породжений маленькими хитрощами п'ятилітньої Любані.

Дитяча кімната сусідує з ванною. Після вечері Любу відряджають спати. Мала йде неохоче й одразу ж повертається:

— Я не можу пройти до спальні — з ванни темно виходить.

(З колекції учителя Володимира Михайловича Гученка. м. Павлоград; друкується вперше).

Та тут, як видно, виходить не темнота, не страх, а саме «темно», що у звичайному мовленні нормою ніяк назвати не можна.

Заховавшись за «виходить темно», маленька хитрунка очевидно розтягує задоволення спілкування з батьками і віддаляє час вкладання спатоньки. Певно, саме це бажання і керує хитрункою.

Аналогічні словникові новотворення з'являються в кожній сім'ї, де зростають малюки і де уміють слухати і чути дитяче мовлення.

Щоранку, коли Ліда збирається до садочка, бабуся кладе їй щось із «живої» їжі — яблуко, помідор, перець чи моркву.

Впакувала згорточок до внучиної торбинки.

— Ого, як ви її витовстили!

* * *

Тільки зробив із конструктора двоповерхові ворота:

— Це — для пішоходів, а це — колісні.

(Подано за газ. «Прапор юності», 1985. — II.VII. — № 83).

Широка гама дитячих турбот, бажань, нестримної діяльності,

жагучої спраги пізнання і за нормальних умов життя і розвитку може створювати різноманітні ситуації гумористичного забарвлення.

Коли ж добрати до філологічної, монологічної форми виникнення сміховинки вдалий заголовок, то від звичайного, хоча милого дитячого мовлення до цілого роману у формі коротенького анекдоту один єдиний крок.

От невеличкий діалог Ігорка з матусею:

— Мамо, у мене така чашка, як у тебе?

— Така, але другого кольору.

— А у мене — п'ятого?

(Запис 1953 р.; друкується вперше).

Цьому діалогові можна дати заголовок, приміром «П'ятий колір», або «Кольоровий рахунок» чи ще як, і малесенька іскрилка — сміховинка буде завершена; промінчик дитячого світосприйняття.

Так, на перший погляд, нейтральні у виховному плані (ну які почуття може виховати остання смішинка?) надзвичайно важливі у кількох площинах, які етнопедagogіка відносить до рангу основопологаючих, а саме:

— Живе мовлення рідною мовою занурює дитину до національного середовища, а уже це одне має чи не вирішальне значення у закладенні основ національної свідомості.

— Процес пізнання і формування різних інтересів (розважальних, трудових, пізнавальних, пошукових, творчих та ін.) здійснюється засобами мовлення материнською мовою у формі розпізнавання лексичного значення нових слів, етимологічного їх розуміння тощо.

І вже названого досить, щоб при формуванні професійної майстерності учителів і рівня педагогічної культури батьків учнів докласти зусилля до вивчення етнопедagogічних особливостей різних розповідних жанрів дитячого фольклору.

З А В Д А Н Н Я

для самостійного засвоєння теми.

1. Прочитайте гумористичні діалоги дітей з дорослими, і визначте їх ситуативність виникнення, мовно-стильові особливості (характеристики) та психолого-педагогічне (виховне, розвиваюче, формуюче) значення.

Неділя. Ранок. Нікому нікуди не треба квапитися, і всі сплять.

Першою схоплюється Надійка і біжить до бабусі:

— Я прокинулася, бо мене розбудив день.

* * *

Мама вимила целофанові мішечки й порозвішувала сушити. Через деякий час просить Надійку:

- Доню, повивертай мішечки, щоб і зсередини висохли.
- Вивернути, щоб були догори водою?

* * *

Гуляючи на вулиці, Артемко чув, що хтось виходить заміж. Повернувся додому і запитує?

- Дідусю, а хто з вас заміжній: ти чи бабуся?

* * *

Тато вернувся з роботи і сів на ганок. Підбігає Артемко в сльозах:

- Таточку, мені голівка болить.
- Зараз дам таблетку і все минеться.
- Не треба таблетку, помасти краще зеленкою.

* * *

Старший брат п'ятикласник, розв'язує вголос задачу:

— На костюми дано стільки там метрів тканини. Скільки з неї можна зшити костюмів, коли на один костюм пішло 4,5 метра...

— Запитай краще у бабусі, вона ж на швейній фабриці працює, — радить Артем.

* * *

— Ліда збрала усіх подружок, розсадила на дивані ляльок її оголосила:

- Сьогодні у мого собачки день народження!

* * *

Ранній ранок. Мала Михася схоплюється з ліжка.

— Бабусю, я буду дивитися із розплющеними очима цікавій сон про космонавтів.

- А чому — з розплющеними?
- Щоб краще роздивитися!

[З колекції Марії Василівни Бережної. м. Тернопіль; друкується вперше].

2. Познайомтесь із розділом «Кожна пригода — то мудрості дорога» книги «Вік живи — вік учись» (—К., 1961. — С. 77—121) і визначте ті смішинки, які можна віднести до категорії дитячого (за походженням) фольклору малих жанрів. У чому їх особливість? Мотивуйте свої судження.

3. Прочитайте дитячі іскринки-сміховинки і дайте (придумайте) їм заголовки (назви).

- Батько, граючись з сином, просить його не кусатись:
- Ми ж люди, а не собаки.
- Ні, ми не люди. Люди — це сусіди.

* * *
Батько запитує:

— Тобі 2 великих огірки чи 3 маленьких?

Відповідь:

— Краще 3 великих.
* * *

— Тату, з чого робляться собаки?

— З інших собак. Із старих — нові.

— Ні, неправильно. На новому заводі робляться нові, а старі собаки — на старому заводі.
* * *

— Мамо, у нас пожежа в животах?

— ?

— Чому ж тоді з рота йде дим?
* * *

— Ой, Геня не може жити, — скаржитися, бо об'ївся.

— Зовсім не може?

— Тільки може гуляти.

[Із записів різних років; друкуються вперше].

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. БОЙКО В. Г. Дитячий фольклор /Передмова до кн.: Український дитячий фольклор, — К., 1962. — С. 3—16.
2. Малята-дошкільнята /У кн.: Українські народні анекдоти, жарти, дотепи. — К., 1967. — С. 345—354.
3. МИШАНИЧ С. В. Що таке фольклор // Рад. школа, 1989. — № 11—С. 20—28.
4. Про освіту: Закон України // Рад. школа, 1991. — № 9.
5. ФЕДОРЕНКО Д. Т. Смішинки наймолодших // Заграва, 1994. — Січень. — № 1.

Розділ 2. СМІШИНКИ НАЙМОЛОДШИХ

Малі розповідні жанри фольклору і розвиток світосприйняття.

Життя дорослих, особливо в періоди складних соціальних перетворень, наповнюється важливими проблемами виживання, забезпечення дітей бодай яким, не говорячи вже про науково виваженим прохарчуванням наймолодших, які, як і завжди, виявляються найменш захищеними соціально, а тому часто і з боку сім'ї. Куди тут до організації харчування в дусі національних традицій, чи до проблем дитячого фольклору! І все ж малі розповідні жанри дитячої творчості виникають за будь-яких обставин, тому не можна гаяти час і нехтувати збиранням, систематизацією та використанням в педагогічному процесі цих унікальних за формою і чарівним змістом витворів дитячої кмітливості, ви-

гадки, спостережливості та образного сприйняття, гумористичного переосмислення і неординарного відображення певних ситуативних колізій явищ, або стану.

Тому навіть забезпечення дітей необхідним одягом, іграшками, книжками, а школярів ще й численними іншими необхідними предметами щоденного користування, інші, далеко не дитячі турботи дорослих, спроможні сприяти виникненню творів малих жанрів дитячого фольклору.

Тому варто завжди уважно прислухатися до дітей, до їх милої, вельми симпатичної, невимушено-усміхненої мови, приглядаючись до їх глибокодумних ігор, і перед дорослими відкривається новий світ, з якого ми вирости і чомусь перестали його помічати.

* * *

От стоїть хлоп'ятко, заплющивши оченята. Здивована бабуся звертається до нього:

— Що з тобою, Андрійчику?

— Я роблю ніч.

[З колекції автора, друкується вперше].

Діти дошкільного віку найбільш чуттеві до сприйняття оточуючого світу, адже в цей вік найбільш інтенсивно формується мислення, емоційна і психічна сфера діяльності малюків, закладається фундамент особистості майбутньої дорослої людини.

Тому завжди природними є умови появи смішних (кумедних) ситуацій, що породжують гумористичні діалоги — букети запашних смішинок.

* * *

— Чого це в тебе, Сашко, заїди на губах?

— Зате вже на носі немає!

* * *

— Миколко, не сідай на землю, вона ще сира, простудишся!

— Ні, мамо, земля вже зварилася.

* * *

Мати здивовано: «Чому ти корчиш мордашку бульдогу?»

Яшко (крізь сльози): «Він першим почав...»

* * *

— Ось бачиш, кістка валяється. Мабуть, чоловіча.

— Вона тому чоловічою зветься, що її чоловік обгриз і кинув.

А якби собака обгриз, тоді вона звалася б собачою.

* * *

Тато з мамою поралися на городі, а діти гралися у дворі. Раптом Олег вибігає на грядку і голосно плаче.

— Що трапилося? Чому ти так кричиш? — запитує мама.— Хіба не можна тихіше?

— Ага, а як ви тихіше не почуете? — говорить хлопчик.

* * *

Нетерплячий Ясочці не раз говорили: «Не плач, козак, отама-ном будеш». А незадовго почули, як вона заспокоювала свою подругу: «Не плач, коза, а то мамою будеш».

[З колекції учительки Євгенії Володимирівни Данилової, м. Марганець; друкується вперше].

Наймолодші, звичайно, чують казочки про капусту, в якій знаходять діточок, про очерет, по якому довго ганялися, поки спії-мали оцього ось хлопчика, про кукурудзу, в якій ховалася Ярипочка, а коли сонечко стало сідати, то вона й повернулася додому.

Але найбільше легенд про лелек, які приносять діточок з вір-рю. Між іншим, оповіді про лелек найдавніші у всіх слов'янсь-ких народів, хоча зветься цей птах, звичайно, по-різному (ле-лека, анст, бусол та ін.). Ці розповіді корінням сягають аж в пра-давні часи, в епоху, коли лише формувалися праукраїнці — ран-ній палеоліт, і набули більш завершених форм уже в період не-оліту (матріархат і патріархат).

Можливо через таку давність легендарних оповідей про лелек чи інших птахів — приношувачів дітей — кожен з нас неод-разово чув у різних інтерпретаціях численні дитячі мініатюри. Та коли уважно прислухатись до розмови дітей з дорослими на ці дражливі теми, майже завжди помітні смішинки. Невимушені, скромні, на перший погляд непомітні, наче лісові фіалки, але за-пашні і граціозні у своїй неповторній красі.

* * *

— Петрусю, сьогодні тобі лелека приніс сестричку, — радісно повідомив синові батько. — Ти хотів би побачити її?

— Сестричку — ні, але мені дуже хочеться побачити того ле-леку...

* * *

Мамо, звідки я взявся?

— Тебе лелека приніс.

— І тебе теж лелека приніс?

— Звичайно... — відповідає мати.

Сергійко подумав-подумав і каже:

— То був, мабуть, дуже сильний лелека, як вертоліт...

* * *

— Мамо, кажуть, що мене лелека з лікарні приніс.

Так, синку

— То виходить, що я хворів?

— Так, синку. — Державний історико-педагогічний музей і бібліотека м. Марганець

БІБЛІОТЕКА

- Увечорі батьківські збори.
- Я не зможу прийти, нема на кого покинути Оленочку.
- А ти поклич лелеку.

* * *

- В обрії видно кілька лелек.
- Тато, і де лелеки були досі?
- На чужині.
- А чому ж повертаються без малят?

[Записи різних років; друкуються вперше].

Між іншим, у такий спосіб вдається надовго відтягнути усвідомлення дитиною її появу на світ Божий. І це добре, бо етнопедагогічна мудрість радить не відкривати малюкам тайни дітонародження до того моменту, коли їх свідомість може сприятняти правду спокійно і врівноважено.

Цілком зрозуміло, що діти до трьохлітнього віку перебувають в сімейному оточенні, потім — в сім'ї і дошкільних закладах, але вплив матері, тата, бабусі, дідуся, старших братиків і сестричок на формування поведінки інтересів (розважальних, навчальних, пізнавальних, пошукових і творчих) все ж залишаються домінуючим.

Чи ж дивно, що серед численної добірки гумористичних творів дітей дошкільного віку більшість пов'язана із сім'єю, родинними взаєминами, оточенням і домашнім побутом.

У таких випадках дійовими особами найчастіше виступають близькі родичі: матуся, тато, бабуся, дідусь, старшенькі сестричка або братик.

Дія відбувається в національному середовищі, хоча інтер'єр, природа чи інші ознаки української належності не підкреслюються. Найголовнішими ознаками є українські власні імена, назви страв, овочів, фруктів, пісень, ігор та под.

Іноколи в таких творах з'являються певні русизми (чи калька з російської), що ще раз свідчить про довготривалу русифікацію населення України.

- Мариночка! Я щойно прибрала в кімнаті, а ти знову наслідила. Чужу працю слід поважати.

- Мамуленько, але ти ж мені не чужа...

* * *

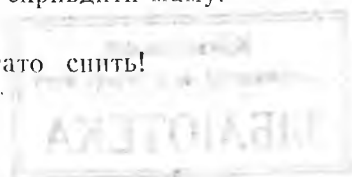
- Хто красивіший — тато, чи мама?

- Нічого вам не скажу, бо не хочу скривдити маму.

* * *

- Сергійко, поклади молоток, тато спить!

- А я буду стукати пошепки.

* * *

Одного разу Сергійкові дали в кожную руку по цукерці і сказали:

— Одну візьми собі, а другою вгости маму.

Він радісний прибіг до неньки і простягнув руку із цукеркою:

— Мамо, скажи: «Спасибі, я не хочу!».

* * *

— А в тебе батько лисий!

— А от і не лисий, він в капелюсі!

[Записи різних років; друкуються вперше].

Не менш привабливі іскристі сміховинки малят, в яких юні хитруни виявляють здібності пошуку виходу із складного для дитини становища, або ж вибору варіанту, що принесе гумористам чітко виражені вигоди, або перемістять малюка на вищий (у його розумінні) щабель соціального становища.

* * *

— Скільки тобі років?

— Скоро вісім, а поки що шість.

* * *

— Скажи, Вовчику, скільки мама заплатила за кіло яблук, якщо кіло коштує п'ятдесят купонів?

— Не знаю. Моя мама завжди торгується.

* * *

— Мамо, а в чому я завтра піду до школи?

— У чому і всі діти.

— Ти гадаєш, що вони теж придуть без штанів?

* * *

Читав батько Вовчику казку про рибалку і золоту рибку. Коли дійшли до того місця, де вередлива баба вчетверте посилає діда до моря просити рибку, Вовчик і питає:

— Невже дід не додумається попросити рибку, щоб вона йому другу бабу дала?

* * *

— Мамо, дай мені цукерок!

— Візьми собі жменю.

— О, то краще ти дай, у тебе жменя більше.

[Записи різних років; друкуються вперше].

У строго науковому розумінні дитячі розповідні жанри фольклору, які звуть смішинками, іскринками, гумором у дитячих штанцатах і т. п., є ніщо інше, як анекдот.

Визначення анекдоту як малого розповідного жанру фольклору у різних вчених неодинакове.

Так Ф. І. Лавров під анекдотом розумів «коротенькі оповідання сатиристичного та гумористичного характеру про якийсь ти-

повий життєвий випадок, подію чи явище» (Українська народна поетична творчість, — К., 1965. — С. 156).

Л. Ф. Дунаєвська під анекдотом розуміє «короткі побутові оповідання, в яких засобами сатири, гумору, змальовується надзвичайна подія, випадок, ситуація, людський вчинок, моральні вади, певні риси характеру» (ГРИЦАЙ М. С., БОЙКО В. Г., ДУНАЄВСЬКА Л. Ф. Українська народно-поетична творчість — К., 1983. — С. 236).

«Словник літературнознавчих термінів» розглядає анекдот як жанр фольклору: коротка жартівлива розповідь про якийсь цікавий життєвий випадок чи ситуацію з несподіваним і дотепним закінченням» (ЛЕСИН В. М., ПУЛИНЕЦЬ О. С. Словник літературних турознавчих термінів — К., 1971. — С. 25).

Аналогічні визначення анекдоту з різних позицій як фольклорного жанру подають і інші джерела. Можна з якимось формулюванням погоджуватись, з чимось — ні, але поєднати поняття анекдот і дитячу творчість, здається, і неетично, і непедагогічно, і взагалі протиприродно, бо творчість юних (навіть гумористичного і сатиричного спрямування) для самого малюка об'єктивно носить досить серйозний характер і не переслідує реалізації мети викриття чи висміювання кого-небудь чи чого-небудь. Просто життя славних наших ясочок і зірочок виплескує на його береги перлини дитячої мудрості, промінчики світла, які ой як далекі до анекдотів. Дитячі гумористичні твори малих жанрів вимагають іншого визначення і термінології.

Усі комічні ситуації, влучні вислови славнозвісної книги К. І. Чуковського «Від двох до п'яти» аж ніяк не можна відносити до рангу анекдотів, рівно як і більшість дитячих смішинок — замальовок нічого спільного з анекдотами не мають, наприклад такі смарагдинки:

— Вовкє, ось я скажу мамі, що ти дозволяєш мені в калюжі стояти! — нахваляється меншенька сестричка Галинонька.

* * *

П'ятирічна Оксанка вперше виїхала до своєї бабусі в село. Вперше вона побачила живого півника, живу курочку, живих гусенят.

Але найбільше сподобалася Оксанці бабусина ряба льоха. Оксанка бігала за нею по двору, хватала її за великі вуха, і коли льоха починала голосно рохкати, Оксана заливалася дзвінким дитячим сміхом.

— Чого тобі, Оксанко, так весело? — питає бабуса.

— Ой, ваша свинка дуже смішна.

— А чого ж це вона тобі така смішна?

— А вона точно так балакає, як мій тато спить.

— Вовчику, ти був з батьком у зубного лікаря?

— Був.

— Ну й що? Тепер зуб не болить?

— Це знаю. Віш у лікаря лишився.

— Що з тобою, хлопчику, чого ти плачеш?

— Мама наказала, щоб я не переходив вулицю, доки не пройде трамвай, а на цій вулиці немає трамвая...

— Тебе мама б'є?

— Ні, виховує словом.

— А батько?

— Словосполученнями

[Записи різних років; друкуються вперше].

Звернімо увагу, як у таких розповідних жанрах дитячого фольклору об'єкт виховання перетворюється у суб'єкт, як малюки починають виховувати дорослих...

Звичайно, знайдуться люди, які в подібних творах — мініатюрах помітять щось анекдотичне. Комічна фабула, як бачимо, є, але вона походить від прагнення пізнати життя, створюється на повному серйозі, немов найбільш необхідна і відповідальна потреба життя.

Один із шляхів виникнення дитячих смішинок (у тому числі і народних усмішок, де дійовими особами виступають майбутні капітани далекого плавання, космонавти і комерсанти, менеджери і підприємці) — розповідь. Народна розповідь як жанр, що може, вдосконалюючись, давати життя творам інших жанрів, у тому числі і дитячим променністим смішинкам.

Розглянемо на прикладі.

От фраза, яка звучить досить буденно:

«Мамо, скільки хочеш запитуй, а я тобі все одно не скажу, що ми з татком були в буфеті...».

Звичайний дитячий вислів. Та коли не вихоплювати його з тексту оповідача, а подати увесь усний твір (найчастіше розповідь) повністю, матимемо малу гумореску з елементами дитячої усміхненості.

Журнал «Перець» в 1962 року надрукував чудову розповідь С. Олефіренка з м. Ленінграда під назвою «Сашкові хитрощі».

«Коли мій син Сашко був маленький, жінка часто докоряла, що я з ним після бані в буфет заходжу.

— Як тобі не соромно, — говорила вона, — малу дитину водити у пивну. Щоб це мені було востаннє!

Через тиждень ми знову пішли до бані. Помилися.

— Тату! — каже Сашко, — Пішли в буфет, ти пивка поп'єш, а мені ситра купиш.

— Ні синку, — кажу, — не підемо, бо ти ще мамі скажеш, потім клопоту не обберешся.

— Хіба я маленький, каже Сашко, — от побачиш не скажу.

Домовилися ми, як годиться, і зайшли до буфету.

Приходимо додому. Бачу мій Сашко місця собі не знаходить, так і кортить йому сказати матері, де ми були, але пам'ятає про умову. Нарешті не витримав:

— Мамо, — каже, — от скільки хочеш питай, а я тобі все одно не скажу, що ми з татком були в буфеті...

[Перець, 1962. — № 12].

* * *

Аналогічну розповідь з гумористичною усміхненістю, повідомив в 1964 році А. Микоев з м. Мінська.

СОЛОВЕЙКО

Маленький Васильчик бачить старшу сестру тільки влітку, коли дівчина приїздить на канікули до рідного села. Василько знає, що сестра навчається в консерваторії. Йому відомо, що в консерваторії вчать співати.

Коли сім'я сиділа під старою грушею і вечеряла, заспівав соловейко. Василько задумався і спитав:

— Чому соловейко не співає взимку?

— А він відлітає до Африки, — відповіла сестра.

— До Африки? А це що, така сама консерваторія, як і в Мінську?

Багаторічні спостереження за малюками дошкільних груп дитячих будинків та старших груп дитячих садків; щоденники вихователів, батьків і власні дослідження розкривають чимало цікавих знахідок, що стоять біля могутнього джерела народного гумору і сатири, народної етимології, етнопедагогіки, народної моралі, національної культури Української людності.

І все ж немало прекрасних, вдалих і точних висловів малюків так і залишаються своєрідними афористичними мініатюрами юних філософів-мрійників у шортиках.

Такі твори-фрази зафіксовані фольклористами і мають право на самостійне існування.

— А погано бути пташкою! Захочеш поцілувати маму — і уклонеш її!

* * *

— Бабуню, ти чистиш татові ботинки? То почисть і мої!

* * *

— Бабуленько, ти так скучно говориш, як радіо.

* * *

— Мамо, а Ванько все чорнило виурокував!

* * *

— Мамо, а ці квіти живі, чи матеріальні?

[Записи різних років; друкуються вперше].

Такі дитячі пареміографії допоможуть лінгвістам простежити народну етимологію багатьох слів, вихователям — помітити нахили своїх юних учасників педагогічного процесу і використати їх для розвитку, формування і закріплення певних навичок.

То ж променисті смішинки наймолодших — унікальне явище в українському фольклорі і фольклористиці, які цілком виправдано посідають окреме місце серед творів малих розповідних жанрів народного гумору і сатири, явище, що відрізняє дитячий фольклор українців від аналогічних (відповідних) творів наймолодших громадян інших слов'янських та неслов'янських народів. І передусім своєю дивністю, самотутністю форм, змісту, художніх засобів виразності, сфери поширення, пізнавального, виховного, розвиваючого і формуючого значення.

На жаль, ми частіше знаємо краще про зарубіжне (шкільництво, освіту, народно-педагогічні уявлення про виховання наймолодших), вперто не хочемо помічати того, що поруч, хоча воно не менш самотутне зарубіжному, а з багатьох позицій значно перевищують все те, що не народжене під зорями Українського Неба.

Не заперечуючи нічого зарубіжного (кожен народ має право на власну культуру, фольклор, особливості менталітету), все ж слід віддавати перевагу власному, вітчизняному, інакше про яке національне відродження, економічну, соціальну, політичну, культурну незалежність може йти мова? Певно, зовсім не дарма українська етнопедагогіка таке велике значення приділяє малим розповідним жанрам невеличких творів дитячого фольклору...

ЗАВДАННЯ

для самостійного засвоєння теми

1. Прочитайте гумористичні розповіді — усмішки про дітей дошкільного віку, визначте ідейно-проблематичну спрямованість кожного твору. !

Пекла мати пиріжки до свята. А синок прийшов подивився на матеріну роботу та й каже:

— А чого це ви, мамо, зі мною не розмовляєте?

— Та що ж я тобі, синку, буду говорити?

— А ви б сказали: «На тобі, синку, пиріжок».

[Сто та ще одна. — К., 1966. — С. 48].

* * *

Ідуть двоє хлопчиків, коли назустріч свиня, товста та гладка. От один і каже:

— Дивись, Ваню, яка товста свиня. Вона буде, мабуть, товща, ніж наш тато.

— А другий:

— Ну, що ти! Таких свиней, як наш тато, я ще зроду не бачив.

[Народні усмішки. — К., 1959. — С. 56].

* * *

Маленька Настенька запитує старшеньку Оксану:

— Ти ображала вікна?

— Ні! — здивовано відповідає та. — А що сталося?

— А бабуля казали що вікна заплакані.

* * *

Батько будить Віталіка.

— Синку! Вставай, до дитсадка іти.

— Не хочу! — відповідає Віталік.

— Вставай! Невже в тебе немає сили волі?

— Є, — каже малий, — але вона ще спить.

* * *

— Дмитрику, чого мовчиш? — питає Люся. — Мати ж гукає тебе. Ти що, не чуєш?

— А як же, чую.

— То чому ж не озиваєшся?

— Бо не знаю, нащо вона кличе — обідати чи щось робити...

[З колекції автора; друкуються вперше].

* * *

2. Уважно познайомтесь із творами розділу «Твої і мої діти біють наших дітей» з книги «Закарпатські сміховинки: Народний гумор». — Ужгород, 1966. — С. 117—141. Виберіть ті мікрогуморески, які належать дітям дошкільного віку. Поясніть (мотивуйте) свій вибір, назвіть ознаки, які дозволили зупинити свій вибір саме на цих творах.

3. Виходячи із змісту кожної мікрогуморески з життя дітей дошкільного віку, доберіть по кілька вірогідних заголовків і зупиніться на найбільш вдалому.

Надійка слухає казку про королівну і королевича. Казка закінчується тим, що король погоджується віддати руку королівни юному королевичу. А Надійка вигукує з тривогою:

— Ну й як, відрубав?

* * *

— Мамо, нашого татка знімають будуть, а він чомусь невеселий? Пригадуєш, як нас з тобою знімали, так ми весь час сміялися.

* * *

- Михайлику, ким ти будеш, як виростеш?
- Машиністом.
- А водитимеш поїзди?
- Ні, машини.
- То ти будеш шофером?
- Ні, машиністом.

* * *

Мати повернулася з санаторію.

- Мамо, де ти купалася? — питає Сашко.
- У Чорному морі.
- Тому то ти така чорна!

* * *

- Мамо, чи люди їдять собак?
- Ні.
- А тато їсть.
- Та що ти вигадуєш?
- Ага вигадую, вчора тато сам казав, що на цій справі со-баку з'їв.

(Записи різних років; друкуються вперше).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. ДОВЖЕНКО Г. Вступ. У кн.: Дитячий фольклор. — К., 1986. — С. 5—18.
2. Концепція середньої загальноосвітньої національної школи // Початкова школа, 1990. — № 11.
3. СТЕЛЬМАХОВИЧ М. Г. Народне дитинознавство. — К., 1991.
4. Українські народні казки, легенди, анекдоти /Упор. Г. СУХОБРУС та В. ЮЗВЕНКО. — К., 1957. — 538. С.
5. ФЕДОРЕНКО Д. Т. Усміхнися, друже! // Освіта, 1991. — 5.07 — № 54. — С. 4.

Розділ 3. ВЕСЕЛКОВЕ РОЗМАЇТТЯ

Дитячий фольклор і розвиток мислення малюків.

Важко знайти молодих батьків, хто не читав би відомої книжки дідуса Корнія Чуковського «Від двох до п'яти». Всі ми захоплювалися, перечитували її багато разів.

Назавжди в нашій пам'яті засів синочок відьми — ведмежа, намакаронений карапуз і та виключна любов, з якою Корній Іванович Чуковський добирав ілюстративний матеріал, вслуховувався у миле дитяче мовлення.

Варто відзначити, що всі основні положення книги Чуковського багаторазово підтвержені життям, досвідом етнопедагогічно-

го, вікового, психологічного пошуку передових учителів і вихователів.

Процес дитячого словотворення, а звідти й дитячого фольклору, (смішинок, пісенок, пестушок, дражнилок, скоромовок, лічилок, загадок, утішок тощо) безперервний і, як уже згадувалось, досить стародавній, бо практично ровесник людству та українській людині.

Не варто проблемізувати вірогідність і конкретизацію дитячої творчості на світанку людства, її жанрову різноманітність на різних етапах розвитку суспільства. Це мета іншого дослідження.

Мова йтиме про усміхненість і оригінальність дитячої мови та особливості мовлення, що зафіксовані в творах малих жанрів фольклору, про глибокий зміст і ще більший підтекст кожної іскристої дитячої смішинки, адже буквально в одному — двох реченнях — цілий світ, гама почуттів, своєрідний роман в одній фразі. Тому в гумористичних дитячих творах такі неоднакові і нестандартні засоби виразності.

Найбільш поширений засіб логічного доведення правоти саме малюка, а не дорослого.

Його фраза — репліка, що ніби ставить крапку в легкій суперечці чи складній ситуації, чи доказово перечить дорослому і приводить до несподіваного висновку, завжди нетрадиційна суттю своєю є антитезою логічній посилці змісту фрази досвідченої людини.

Ось як це реалізується в смішинках — жаринках наймолодших хитрунчиків.

Бабуся каже Лесі:

— Піді пограйся з дітками на подвір'ї, а коли скучиш за мною, приходь, будемо їсти пироги.

— А я вже скучила! — облизнулася Леся.

* * *

Лікар оглядає хлопчика й каже:

— А тепер заплющ очі й спробуй дістати пальцем кінчика носа. Зможеш?

— Мабуть, зможу. Тільки ж підійдіть ближче і трішечки нахиліться.

* * *

Маленький Петрик міркує у голос:

— Мій братик — школяр, бо він ходить до школи. А я — до садка. Виходить, я — садівник!

(Перець. 1991. — № 14. — С. 11).

* * *

— Охримчику, бери приклад з дорослих: говорити неправду бридко!

— А я й беру приклад з дорослих...

— Мамо, купи мені яблука!

— Нізю, доню, яблука вже сплять.

— Ні, то лише маленькі яблущка сплять, а великі ще не сплять!

(З колекції учителя Олексія Олександровича Шелеста, с. Яковлівка П'ятихатського району; друкується вперше).

Художніми засобами виразності мініатюрних жаринок — смішинок є веселкове розмаїття простих троп (емоційні епітети, порівняння, антитези, протиставлення, паралелізми, гіперболізація та ін.).

Однак найкраще, або найбільш прозоро в дитячих смішинках віддзеркалюється народна етимологія слів. При чому у дитячому трактуванні прямолінійне значення виявляється уже підзабутим, а то й втраченим, через що гумористичність звучання посилюється, а сам твір набуває ще яскравішого звучання (ознаків), ще чарівніших і досконаліших (витончених і економних) форм.

Наприклад, здивування Юрасика свідчить і про його обізнаність з певними таємницями сільського життя, і про приховану манеру (уміння) переносити якості чи властивості одного предмета на інший.

— Коли я була маленька, — бабуся вмовляє онука, я завжди слухалась і рано лягала спати, разом з курями.

— Цікаво, — дивується Юрасик, — як це ти спала на сідалі разом з курями і півнем? — дивується малий.

(Друкується вперше).

Аналогічний прийом точної констатації первинного значення слова, що раптом звучить в іншій обстановці як художній прийом, притаманний більшості дитячих мікрогуморесок — смішинок. І у цьому найсильніша чарівність таких творів, адже вони і безкомпромісні, і безхитрісні, і наївні до шедевра.

Прикладом тому може служити значна кількість творів — усмішок, в яких діють діти. Навіть взяті перші-ліпші мікрогуморески — яскраве тому підтвердження.

Скажи, дитинко, — питає якийсь чоловік дівчинку біля хвіртки, — твій батько варить самогон?

— Ні, мій батько самогону не варить, він його сирим п'є.

— Як ти схуд синочок! Один носик лишився.

— Один носик... А хіба, мамо, у мене раніше було два носики, — здивувався семирічний Льоня Савенко.

— Тато, а куди ти сховав свиню? — допитується донька.

— Яку свиню? — дивується батько.

— А ту, що тобі вчора на роботі підсунули. Ти ж сам казав мамі...

[З колекції учителя В'ячеслава Євгеновича Смоквіна, м. Кривий Ріг; друкується вперше].

В малих жанрах фольклору з давніх давен існує досить поширений прийом (засіб) досягнення кумедної ситуації — це заперечення, або ж простіше — замість відповіді пове запитання, але уже того, хто мусив звіт держати.

Цей прийом властивий малим жанрам гумористичних творів майже всіх народів світу, та особливо він дієвий і ефективний в устах наймолодших гумористів країни і континентів, де є милі українські діточки.

Вихователька дитсадка Світлана Олексіївна 1961 року (м. Павлоград) записала у щоденнику почуту від батьків шестирічного Вовчика Кисленка таку смішинку:

— Вовочка, не кривляйся, а то на все життя лишишся спотвореним!

— То тебе, тітонько, мабуть, в дитинстві не попереджували?

[Друкується вперше].

Переважає більшість дитячих смішинок і виникла завдяки цьому прийому «запитання на запитання», і не лише в дитячому, а й у так званому дорослому фольклорі.

— Навіщо ти драні чоботи взув, — запитує бабуся. — Надворі ж похолоднішало...

— А хіба, коли скинути їх, — перекинує онук, — то надворі потеплішає?

* * *

МАТИ: Галю, ти береш капелюшок, і йдемо на прогулянку?

ГАЛЯ: А руки поміти чи взяти рукавички?

* * *

— Зараз будемо розбивати намета...

— А навіщо його розбивати? Що він поганого зробив?

[З колекції автора; друкується вперше].

* * *

До художніх особливостей мікросмішинок слід віднести і суто дитячу манеру заперечувати (перечити) в повсякденному житті, що природно переноситься і до художніх творів малих жанрів; як відомо ці якості малят межують із впертістю, тому цілком вірогідно стоять поруч і в розмаїтті художніх засобів гуморесок, до яких причетні діти.

...Довго плакало хлоп'я, нарешті замовкло.

БАБУСЯ: О! Вже, спасибі, вщух!

ХЛОП'Я: Еге, вщух! Спочину та й знову буду!

[Перець, 1964, — № 8. — С. 9].

* * *

Батько наказує маленькому синові:

— Дивися, Степанку, коли прийде вчитель, то відчини йому порога.

— А хто то такий вчитель?

— То такий чоловік, що все знає...

— Ну, — здвигнув плечима хлопчина, — то він, певно, знає і як порога відчинити.

[Перець, 1962. — № 19. — С. 7].

* * *

МАТИ: Васильку, дивись! Курчатко уже викльовується з яєчка!

ВАСИЛЬКО (подумавши): Але як воно туди залізло?

[Смійтеся на здоров'я, — К.: 1960. — С. 281].

Гіперболізація (перебільшення, зайвина) як один з простих тропів означає різне перебільшення якихось рис чи якостей людини, ознак, предметів, подій, явищ, їх кількості, розмірів, сили, стану тощо, чим досягається винятковість виразності зображуваного.

У дитячих жаринках — сміховинках гіперболізація — один з основних художніх прийомів виразності, бо дітям взагалі властиве перебільшення як фактор неосяжної уяви і як нерозуміння фактичних розмірів.

Гіпербола в дитячих смішинках, між іншим, має реальну основу. Наприклад:

— Петрику, де каструля з повидлом?

— Та мух до цього повидла повна хата налетіла, то я їм на двір його виніс, — повідомляє І. Поліщук з м. Києва 1959 р. про те, як Петрик знайшов вихід.

Що тут нереального, неправдивого, гіперболізованого? Мух налетіла повна хата.

Але ж ті мухи — Петрикові хитрощі, його гіпербола, що тяжіє до народних порівнянь. І разом з тим, факт реальний та ймовірний. Коли б отих «мух» не налетіла «повна хата», смішинка втратила б свій сенс, повидло не варто було виносити з хати, а значить, Петрик не зміг би так поласувати...

Гіперболізовані ситуації можуть бути не лише реально існуючими, а й у вигляді сну, нестримної фантазії (вигадки) малюка, що вносить веселкові художні відтінки малих розповідних жанрів дитячого фольклору.

— Яка мені фантастика приснилась! — вигукнув 6-річний Сашуня Блащук 1959 року.

— Яка ж саме?

— Ніби я їм цілу банку варення!

[Друкується вперше].

Оце так фантастика! Виявилось, що хлопцеві ввечері читали фантастичну казку і пояснили значення слова фантастика, а за вечерею матуся не дозволила їсти варення ложкою... Як бачимо, все закономірно, все просто.

І в художніх особливостях дитячих сміховинок теж все просто, бо логіка мислення малюків найчастіше зумовлює і засоби розкриття ідейно-проблематичної основи.

Що стосується дитячої логіки, то вона найбільш безкомпромісна у світі, бо чиста, либонь зоряне небо Чумацького шляху у чисту і ясну погоду. Наведені нижче приклади тому ще одне переконливе свідчення.

* * *

У одної жінки пропала курка і вирішила вона використати цей випадок у вихованні слухняності Яриночки:

— Бачиш Ярочко, наша курочка не слухалась, вийшла за тин, і там її з'їв лис.

Після деяких роздумів Ярочка відповіла:

— Хіба не всерівно? Коли б слухалась і нікуди не виходила, то ми б її з'їли.

* * *

— Я купувала два тістечка, а тепер лишилось одне. Славику, ти взяв тістечко?

— Вже було темно, мамуля, і я не бачив що там їх було аж два!

* * *

Тато, що ти все читаєш і читаєш, сказав би прямо, що вже треба спати!

* * *

— Що ти робиш?

— Пишу листа Гальці.

— Так ти ж писати не вмієш!

— То нічого, Галька читати не вміє!

[З колекції автора; друкується вперше].

* * *

Етнопедагогічна мудрість і конкретна практика свідчать про широкі виховні можливості таких дитячих смішинок-жарнонок. Багатоадресаційна дієвість таких творів очевидь. Найпершим, що кидається в очі, моральність і духовність як того, хто виховує, так і тих, кого виховують. Дошкульніше у таких випадках діється дорослим.

Дитяча наївність цих та аналогічних творів лише підкреслює і підсилює первісне розуміння етимологічного значення слів, які стають своєрідним концентром гумористичності ситуацій, до яких

потрапляють малюки внаслідок непродуманих чи безглуздих дій (запитань) дорослого оточення.

Коли вдумливо перечитувати смішинки наймолодших, можна помітити загальну рису, яка ріднить всі твори малюків: вони не мають виключних, яскраво виражених індивідуальних мовних особливостей.

Сила смішинок дошкільнят і молодших школярів полягає не в метафорах, епітетах, порівняннях, не в афористичності мови, не в замислуватості сюжету чи якійсь виключній ідеї, хоча це неважливо і присутнє в кожній гумористичній мініатюрі, проте малюки про них нічогосінько не знають, користуються ними інтуїтивно та емпірично і у переважній більшості не прагнуть до свідомої творчості. Чи не парадоксально це? Самі не прагнуть і разом з тим створюють досить симпатичні, оригінальні смішинки.

Так, у цій парадоксальності і є закономірність.

* * *

— Люсенько, — постукавши злегка пальцем по голові, сказав їй старший братик Гена, — а голова твоя дзвенить, значить вона порожня.

— Не може бути, — відповіла дівчина, — я тільки-що з'їла аж дві сосиски.

* * *

— Ти катався на літаку?

— Ні, зате я вчора їв яблуко.

* * *

— Що ти тут робиш?

— Йоршів ловлю.

— Покажи, які вони?

— А я ще жодного не піймав.

* * *

— Васильку!.. Що ти робитимеш, якщо побачиш, що з воза у дядька, який проїжджав мимо, упав кавун?.. Мабуть, побіжиш і піднімеш?

— Ні, я терплячий: піджду — може, упаде й другий.

[З колекції учителя Володимира Михайловича Гученка, м. Павлоград; друкується вперше].

* * *

Малюкові ніяково, він відповідає те, що йому найбільш рідне, найбільш близьке, не задумуючись над наслідками і доречністю відповіді взагалі і тим паче над художніми засобами розкриття проблематики та ідейної основи смішинок.

То ж, аналізуючи художні особливості малих гумористичних розповідних жанрів дитячого фольклору, варто зупинитись на найбільш типових, властивих всім творам анекдотичного типу, а саме:

— дитячі жаринки-смішинки виникають, розвиваються і побу-
тують, підкоряючись загальним фольклорним законам і законо-
мірностям;

— художні особливості розкриття ідейно-проблематичної ос-
нови гуморесок наймолодших тотожні із художніми засобами ін-
ших творів малих розповідних жанрів української народно-пое-
тичної і етнопедagogічної спадщини, хоча й наділені певною особ-
ливою, своєрідною м'якістю, неповторною ніжністю і виключною
несподіванкою умозаключень;

— сюжетно-проблематична спрямованість охоплює абсолютно
всі сфери людської діяльності і дитячої участі в ній, починаючи
від навчання мови та мовленню і до найскладніших життєвих
колізій;

— дитячі розповідні мікрогуморески виникли дуже давно, без-
посередньо в період формування української людності, і зберегли в
собі основні риси (ознаки) менталітету вітчизняного етносу;

— дитячі гумористичні розповідні твори (афористичні вислови,
діалоги, усмішки анекдотичного типу) несуть в собі величезні піз-
навальні, розвиваючі, формуючі і виховні потенціальні можливос-
ті та ін.

ЗАВДАННЯ

для самостійного засвоєння теми

1. Прочитайте дитячі мікрогуморески та народні усмішки, в
яких безпосередніми дійовими особами виступають малюки, і
визначте основні засоби (прийоми) художньої виразності.

* * *

— Чому у тебе на хусточці вузлик зав'язаний?

— То старша сестричка зав'язала, щоб я не забула її листа
до скриньки кинути.

— І ти не забула?

— Ні, сестричка забула дати мені того листа.

[Барвінок, 1961. — № 1].

* * *

— Тато, глянь, що в мене намальовано!

— О, дивн, який собачка вийшов?!

— То не собачка, то ти... — відповів п'ятирічний Ігор.

* * *

— Мамо, давай винесемо телефон, а то він цілий день з тат-
ком свариться.

* * *

— Купи мені, будь ласка, оту тітоньку.

— Яку?

— Оту, ромову...

* * *

— А у мене вдома пухнастий звір на «В», — каже Алла Профатілова.

— Ведмідь? — здивувалися подруги.

— Ні.

— Вовк?

— Ні.

— А що ще є на «В»?

— Котик Вуркотик.

[З колекції автора; друкуються вперше].

2. Познайомтесь із змістом методичних порад «Використання усної народної творчості в дитячому садку» (—К., 1967. — 32 С.).

3. У чому нині ці поради цінні, а чим не відповідають духові часу? Коли б сьогодні ви складали методичні поради для вихователів дітей дошкільного віку, яку структуру обрали б? Мотивуйте свої судження.

3.1. Назвіть художні засоби виразності розкриття комедійних ситуацій у наведених дитячих жаринках-смішинках.

* * *

Маленький Михась приніс матері букет чарівних квітів.

— Де ти їх взяв? — запитала здивована мати.

— У діда Панька.

— А він знає про це?

— Звичайно, адже гнався за мною, та не наздогнав.

* * *

— Пригвинчує тато ручку до дверей, а Вовчик їй каже:

— Тато, не крути шурупчик в один бік.

— Чому?

— Тому, що у нього голівка закружиться...

* * *

— Ванюшка, я сьогодні бачила страшний сон, ніби я сплю з відкритим ротом і до мене в рот залізла миша. Що б ти зробив?

— Проковтнув би кішку!

* * *

— Альоха, ти що любиш — білок чи жовток?

— Я вже з'їв і жовток і яйце.

* * *

— Погляньте, як у барана роги закручені!

— Це для того, щоб він не рогався.

[З колекції вихователя Неллі Спиридоївни Нестерової, м. Павлоград; друкуються вперше].

3.2. Спробуйте класифікувати визначені вами засоби виразності, розкриття комедійності за їх походженням.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. БІЛОУС Д. Сміх — рідний брат сили / Передмова до кн.: Весела книжка. Сатира й гумор українського народу. — К., 1961. — С. 3—6.
2. МАНЖУРА Іван. Твори — К., 1980; розділ: Казки та приказки і такє інше — С. 270—312.
3. НАЦІОНАЛЬНА система виховання: Концепція. — К., 1991. — 28 с.
4. ПЧІЛКА О. Годі, діточки, вам спаті Вірші, оповідання, казки, фольклорні записи. — К.: Веселка, 1991. — 334 с.
5. СТЕЛЬМАХОВИЧ М. Г. Народна педагогіка. — К., 1985. — С. 91—154.

Розділ 4. ШКОЛЯРИКИ ЖАРТУЮТЬ

Жаринки-смішинки і формування юної особи

Як і у кожної людини зміна звичного способу життя (характеру діяльності) на якісно новий, чи одного соціального стану на інший супроводжується психологічною перебудовою особистості (характеру, сприйняття і відображення оточуючого, навіть мислення і мовлення), так і перехід маляти до статусу дошкільника, до учня початкових класів національної школи викликає певні зміни в поведінці, взаєминах з однолітками, батьками, та близькими дорослими, сусідами.

Одні першокласники поволі адаптуються в нових умовах, дехто радо і весело, ніби переступив поріг до іншої кімнати, а нею виявилась казкова Зала чи кабінет з ігровими автоматами включається в педагогічний процес, інші діти вичікують, декотрі соромляться, а хто взагалі не помітив ніяких перемін — ніби завжди оуло саме так.

А все це зумовлює і характер появи творів дитячого фольклору і особливо розповідних гумористичних мініатюр.

Предметна конкретизація, оживлення неживих предметів на стільки активна у учнів початкових класів, що здається, неживих предметів для них взагалі не існує.

Звичайно, це теж якоюсь мірою позначається на характері уже учнівських сміховинок.

Не випадково в дитячих мікрогуморесках з'являються нові дійові особи — учителі початкових класів і вихователі груп продовженого дня, завучі і директори шкіл, учні, прибиральниці...

Учитель пояснює, що з тваринами треба обережно поводитись, не слід гладити і цілувати собак і котів, а то можна захворіти. І таких прикладів багато. Хто знає який випадок?

— Я, — говорить Юрась.

— Ну розкажи.

— У нашої сусідки був такий маленький собачка. А сусідка весь час його цілувала, цілувала, цілувала...

— Ну й що ж трапилось? — йде на поміч вчитель.

— Бідний собачка здох.

* * *

ВЧИТЕЛЬ: Васплю, скільки буде, якщо розділити вісім навміл?

УЧЕНЬ: Якщо ділити поперек, то буде два нулі, а якщо поздовж, то буде дві трійки.

* * *

— Вибачте, Маріє Іванівно, я не хочу вас образити, але мій тато говорить, що коли я й далі приноситиму погані оцінки, він з когось зніме шкіру.

* * *

— А наша вчителька видно нічого не знає, бо у нас все допитується, скільки буде два та два.

(З колекції автора; друкується вперше).

* * *

— Що тобі, синку, найбільше подобається в школі?, — питає батько Сашка.

— Велика перерва.

— Чому?

— Тоді завжди буфет працює.

(Зоря, 1962, — 21.01. м. Дніпропетровськ).

Як не парадоксально, а в дитячих усмішках учнів 1—4-х класів учителі, як правило, опиняються в скрутному становищі. Ні, вони не пошиваються в дурні, але ситуативно діють якось казенно, занадто методично, ніби роботи. Їх звертання до учнів сухі і закомплексовані, почасти неконкретизовані, неточні, що уже це створює ґрунт для виникнення комічної ситуації, для засіву майбутньої усмішки.

Складається таке враження, що учитель високої професійної кваліфікації гумористичну ситуацію створює (чи спонукає створенню) навмисне. Тоді учитель в таких творах має, так би мовити, пристойний вигляд, бо він безпосередньо управляє педагогічним процесом. В інших випадках навпаки: чим нижчий рівень професійної майстерності учителя, тим більша вірогідність опинитися в дитячій усмішці у далеко не вигідному плані.

Доброю ілюстрацією тому є така мінігумореска.

На уроці математики учитель запитує першокласника:

— Скажи, як краще поділити сім груш на шість товаришів?

— Краще всього зварити компот, — відповів Ігорьок.

(Друкується вперше).

Погодьтесь, що з дидактичної точки зору учитель поставив питання некваліфіковано, непродумано, адже коли, припусти-

мо, в запитанні прозвучить щось про одиниці предметів і їх частини, то не виникло б такого от компоту.

Ті вчителі і навіть педагогічні колективи, хто до оцінювання системи знань, умінь і навичок підходить формально, коли оцінка із спонукаючого стимула і заохочення перетворюється в батіг чи пасок, самі зводять підмурівок для появи мікрогуморесок, у створенні яких учні 1—4-х класів беруть найактивнішу участь. Тоді оцінка, здебільшого негативна, смакується з усіх сторін.

Прикладом тому три мікрогуморески.

* * *

— Що сьогодні одержала? — питає матуся у доньки — першокласниці.

— Знову двійку, — похнюпилась мала.

— То й тобі не соромно? — докоряє мати.

— А хіба я винна? — щиро дивується донька, — як мене вчителька посадила за саму задню парту і мені завжди не вистачає хороших оцінок.

* * *

— Так в тебе, синку, жодної п'ятірки немає в таблиці?

— Як немає? А ось внизу... аж дві!

Батько прочитав: кількість пропущених уроків — 5, кількість запізнь — 5.

* * *

— Мамо, ти мені обіцяла, що коли я одержу четвірку, то зможу гуляти цілий день?

— Пам'ятаю про це, любий.

— Тоді я можу йти гуляти на півдня?

(З колекції випускника Криворізького педінституту Ігоря Петровича Побережця; друкується вперше).

* * *

Помітно, що в цих творах діють (а то є і творцями гуморесок) далеко не дошкільнята, бо вже є певний (позитивний, негативний чи нейтральний) досвід ставлення до оцінки та й оцінювання знань, умінь і навичок.

Як бачимо, характер гумору смішинок семилітніх дітей неоднакові відтінки значення, чим і відрізняється від гумору п'ятирічних співвітчизників. У манері хитрувати з'являються нові риси «сердитки» — моршки перетворюються у моршки-смішники, з очей випромінюється такий сміх, що пайчерствіші егоїсти — себелюбці — і ті не стримуються, щоб не посміхнутися.

При жагучому бажанні можна простежити навіть варіативність гумористичних колізій, що в різних місцевостях, неоднакових умовах (за індивідуальних обставин) і, зрозуміло, різними творцями-виконавцями благословляти на світ споріднені ідейно-

проблематичним спрямуванням, але «одягнені» в різні «барвисті сукні» гуморески. Це можна пояснити ще й тим, що в різних школах і місцевостях ті ж самі першокласники обговорюють (вивчають, обігрують) одні й ті ж деталі, поняття, ситуації. Варто навести найбільш типовий ілюстративний матеріал.

* * *

ВЧИТЕЛЬ: Петю, чому ти прийшов з брудними руками?

УЧЕНЬ: Але ж у мене немає інших!

(м. Дніпропетровськ, СШ № 17).

* * *

— Як тобі, Миколко, не соромно ходити з такими брудними вухами?

— А що ж мені робити, коли в мене немає інших?

(м. Запоріжжя, СШ № 113).

* * *

— Як тобі не соромно, Мариночко, з такими брудними зошитами?

— А у мене немає інших.

(м. Павлоград, СШ № 4).

(З колекції автора; друкується вперше).

У першому випадку діяв Петрусь, у другому — Миколка, в третьому — Маринка. Різні школи, різні міста і навіть області, А суть незмінна: немає інших, чистих рук, вух, зошитів.

Характер сміху теж різний. У першому випадку — щире здивування, у другому — розмірковування над становищем людини з брудними вухами і нарочите непорозуміння, лише в останньому випадку дитина відповіла можливу, хоча й паївну правду, від чого соковитість смішинки набула ще одну граць.

Життя так стрімко біжить, що вже в початкових класах з'являються і досить делікатні правопорушення, серйозний непослух, бешкетливість, що межує із злочином, і звичайнісіньким хуліганством. Однак типовим для учнів початкових класів підвищена рухливість, динамізм поведінки, що може створювати загрозливі обставини, а то й приводити до бешкетливості. Саме ці обставини і знаходять всебічне розкриття в дитячих мікрогуморесках.

* * *

Повернувся Толик із школи, тато й запитую:

— Ну, викликав тебе сьогодні вчитель?

— Та викликав, — озвався Толюсик.

— Що ж він тебе питав?

— Та питав, як я розбив шибку в коридорі.

(Друкується вперше).

* * *

В інших аналогічних варіантах теж розбите скло, але дитячі

пояснення набувають відповідних ознак. Тут відсутня людська впертість, а натомість з'являється елемент наївності, дитячої безпосередності, а в усмішці про відірвану дверну ручку — хизування собою; власною поведінкою, вчинком.

ПЕРШОКЛАСНИК: Тату, а сьогодні вчитель дав запитання всьому класу і піхто, крім мене, не відповів.

БАТЬКО: А що вчитель питав?

ПЕРШОКЛАСНИК: Та вчитель питав, хто розбив вікно.

БАТЬКО: Ну, а що ти сказав?

ПЕРШОКЛАСНИК: Ну... Сказав, що вікно розбив я.

[Перець. 1964. — № 13].

* * *

Повернувшись із школи, Стефан похвалився:

— Тату, сьогодні лише я зміг правильно відповісти на питання вчителя.

— Що ж це було за питання?

— Хто відірвав ручку от дверей?

[Весела книжка. — К., 1961. — С. 136].

* * *

Смішники дітей 8, 9, 10-річного віку значно відрізняються від аналогічних творів першокласників. До кінця навчання в першому класі діти лише здобули певну систему знань і навичок, лише звикли по-справжньому до стін школи, а починаючи з другого класу змінюється не лише ставлення малюків до школи, а й світосприйняття, весь дитячий світогляд, значно збагачується словниковий склад мови учня, вдосконалюється мовлення. Дитина починає оперувати більш складними і абстрагованими поняттями, вставляє в мову стиглі звороти, створюючи у такий спосіб смішні ситуації і мікрогуморески нового гатунку, які, так би мовити, уже підвелися на ще один щабель художньої майстерності, афористичності, а по гостроті і актуальності набагато випереджають малі жанри загально прийнятих фольклорних творів.

На перший вигляд, інколи навіть здається, що авторами таких мікрогуморесок є не учні початкових класів, а всесвітне відомі сатирики: лаконічні фрази, жодного зайвого слова, гострота розкритих «вічних» проблем і постійна актуальність!

А й справді, такі твори житимуть вічно. Наприклад, такі мікроскопичні шедеври:

УЧИТЕЛЬ: Ти один вирішив цю задачу?

ФЕДЯ: Ні, з допомогою двох невідомих.

* * *

— Просто не розумію: як це може одна людина наробити стільки помилок!

— А я був не один, мені тато допомагав.

* * *

- Знову сьогодні вчителька скаржилась на тебе!
— Як же це? Я ж сьогодні зовсім в школі не був!

(З колекції доцента Володимира Миколайовича Онопи: друкується вперше).

Уважний читач помітить, що в дитячих мікрогуморесках цього періоду з'являється протиставлення як необхідний художній засіб розкриття задуму і як потреба протистояти, стверджуючи власне я, свою позицію, світоглядність, характер і силу волі.

В цей період рідко хто з дітей не доводить свою правоту до хрипоті в голосі, до виникнення несподіваної сміхотворної (чи просто смішної) ситуації.

- Знову у вас була бійка? — питає вчителька.

— І нічого подібного. Просто він мені надавав, а я йому. А бійки не було.

* * *

- Ти вчив таблицю? — запитує вчителька Едка.

— Так, вчив. «Динамо» на першому місці, «Спартак» — на другому.

* * *

- Хто у вашому класі краще всіх розв'язує задачі?

- Іванко, але я йому допомагаю!

(З колекції учительки СШ № 43 Кривого Рогу Тамари Володимирівни Зірченко; друкується вперше).

* * *

Такої сили гумористичні твори назвати усмішками в коротких штанчатах язык не повернеться, бо насправді це високо художні, досконалі діалоги, що тяжіють до сатиричних шедеврів!

Життя учнів пчаткових класів наповнене всіма основними подіями національної школи і навіть окремими їх нюансами, що зумовлює надзвичайно багату гаму проблематичних ліній. Здається, немає жодного аспекту шкільного життя, що не відбився б в окремих гумористичних творах, чи навіть тематичних циклах дитячих усмішок.

Тут і серія жаринок-усмішок про учнівські відповіді на уроках, про перевірку батьками щоденників і зошитів своїх діточок, різноманітні сторони побудови взаємин однолітків, конфліктні та гумористичні ситуації під час ігор, виконання класних робіт і домашніх завдань і т. д.

Залишається додати що променисті смішинки учнів початкових класів допомагають учителям-класоводам, вихователям груп продовженого дня і батькам активно боротися з учнівськими недоліками, вадами характеру, різними порушеннями поведінки, негативними рисами характеру і у такий спосіб стверджувати пре-

красне, формувати кращі риси юних громадян незалежної і суверенної України.

ЗАВДАННЯ

для самостійного засвоєння теми

1. Визначте композиційні особливості будови дитячих усмішок учнів початкових класів та вкажіть, які прийоми і засоби виразності характерні для творів дітей цієї вікової категорії.

УЧИТЕЛЬ: Скажи-но Івасю, чому світло сонця ясне, а місяця бліде?

УЧЕНЬ: Бо сонце світить удень, а місяць — вночі.

[Смійтесь на здоров'я — К., 1960. — С. 288].

— Ти в цьому році також хворів?

— Ні, я страшно гірше хворів.

— Ну да, я цілу чверть пропустив, а ти лише 10 днів хворів...

— Так я ж хворів у канікули!

— Чого це в тебе брудний зошит?

— Він чистий.

— Де ж він чистий? Бачиш, що твориться?

— Та то так здається, бо я його обгорнув у дуже чистий папір.

УЧЕНЬ: Скажіть, будь ласка, ви караєте учнів за те, чого вони не зробили?

ВЧИТЕЛЬКА: Безумовно, ні, мій хлопчику. А чому ти ставиш таке запитання?

УЧЕНЬ: Та тому, що я не зробив домашнього завдання.

— У минулій чверті ти був передостаннім учнем в класі, а тепер останнім!

— Я ж не винен, що останнього вигнали з школи...

[З колекції автора; друкується вперше].

2. Прочитайте брошуру Ю. П. Ступака «Виховне значення українського фольклору» (— К., 1960, — 30 с.), зверніть увагу на розділи: «Значення народної педагогіки» і «Виховне значення різних жанрів народної поетичної творчості» (с. 3—19). Продумайте, які нові розділи про розповідні і афористичні жанри дитячого фольклору і під якою назвою потрібні сьогодні для відновлення системи національного виховання учнів початкових класів?

3. Які, по-вашому, почуття, позитивні риси характеру, уміння і навички можна виховувати та формувати у учнів початкових

класів на прикладі творів, що наводяться далі? Мотивуйте свої судження.

* * *

— Татку, — питає хлопчик, — чи зумів би ти з заплющеними очима написати своє прізвище?

— Звичайно.

— То напиши, його, будь ласка, в моєму щоденнику.

(Барвінок, 1961. — № 1. — С. 23).

* * *

— Ех, Санько, Санько, брав би приклад з відмінників!

— А я й беру! Он у Бориски три приклади взяв на контрольній, а мені «два» поставили.

* * *

— Здрастуй, Петю! Як живеш?

— Нічого, вчуся.

— В якому ти класі? Чи перейшов?

— А якже, в четвертий «б».

— Так ти і в минулому році був у четвертому.

— Так то я ходив у четвертий «а», а тепер у четвертий «б».

* * *

— Танюшко, ти чому запізнилася до школи?

— Тому, що пізно вийшла з дому!

— То треба було вийти раніше.

— Розумієте, раніше виходити було вже пізно.

* * *

— Як справи з чистописанням?

— О, краще!

— Виправив однішню?

— Так, на два!

(Записи різних років; друкується вперше).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Вік живи — вік учись /Упор. І. П. БЕРЕЗОВСЬКИЙ — К., 1961; розділ: Кожна пригода — до мудрості дорога: Казки, байки, притчі та анекдоти: — С. 77—121.

2. Мудрий оповідач: Українські народні казки, байки, притчі та анекдоти /Упор. І. П. БЕРЕЗОВСЬКИЙ. — К.; 1962. — С. 197—221;

3. Народні усмішки /Упор. Ф. Ю. МАКІВЧУК — К.; 1959: — 125 с.

4. СТЕЛЬМАХОВИЧ М. Г. Народнопедагогічні погляди на дитину // Народна творчість та етнографія, 1989. — № 5. — С. 18—25.

5. ФЕДОРЕНКО Д. Т. Циферблат з помилками: До таємниць дитячих гумористичних мініатюр // Саксагань, 1994. — № 1. — С. 41—43.

Розділ 5. І У ДАВНИНУ СМІЯЛИСЬ ДІТИ

Роль малих розповідних жанрів дитячого фольклору
у навчанні логіки суджень.

Чи сміялися учні початкової школи в часи Козацької республіки Запорозької Січі? А ще раніше? Або історично не так далеко, а лише 100 років тому?

Звичайно, сміялися, хоча сміх був іншим, не таким, як сьогодні, та й сміялися з іншої нагоди, проте існують так звані вічні теми, які злободенними були і є завжди: невігластво, лінощі, незграбність.

Коли уважно перечитати твори для дітей українських класиків, помітно закономірність: проблеми пізнання світу, природи, людських взаємин переплітаються або чередуються з соціальними питаннями.

Маленький Чіпка з роману Панаса Мирного і Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» має обіднене життям коло інтересів, не дивлячись на те, що він хлопчик досить допитливий. Його цікавлять і зорі, і пани, і людські відносини, звідки криє да. Але ж Чіпка і не міг тоді задати питання про космічну подорож, і це само собою зрозуміло. Одначе Чіпка запитує, чому немає хліба, коли мати не заробить, а вона ж працювала до нестями...

Сестричка Галя, малий Грицько, Олеся, Ксеня та Панько — герої оповідань Бориса Грінченка, Дмитрик і Гаврилко Михайла Коцюбинського шукають хліба, силять без хліба, мріють про хліб.

У таких жорстоких матеріальних умовах діти не створять запашної веселої смішинки. Їх дитячий гумор буде таким же гірким, як їх доля.

А в школі? Адже діти завжди залишаються такими, тому обов'язково з'являться моменти для веселої гумористичної розрядки, бо, кажуть, сміх теж лікує. Наприклад, випадок на уроці в старій школі.

УЧИТЕЛЬ: Придумайте, діти, речення.

ГРИЦЬ: Рябі воли везуть воза.

УЧИТЕЛЬ: А ти, Федю, заміни це речення, щоб в ньому був наказ.

ФЕДЯ: Гей, рябі! Цабс!

[Друкується вперше]

* * *

То ж атрибути старого селянського життя (в даному випадку

воли) стали і об'єктом, навколо якого виникає гумористична ситуація. А діти у всі епохи створювали комічні мініатюри, бо дитячий фольклор аналогічних смішинок про наказовий спосіб дієслів, але із сучасного життя, зафіксував кілька різних варіантів, що можуть виступати і як самостійні твори. Певно, можемо твердити, що усмішка про рябих волів і наказовий спосіб дієслова в реченні послужили певною відправною точкою для появи сучасних творів. Проте, хто може нині довести чи спростувати можливість існування дитячих сміховинок (з участю волів) ще в часи розквіту чумакування?

Не варто думати, що в старі часи дитячі усмішки (жаринки-смішинки) та народні гуморески з участю дітей вишикали лише у зв'язку з атрибутами життя у давнину. Були й такі твори, що могли з'явитися на світ Божий за будь-яких часів. Тоді безпосередньо в канві гуморески можна й не помітити специфічні ознаки. Наприклад, розмова онука з бабусею.

— Чи правда бабусю, що на місяці теж люди живуть?

— Можливо, внучику, можливо.

— А куди ж вони діваються, коли місяць стає вузьким?

[Друкується вперше]

Проте здебільшого твори із давнини все ж мають бодай незначні характерні особливості, що свідчать про час виникнення жаринки-смішинки.

Наприклад розповідь про те, як коваль навчав свого сина давньому ремеслу та був неуважним до точності у мовленні.

Навчає коваль свого сина гнути підкови.

— Спочатку вложиш її у вогонь, щоб розжарилась.

Як вже буде червона, поклади на кувалду, а коли я кивну головою, вдар по ній молотком...

Хлопець уважно вислухав тата, все зробив точно так, як йому сказано було. По тій науці коваль лежав тиждень хворий, а потім ще тиждень ходив із зав'язаною головою.

[Друкується вперше]

Давньою як світ, є проблема зустрічі гостей, пригостання їх та проведів, бо всі ці дієства відбуваються при дітях, їх уважному спостереженні інколи участі. У таких випадках ефект комічності залежить від малюка, його реплік і їх влучності.

Великі «гірлянди» варіантів жаринок-смішинок про гостювання існують з давніх давен. Чисельні варіанти свідчать про життєвість і популярність сюжетів українських гостин, алжє наш народ здавна славиться хлібосільністю, а значить безліччю випадків зустрічей родичів, друзів, знайомих сусідів. Традиційні родинні свята (хрестини, заручини, сватання, весілля), що супроводжувались своїми багаторазовими зустрічаннями, що

ефекту комічності ситуативних колізій, що у мовному оформленні обов'язково приводить до невимушеного виникнення смішних ситуацій.

Розмови навколо гостин створювали атмосферу виникнення ні дає високохудожні смішинки.

Розглянемо два приклади.

У першому дівчинка Ганнуся випалює явно підслухану у дорослих фразу, а в другому випадку про це вже йде мова «відкритим текстом»:

— Ганнуся, що треба сказати, коли гості залишають дім?

— Ну і слава Богу!

* * *

— Бабуня, ти сама прийшла?

— Сама, хороша моя, сама.

— А чого ж тато, коли побачив тебе у вікно, сказав, що бабцю чорти несуть?

[Друкується вперше]

* * *

Наведені приклади характерні дитячим судженням і умовиводами, що ствержені формою наявності логічного підмета і логічного предикатива. В жаринках-смішинках заперечення судження зустрічається рідше, але в достатній мірі, щоб ствердити право на існування. В конструктивній будові творів малих жанрів дитячого фольклору зустрічаються судження і одиничні, і судження окремого випадку, загальні і умовні, категоричні і розділові. Та незалежно від характеру суджень дитячі жаринки-смішинки завжди іскрометні сміхом, феєричні гумором, а сюжетно-тематичні чи проблематичні лінії — певичерпне, незамулене джерело народної мудрості, Чумацький шлях дитячої чистоти, непідробності і... дошкульності.

Як видно з прикладів, мініатюрні гуморески (сміслові навантаження, художні засоби виразності і сатиричного висміювання людських вад, пороків, та інших недоліків), сильні дитячою прикінцевою фразою — умовисновками.

І в давні часи існували школи, діти, навчалися в них, спілкувалися між собою, що теж сприяло створенню обстановки появи творів дитячого фольклору.

Юні творці смішинок підсвідомо користуються і законами протиріччя, виключеного третього тощо. Діти своїми творами дають запашні приклади дедуктивних і індуктивних умовиводів, користуються в своїй творчості аналогіями, гіпотезами, а це, як відомо, галузі логіки, а не фольклористики. З цим не можна не погодитись, але хто назве ті незримі кордони, де кінчаються і де взаємопроникають майже всі гуманітарні науки: фольк-

лористика, педагогіка, психологія, історія, етнографія і т. д. і т. п.

А раз ми розглядаємо дитячий фольклор, і виникла потреба з'ясувати хоча б майстерність умовиводів малюків, то буде великим гріхом не зробити цього, тим паче, що існує глибоке переконання в аксіомі: сучасний фольклорист повинен розглядати не лише логічність побудови, а й логічність виникнення то го чи іншого народного твору.

Нагадаємо, що умовиводи логічних суджень у малюків аналогічні іншим творам, а саме:

дедуктивні (від загального до окремого), індуктивні (від окремого до загального). Інколи діти можуть використати й третій вид умовиводів, коли думка йде від окремого до окремого випадку.

МАЙБУТНІЙ ЧЕМПІОН

— Бабуню, я піду на річку купатися? — проситься семирічний Юрасько Степанов.

— Ти що? Ще сніг не скрізь зійшов, вода холодна...

— То нічого, я одягну пальто.

[Повідомила Л. Ф. Волошина (Степанова) м. Павлоград.

Грудень 1954, друкється вперше].

Своєрідна логіка судження Юрасика має сенс, це для дорослих вона здається безглуздя, бо вступає у протиріччя із законами реального життя і досвіду дорослих.

На той час запасу слів у дитини вистачає, щоб будувати складні мовні конструкції і висловлювати найрізноманітніші думки, у тому числі і гумористичні твердження.

— Мамо, неси мене в дитсадок, своїми ногами я туди більше не піду! — заявляє шестилітній Вітюша.

[Повідомила К. С. Мельникова з Павлограда, жовтень 1967,

друкється вперше].

Між розвитком мовлення і розумових здібностей дітей 6—7-річного віку чіткої межі провести не можна, але завжди слід мати на увазі конкретну індивідуальність маленької особи.

Коли розглянути жаринки-смішинки переддошкільного віку і початку шкільного життя, то помітно, що вони вражають своєю на перший погляд нелогічною структурою, але після уважного аналізу побачимо, що така будова виправдана та ще й єдино правильна. Підкріпимо ці судження звичайним прикладом.

Учитель запитує учня:

— Скільки буде п'ять та один?

Учень не може відповісти, учитель вирішує допомогти:

— Ну добре, уяви собі, що я дав тобі п'ять кролів, а потім ще одного. Скільки разом буде кролів?

— Сім.

— Чому?

— Тому, що у мене дома вже є один кріль. І красивий.

(Повідомила Г. М. Кривомазова з Павлограда, листопад 1965, друкується вперше).

Аналогічних творів за змістом (додавання живих чи неживих предметів, грошей, ласощей чи ще будь-чого), структурними особливостями тотожних, у сучасному дусі і досить популярних, кожен учитель має у своєму розпорядженні значну кількість; вони народжуються майже щодня в кожному дитячому колективі. Не дивно, що кожен знає, скільки буде, коли до 2 додати ще 2. А от Ванда сприяла появі нового рішення.

Дівчинка вчиться досить добре, от лише з арифметикою в неї справи поки що не ладяться.

— Скільки буде $2 + 2$? — запитує одного разу вчитель. Ванда почервоніла і мовчала.

— Подумай, Вандо, — сказав учитель. — Якщо я, наприклад, дам тобі дві ляльки, і твій тато дасть ще дві, то скільки в тебе всього виявиться ляльок?

— П'ять.

— Чому?

— Тому, що в мене вже є одна лялька!

[Барвінок, 1961. — № 1 — С. 23].

Кожен з нас чув жаринки-смішинки про кишню з діркою, тому якщо покласти 5 цукерок, а потім ще три, то нічогосінько не буде, адже ж дірка...

А хто скаже, скільки аналогічних мікрогуморесок існує серед дітлахів про яблука, сливи, горіхи, пряники, мармеладки, а тепер пішли й про жуйки (жувальна гумка), і про солодощі типу «Снікерс» чи ще які іномарки.

Структура і зміст жаринок-смішинок цього типу можна визначити як ствердження запереченням при введенні нового об'єкта нейтрального звучання.

Інша справа жаринки-смішинки типу «Щира донька».

— Татусю, чи не хочеш ти ще один шматочок торта?

— Ні, Наталочко.

— А тепер запитай про це мене?

(Повідомив Ю. В. Сидоряк з м. Самбора Львівської обл., січень 1961, друкується вперше).

Структура таких жаринок-смішинок відтворює хитрощі малюка, його погано приховані таємниці, що обертаються йому митте-

вими вигодами. Згадаємо мікрогуморески про жменю горіхів чи цукерок (хай дасть матуся чи тато — у них жменя більша), про поділ гостинця по-братському (нехай він поділиться зі мною по-братському, тому мені дістанеться більше) та подібні, яких в сучасній дитячій фольклористиці накопичилось дуже багато. В цих творах саме зміст визначив таку структуру, що являє собою одну-дві фрази основної дійової особи, що розподіляється другим учасником подій навпіл запитанням, яке виступає в смішинці індикатором та стимулятором, спонукачем та прискорювачем подій.

Звичайно, найбільше дитячих жаринок-смішинок за своєю будовою ніщо інше як діалогічне мовлення здебільшого двох осіб — дорослого і дитини, чи двох дітей, рідше — розмова кількох учнів.

— Наталя-першокласниця, угледівши на стіні термометр, допитується:

— Що це?

— Градусник, — відповідає мати.

— Виходить, і дім теж хворіє?

(Повідомив В. І. Антоненко з м. Ялти, лютий 1966, друкується вперше).

Н Е В Г А Д А Л А

— Васю, — говорить Оріся, — чому ти такий замурзаний? Я, навіть, можу вгадати, що ти сьогодні снідав!

— Угадай.

— Яечко.

— А от і не вгадала. То я ще учора яечко снідав.

(Весела книжка, 1961. — С. 131).

Д О Г А Д А Л А С Я

Семирічна Ліля стояла на дверях, держучись за ручку.

— Мамо, знаєш, що я тобі подарую на день народження? Снішо чашечку.

— Спасибі, Ліля, але у мене вже є синя чашечка.

— У тебе її немає, мамуля... я її тільки що розбила.

(Повідомила С. Х. Гобелко з Марганця, липень 1958, друкується вперше).

Варто звернути увагу на таку деталь тих жаринок-смішинок, де крім дітей дійовими особами виступають учителі. У таких випадках репліки учителів завжди казенно-адміністративні, офіційно-моралізаторські, повчальні, безкомпромісні, такі, що не терплять заперечень і двоїстості позицій (рішення). Натомість дитячі репліки (відповіді, зауваження, заперечення та под.) сповнені радощів, оптимізму, здорового глузду, багатоплановості вирішення найскладніших і часто навіть тупикових проблем.

Бувають дитячі відповіді наївними і безхитрісними, чим, власне кажучи, і досягається ефект комедійності чи гумористичності. Наприклад, дві фрази одного діалогу:

* * *

— Чого запізнився на урок?

— У мого батька на годиннику циферблат з помилками...

{Повідомив І. В. Кошелєв з Кривого Рогу, липень 1993, друкується вперше}.

Крім таких «спресованих» за змістом і формою дитячих жаринок-смішинок існує ще значна кількість більш поширених за формою і побудованих на діалогах з учителем творів, в яких сила сміху залежить не від кількості діалогічних фраз, а від влучності учнівських відповідей, їх дотепності і кмітливості.

— Денисе, що далі від нас, Місяць чи Китай?

— Китай, пане вчителю.

— Чому саме Китай, Денисе?

— Коли ніч ясна — Місяць видно, а Китай -- ні.

{Повідомив Є. К. Грозилін з Павлограда, квітень 1958, друкується вперше}.

І є ще одна група дитячих жаринок-смішинок, які, практично складаються з одної фрази — складної синтаксичної конструкції. Чим не мінігумореска прозвучала в устах Вовочки Кривозуба:

— Мені дуже хочеться швидше стати шестилітнім: мені набридло бути п'ятилітнім, я ним вже цілий рік був...

{Повідомила Л. Г. Кривозуб з Павлограда, серпень 1958, друкується вперше}.

Або ще приклад, що суттю також є фразою, хоча чимось більш поширеною.

Розумні діти

Хлопчики спостерігають, як батько напуває корову з відра.

— Досить, — говорять один, — он як розбавляють молоко водою.

{Повідомив Г. Г. Санжаревський із Губиніхи, Новомосковського району, вересень 1962, друкується вперше}.

Деякі жаринки-смішинки вражають не стільки будовою (звичайно як для більшості мікрогуморесок), а силою своєї логіки, волі, життєвої позиції і людської гідності.

— Що трапилось, малятко, ти заблукало? — співчутливо запитав перехожий.

— Ні, — почувалася мужня відповідь, — я не заблудився, я тут, але я дуже хотів би знати, де бродять мої татко з мамою...

{Повідомив А. М. Кучер з Марганця, березень 1957 р., друкується вперше}.

Настав час зробити короткий «умовивід»: дитячі жаринки-смішинки не мають порушень логічного зв'язку, хоча умовиводи завжди гротескніші своїх посилок, Кожна мікрогумореска — частка реального, правдивого відображення навколишнього життя. При наявності великої кількості спільних рис, споріднених законів із закономірностей, на яких розвиваються малі розповідні жанри дитячого фольклору, будь-яка жаринка-смішинка глибоко індивідуальна, як і самі малята: вони такі «нестандартні» карапузики, і разом з тим такі схожі своїм гумором...

Таким чином, мікрогуморески дитячого фольклору українців своєю будовою становлять різноманітні конструкції, здебільшого традиційної форми і діалогічні (різних спрямувань), описові з повідомленням подій, протиставлячі (людські чи дитячі долі, події, факти, стан), а за змістом — то широкий спектр людських взаємин, ретрансльованих на дитячий вік.

За будь-яких умов ці твори підпорядковані законам логіки і людинознавчих наук, закономірностям розвитку рідної мови і мовлення, малих жанрів розповідного фольклору.

І насамкінець, жаринки-смішинки — повноправні і повнокровні твори дитячої народно-поетичної творчості — за умілого педагогічного дотику опосередковано і безпосередньо беруть найактивнішу участь у відбудові національної школи і культури, у розбудові державності незалежної і суверенної України, а найголовніше — плідно формують національну самосвідомість юних громадян — одну з основних рис українського менталітету.

ЗАВДАННЯ

для самостійного засвоєння теми

1. Прочитайте гумореску «Хлопчик і тінь» з книги «Де живе жар-птиця?» (—К., 1991, — С. 110—111) і проаналізуйте життєву основу виникнення сміховин (час виникнення, середовище, соціальна належність дійових осіб тощо).

Зверніть увагу на буденність смішного в творі.

2. Познайомтесь із невеличким розділом «Анекдоти» в книзі М. С. Грицай, В. Г. Бойка, Л. Ф. Дунаєвської «Українська народно-поетична творчість» (— К.; Вища школа, 1983. — С. 236—241).

Які з визначень анекдотів як жанру можна віднести і до дитячих малих розповідних жанрів? Чому?

3. Які ознаки дитячих смішинок, по-вашому, визначають належність до давніх часів? Мотивуйте своє твердження.

Раннього ранку Андрійко переліз на ліжко до матері і зашепотів:

- Мам, а мам, я страшний сон бачив.
 — Який сон, сінку?
 — Про осавулу, наглядача...
 — Ні, я переплутаю, краще ти розкажи.
 — Але ж я не бачила твій сон.
 — Ні, — відповів Андрійко — ти теж там була:

* * *

Малий Каленник спостерігає, як бабуся пече бублички.
 — Бабуленько, чи багато важить дірка від бублика? — питається хлопчик.

- Нічого не важить.
 — Так зроби її для мене побільшу!

* * *

Бабуся допомагає роздягати Сергійка, що прибув на гостини, і каже йому:

- Повішу твою кофточку на очах, щоб не шукати потім.
 — Не на очі треба вішати, а на цвяшок! — уточнив малюк.

* * *

БАТЬКО: — Так, арифметика — п'ять, поведінка — два. Що тебе, шибеннику, питали?

СИН: — Скільки п'ять разів по сім.

БАТЬКО: — Ну, а ти що сказав?

СИН: Тридцять п'ять. А вчителька питає знову, скільки сім разів по п'ять.

БАТЬКО: — А що, воно хіба не один чорт?

СИН: Та й я так відповів...

* * *

Маленький Миколка штовхнув брата, який виконував домашнє завдання.

— Миколко, чорт! — сердито мовив Іванко.

Батько випростався від рубанка:

— Біс вас забори, що за діти! Скільки разів говорити, щоб не чортихалися!

[З колекції учителя української мови і літератури СШ № 17

м. Павлограда Лідії Володимирівни Коцюбинської; друкується вперше].

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Мама, татко та їхнє дитячко /У кн.: Тисяча усмішок—К., 1970.—с. 251—286.
2. МИШАНИЧ О. В. Григорій Сковорода і усна народна творчість. — К. 1976.
3. Українознавство: Програма і методичні рекомендації... — К., 1992.
4. ПОЛІЩУК Ф. М. Фольклорна практика. — К., 1980.
5. ФЕДОРЕНКО Д. Т. Жили собі Запорожці та й на Запоріжжі. —К.; 1994. —Розділ XI: Як Запорожці дітей ростили. — С. 47-50.

Розділ 6. ПОМІЧНИКИ УЧИТЕЛЯ

Дитячі сміховинки в педагогічному процесі

В громадсько-політичному суспільному житті бувають люди та речі (явища, події, стан), що сприймаються як абсолютно зрозумілі, не потребуючі коментарів.

То ж і дитячі мікрогуморески (жаринки-смішинки) з таких позицій не викликають здивувань. Але ж в них — ціле життя дитини. Добра його частка чи епізод.

Плекати дитячу творчість — обов'язок кожного педагога.

Учителі початкових класів провідних шкіл м. Кривого Рогу, інших населених пунктів, мають добре класифіковані зібрання (колекції, методичні тематичні добірки) дитячих творів розповідних жанрів, активно включають їх до педагогічного процесу.

Учителі залучають ці дивовижні фольклорні візерунки, залежно від їх внутрішньої будови, виховного і формуючого впливу, дидактивної мети до педагогічного процесу і знаходять відповідне місце гумористичним мініатюрам чи то на уроках, чи в позакласних заходах. І кожен вдалий випадок використання дитячих народних мікрогуморесок, як найбільш дохідливих, доступних і результативних засобів навчально-виховного процесу, приносить маленьке щастя учителям: дитина краще зрозуміла чи швидше засвоїла навчальний матеріал, або просто у неї став кращим настрій, і уже цього хіба замало?

Посміхніться, будь ласка, винахідливості маленького Оверка:

— Чим ти займався у неділю? — запитали хлопця.

— Прибиранням квартири, — скромно відповів Оверко.

— Молодець, заморився, напевно?

— Не дуже, я викликав робітницю з бюро послуг населенню.

[Повідомив Олекса Сиченко з м. Дніпропетровська, липень 1963, друкується вперше].

Остання фраза цієї жаринки-смішинки є квітесенцією всього твору, адже малий Оверко потрудився лише... на виклик робітниці-прибиральниці.

Місце цій мініатюрі в будь-якій ланці навчально-виховного процесу, адже такі Оверочки є в кожному класі (і не по одному), тому і під час перевірки домашнього завдання, і в ході роботи по засвоєнню нового матеріалу, чи в підготовці і проведенні позакласного заходу, і педагогічного впливу на дитяче життя після школи і поза нею.

Аналогічною за змістом до мікрогуморески про Оверка є й смішинка-жаринка «Саме вчасно».

Бабуся каже онуці:

— Світланко, знайди Петрика і скажи йому, щоб пішов на став та пригнав гусей.

— Так іще ж рано, — дивується дівчинка. — Сонце тільки на полудень повернуло.

— Нічого, — усміхається старенька. — Я знаю нашого Петрика. Пски він збереться, той вечір настане.

[Перець, 1989. — № 6. — с. 10].

То ж такі твори розповідних жанрів дитячого фольклору перетворюються у дієвих помічників учительства, коли педагоги оволодівають майстерністю природного включення мініатюр до повсякденної роботи з дітьми в школі і поза нею.

Учителеві не слід боятись використовувати дитячий фольклор в своїй практичній діяльності, адже, як визначив колись Антуан Сент-Екзюпері, «Всі дорослі спочатку були дітьми, тільки мало хто з них про це пам'ятає».

Нове шкільне життя породжує нові ситуації, часто-густо комічні. Жаринки-смішинки першокласників — це довірлива дитяча зацікавленість і спостережливість, допитливість і чесність, це пошуки відповідей на численні запитання і спонукання однолітків чи дорослих до нових гумористичних обставин (бодай мовних).

Багато вчителів мають у своєму розпорядженні різні випадки, але з однаковою фабулою, з тою лише різницею, що в одному випадку розповідалось про два, в іншому — про три, потім — про чотири учні, що свідчить про поширеність такого виду мікрогуморесок в школах Середньої Наддніпряни.

Наприклад, жаринка-смішинка «Протест».

Малий Боян звертається до батька:

— Більше не піду до школи!

— Чому? — дивується тато.

— Бо не вмю ні писати, ні читати, а розмовляти в школі не дозволяють.

[Повідомив Валентин Ковальов з м. Києва, травень 1960, друкується вперше].

І аналогічних творів зафіксовано немало. Фабула цих мікрогуморесок різниться іменами дійових осіб, перестановкою послідовності тверджень учня, однак, все те, погодимося, не є суттєвим.

Звичайно, найпоширенішими серед учнівської молоді є мікрогуморески, що й виникли в тому середовищі. Це дає підстави учителеві залучати такі смішинки до педагогічного процесу дещо частіше від інших.

— Петрусь, облиш неподобство! Чому це ти весь час дівчаток за коси смикаєш?

— Вони самі винні.

— Як-то?

— Оксана Анатоліївна сказала, що хто тіліпає на уроці, тих треба осмикувати, а вони весь час тіліпають косами. Ось я й осмикую.

* * *

Вчитель викликає Юрасика і питає:

— Юрасику, у вас є корова?

— Є.

— То розкажи нам, як вона виглядає.

— А наша корова тепер ніяк не виглядає: тато на зиму всі дірки в сараї забили дошками.

* * *

На дошці вчителька написала: 4:2, 6:3. Діти відповідають швидко і вірно. Коли ж вона запитала, скільки буде 6:6.

— Ні-чи-я — вигукнули учні — хлопчики.

[Записи різних років; друкується вперше].

Коментувати такі смішинки немає потреби. Кожному зрозуміло, що вони виникли весело, легко, грайливо, а використовувати їх можна за будь-яких обставин, що чимось будуть нагадувати аналогічні колізії.

Наш час називають часом книжкового буму, адже справжня книга стає мірилом заможності, достатку, виразником «уміння діставати», лише потім — засобом підвищення рівня інтелігентності і інтелектуальності будь-якої особистості. Кмітливий учитель помітить це і при нагоді використає таку смішинку.

— Поглянь, Жоро, скільки в мене книг стало! Майже сто штук, — задається Гаврилко.

— А які в тебе книжки? Казки? Пригодницькі? Про шлигунів?

— Та ні, більше всього позичені, — відповів Гаврилко.

[Повідомив А. Ф. Комаров з м. Павлограда, серпень 1959 р., друкується вперше].

І хоча за змістом в багатьох мікрогуморесках об'єктом все ж вступають книжки, а предметом — Гаврилко, Вавило, Антоп, Сергійко, Андрійко зі своїми друзями-однолітками, такі твори дуже нагадують вчинки дорослих, повністю відповідають законам і закономірностям логіки, розвитку фольклорних творів.

Стверджувальні судження в різнобарвних дитячих жаринках-смішинках відбивають зв'язок підмета і ознаки, палахкотять почуттям викривального сміху.

ВИПРАВДАВСЯ

Хлопчик повернувся із школи додому, глянула мати, а його нова шапка подерта і в грязюці вимазана.

— Це що?

— Та це хлопці.

— Що хлопці?

— Скинули з мене шапку і почали грати у футболу...

— А ти ж де був?

— На воротах стояв.

[Сатира та гумор. В трьох т. — К., 1960. — Т. 3. — С. 512].

ВИХОВАТЕЛЬ

— Де це ти так свою одержу порвав?

— Та Петько свистів на вулиці, а я йому розтлумачував, що так робити не годиться.

(Повідомила М. К. Усяка з м. Павлограда, лютий 1970, друкується вперше).

... Повертаючись із школи, Михась загадав нести свій портфель другому учневі, а сам ішов так. Мати побачила й питає його:

— Чому це малий хлопчик несе твій портфель?

— Тому, що я більший, а він менший, і я привчаю його допомагати старшим, — відказав Михась.

(Весела книжка. — К., 1961. — С. 137).

В дитячих жаринках-смішинках протилежні судження не можуть бути водночас і істинними, і невірними, як і в кожному «нормальному» творі, адже смішинки наших дітей побудовані за всіма законами логічного мислення. Відома смішинка «На свято» («Поважна причина») — невеличкий діалог, що чарує кінцевою фразою.

— Чому не записуєш завдання додому?

— А на свято не задають.

— А яке ж завтра свято?

— У мене день народження.

(Повідомив О. О. Шелест, с. Яковлевка, П'ятихатського району, серпень 1987 р., друкується вперше).

Ця жаринка-смішинка могла народитися і в третьому класі, і в четвертому, і серед більш дорослих школярів.

В жаринках-смішинках не можна знайти прикладів, коли мова ведеться від третьої особи. Діє лише перша особа, бо то — картинка, епізод життя, що утворюється прямо в дії, у безпосередньому спілкуванні дітей з однолітками та дорослим оточенням.

До 6—7-річного віку розум дитини розвивається настільки, що малюк уже починає оперувати різними формами суджень. Думки висловлюються словами, що означають і абстраговані поняття, тому мислення розвивається разом з розвитком мовлення і мови, її словникового складу і запасу та впливає на структуру і характер смішинки-жаринки.

Деся на початку шкільного віку словник дитини нараховує 3200—3500 слів, а система думок щодо навколишніх предметів, близьких дитині у часі і просторі, та подій, явищ і стану, збагачується і переноситься на все нові і нові, більш абстраговані предмети, явища, поняття, категорії.

От учитель на уроці пояснює:

— Все, що нас оточує, становить матерію. Є такі предмети, які ми бачимо, а є такі, що їх не видно. От ти, Миколо, назви таку матерію, яку ми не бачимо!

— Мабуть, це підкладка в кишені, — несміливо сказав Микола.
(Друкується вперше).

Природно, що в шкільному житті жаринки-смішинки виникають найчастіше в результаті навчально-виховного спілкування учителя і учня та в процесі взаємоспілкування самих учнів.

У першому випадку учитель своїми запитаннями, хоче він того, чи ні, підводить учня до відповіді, яка стає квінтесенцією гуморески.

УЧИТЕЛЬ: Скільки ніг у корови?

УЧЕНЬ: Чотири.

УЧИТЕЛЬ: Назви тварини, у кого теж чотири ноги!

УЧЕНЬ: Кінь, собака.

УЧИТЕЛЬ: Правильно, а ще!

УЧЕНЬ: Дві курки.

* * *

— Миколко, скільки років людині, яка народилась в 1950 році?
— запитав учитель.

— Чоловікові, чи жінці? — перепитав учень.

* * *

— Я хотів би мати такі вуха, як у зайця, тоді було б краще чути,—сказав на перерві Ігор.

— А я не хотів би, — відповідає Дмитрик, — такі вуха довго мити треба.

(Записи різних років; друкується вперше).

То ж, маючи у своїх фольклорно-дидактичних зібраннях достатню кількість однотипових (по тематичних групах) творів малих розповідних жанрів, учитель національної школи може розробляти сценарії і готувати нетрадиційні і нестандартні позакласні пізнавальні і навчально-виховні заходи.

Це можуть бути тематичні ранки:

«Драстуйте, я ваша тітонька!». (Малі розповідні жанри гумору та сатири українських школярів);

«Почім дурні?» (Українські народні анекдоти про шкільне життя); «Прицильне попадання в калюжу пальцем» (Сатиричні мініатюри-репортажі з уроків) та под.

Десь раз на четверть можна підготувати і тематичний вечір для класів-паралелей чи для всієї школи (краще всього із запрошенням батьків). Тематика таких вечорів може бути приблизно такою: «Сміх біля багаття». (Гумор і сатира запорозьких козаків); «Козак Мамай і чужа молодиця» (Як запорожці уміли висміювати недоліки); «Гідні батьків козачата» (Сатиричні твори учнів шкіл Запорозької Січі) та інші. Добрим псмічником у підготовці тематичних ранків і вечорів стане книга фольклорно-етнографічних есе «Жили собі запорожці та й на Запорожжі» (К.: Світовид, 1994. — 90 с.).

Звичайно, проведення таких заходів вимагає ґрунтовних знань.

ретьельної підготовки, учительської майстерності і уміння запалити бажанням учнів (то питання іншої дидактичної розробки).

Підготовка до ранків і вечорів триває весь час роботи в школі, спостережень за розвитком малих розповідних жанрів дитячого фольклору і збагачення власних (шкільних) фондів цікавими смішинками-жаринками найрізноманітнішої тематики.

Інакше кажучи, довгий шлях починається з першого кроку від порога шкільного класу. А це значить — стостереження, уміння слухати, бачити, записати і використати у повсякденній роботі, збагачуючи водночас і фонди сміховинок (та й інших творів дитячого фольклору).

Шкільні уроки — стартовий майданчик для злету значної кількості смішинок-жаринок, інколи такої твір — ну прямо тобі космічне диво.

ВЧИТЕЛЬ: Скажи, Петю, хто був батьком Людовіка Шістнадцятого?

Петя (замислившись): Людовік П'ятнадцятий.

Вчитель. Вірно. Молодець. А хто був... батьком Карла Сьомого?

Петя (радісно). Карл Шостий.

Вчитель: Чудово. Ну, а скажи, будь ласка, хто був батьком Франціска Першого?

Петя (не роздумуючи): Франціск Нульовий.

[Записано від учня 6 кл. СШ № 17 м. Павлограда Костика Дементія 15 серпня 1993 року].

Ця мікрогумореска характерна стереотипами діалогічного мовлення, що здебільшого приводить до несподіваних відповідей, які своєю суттю уже є комічними і досить курйозними.

Іноді стереотипи наявні в самому запитанні педагога, і уже це одне може викликати появу творів дитячого фольклору, особливо, коли учні мислять неордннарно.

ВЧИТЕЛЬКА. Ви не можете взяти вісім груш від шістнадцяти паляниць, або п'ять корів від шести коней. Віднімати можна тільки однорідні речі.

На сдній парті піднімається рука.

ВЧИТЕЛЬКА. Що скажеш?

УЧЕНИЦЯ. А хіба не можна взяти десять літрів молока від двох корів.

[Записано від директора Яковлівської НСШ П'ятихатського району Дніпропетровської області Олексія Олександровича Шелеста, 1961 р. народження; 19 лютого 1993 р.]

Правда, здається, гумореска стала б більш прозорою, якщо у запитанні учениці замість літрів молока та прозвучали б пляшки молока, однак тоді до смішинки вкралося б щось казенне.

Як і слід сподіватися, немало дитячих смішинок виникає в домашньому середовищі, в оточенні та спілкуванні малюка з рідни-

ми і близькими, які теж слід використовувати в роботі з дітьми в школі, в класі на уроці і в позаурочний час.

— Тато, допоможи мені впоратись із задачею з арифметики, — просить сніок.

— А що, важка?

— Та ні, ти її швидко розв'яжеш.

* * *

— Тепер ти зрозумів, чому я назвав тебе малим ослон?

— Так, тату, бо я не такий великий, як ти.

* * *

— Дениско, не можна тягти kota за хвіст! — Сварить матуся.

— Та я ж його тільки тримаю, а тягне він сам...

ЕКСПЕРИМЕНТ

— Дядечку, а чи не могли б ви погладити цю собачку?

— А вона кусається? — перепитав чоловік.

— Не знаю, хочу перевірити!

[З колекції автора; друкується вперше].

Якщо бути об'єктивним, то в кожній з наведених жартинок-смішинок простежується гумор запорозьких козаків такої сили, що згодом стане відомий світу як своєрідний козацький сміх. Воно й не диво: у творенні смішинок такого плану брали участь козацата. І хай не дивує відсутність в гумористичних мініатюрах козацьких ознак, прикмет чи типових деталей, що прямо і безпомілково вказують на етнічну чи історичну належність твору. Тут справа в іншому, а саме:

— в характері, силі і гостроті, ніщивності і влучності викривального сміху;

— у економності і ємкості мовних засобів;

— у безкомпромісності, дитячій простоті і наївності позицій викривача недоліків, людських пороків, вад, негативних рис суспільного життя родинних взаємин, яким виступає малюк у всіх невеликих жанрах дитячого фольклору;

— у здібності найбільш талановитих смішинок, як створених в дитячому середовищі чи окремими малюками, або при їх участі, так і у тих мінігуморесках, де діти виступають активними учасниками ситуативних подій і у такий опосередкований спосіб стають їх творцями, активно поширюватися в дитячому середовищі, збуджувати творчу уяву, сприяти появі великої кількості варіантів, а значить, у тяжінні майже до безсмертя (за умови, що твір буде зафіксований фольклористами);

— у добродушності і щиросердності, непідробленій зацікавленості торжества прекрасного, позитивного, чарівного над усіма проявами спотвореного та негативного, що викривається і висміюється в малих жанрах творів дитячого фольклору.

Малі розповідні жанри фольклору, і особливо мікрогуморески

(смішинки-жаринки) — то благодатний матеріал для шкільного естрадного театру української мініатюри.

Наприклад, мініатюри в інсценізації на два виконавця.

Мати: Чому ти, синочку, не граєш з Сергійчиком?

Син: Мамо, чи буде хтось гратись з тим, хто обманює, каже погані слова і б'ється?

Мати: Звичайно, ні.

Син: От бачиш, Сергійко каже теж саме.

* * *

Син: Матусенько, можна грати з Васильком?

Мати: Ні, він поганий вуличний хлопчик, і я забороняю тобі до нього ходити!

Син: — Тоді нехай він приходить до мене!

* * *

Вася: Спасибі, тітонько за подарунок!

Тітонька: — О, нема за що!

Вася: — І я так кажу, але мама всерівно примушує дякувати.

* * *

[З репертуару шкільного естрадного театру української мініатюри «Інгульська паланка».

Криворізька педагогічна гімназія № 24].

Шкільний естрадний театр української мініатюри «Інгульська паланка», як і будь-який інший, за пару років здібен підготувати кілька тематичних спектаклів. Наприклад, виставка-концерт «Гуляй, Вася», в якому гуморески об'єднані єдиним узагальненим образом такого добродушного, але чомусь бешкетливого, у чомусь ледаря, незграбного, завжди у всьому винуватого, уніфікованого образу учня Васи...

Деякі мікрогуморески стали естрадними мініатюрами діалогічного звучання, чи призначених для виконання одним аматором (монологу). Отже, «Гуляй, Вася!» (Окремі зразки мініатюр).

УЧИТЕЛЬ: — Вася Васильченко!

— Ну, щоб вже аж так нічого нічого не знати, з географії, то страшно. Нехай завтра прийде до мене твій батько, от!

ВАСЯ: А ви думаєте, що мій батько краще знає географію?

* * *

УЧИТЕЛЬ: Сашко Мартиненко, покажи нам на карті Америку! (хлопець показує).

УЧИТЕЛЬ: А тепер ти, Вася Васильченко, скажи нам, хто відкрив Америку?

ВАСЯ: Сашко Мартиненко, — бадьоро відповідає Вася.

* * *

ВЧИТЕЛЬКА водить пальцем по карті і питає Васю — Василько Васильченко, що це?

ВАСЯ: — Вказівний палець, пані вчителько.

[З концертної програми «Гуляй, Вася!». Естрадного театру української мініатюри «Інгульська паланка»].

Естрадні програми шкільних театрів мініатюр можуть мати різні назви і присвячуватись різним проблемам шкільного життя, може мати постійний гурт аматорів, а можна проводити конкурси на кращий класний театр мініатюр, відбираючи найбільш талановитих виконавців для загальношкільного театру, які теж можуть мати різні назви, програми діяльності тощо.

Фольклорно-дослідна робота в школі передбачає організацію діяльності гуртків і пошукових загонів, фольклорно-етнографічних ансамблів і музейних експозицій (куточки, кімнати «Бабусяна світлиця», «Ярина», «Покуть», тощо); шкільне телебачення може демонструвати відеозаписи звітів про фольклорні експедиції, учнівські науково-практичні конференції, концертні програми...

А ще в національній школі України мусить виходити газета юних фольклористів, рукописний альманах кращих записів, вестися фольклорно-етнографічний літопис історії школи, ріднокраю (мікрорайону школи) тощо.

Таким чином, малі розповідні жанри дитячого фольклору розкривають невичерпні можливості пошукової, творчої, художньої, пізнавальної відродженської діяльності, що спрямована в решті решт на виховання найбільш складного почуття національної гордості і самосвідомості, формуванні відданих незалежній і суверенній Україні справжніх патріотів, активних розбудовників державності, національного шкільництва, освіти і культури.

ЗАВДАННЯ

для самостійного засвоєння теми

1. Прочитайте наведені твори малих розповідних жанрів дитячого фольклору. Спробуйте скласти невеличкий сценарій частини (фрагменту) тематичного ранку. Продумайте назву свята за вашим сценарієм.

УЧИТЕЛЬ: Дениско, домашню роботу тобі приготував батько?

ДЕНИС: Ні, і я йому час від часу допомагав...

* * *

УЧИТЕЛЬ: Славчик, схоже, що це почерк не твій, а батька, що ти на це скажеш?

СЛАВА: Справа в тому, що, мабуть, скористався батьковою авторучкою...

* * *

Один учитель на уроці розповів дітям, з чого роблять ситець, сукно та інші тканини. Коли всім стало зрозуміло, він звернувся до одного хлопчика:

— Ану, Вовчику, скажи, з чого пошиті твої штани?

— З материній спідниці, — відповів той.

* * *

Маруся заливається слізьми.

— Чого ревеш? — питає її Петрусь.

— Я проковтнула голку.

— Знайшла з-за чого ревіти, візьми другу!

* * *

— Ей, Демиде, що з тобою трапилось?

— А чому зі мною щось повинно трапитись?

— Як чому, я бачив, ти виходити з аптеки, і подумав, що ти захворів...

Демид задумався на хвилинку, потім запитав у однокласника:

— А коли ти побачиш мене, що я виходимо зі цвинтаря, то вважатимеш мене померлим?

**[З колекції заслуженої учительки України Марії Севаст'янівни Кур-
бико, м. Павлоград, друкується вперше].**

2. Познайомтесь із статтю Л. А. Жирної «Оновлення змісту позакласного читання (Початкова школа, 1993. — № 7). Особливу увагу зверніть на пункти I, IV, VIII, X, XI структури нетрадиційного уроку позакласного читання. Продумайте, яким міг бути нестандартний урок позакласного читання по творах малих розповідних жанрів дитячого фольклору.

3. Прочитайте три мікрогуморески. Зверніть увагу на єдність проблематики. Спробуйте пригадати аналогічні смішинки, які вам доводилося чути, чи які уже є у фондах вашої школи чи у власних записках.

МАТИ: Люся, чи довго ти ще дивитимешся той телевізор?

ЛЮСЯ: Ах мамуленько, швидше зроби мої уроки, і ти теж можеш прийти подивитися класну передачку...

* * *

Першокласниця з матір'ю дивиться фільм по телевізору, потім резюмує:

— Я щось не можу розібрати, хто з них дружина, а хто любозниця.

* * *

Романко дуже довго дивився нудну передачу і раптом резюмує:

— Нудьга страшenna, хоча б швидше щось нове винайшли, а то все телевізор та телевізор...

[Із записів попередніх років; друкується вперше].

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Рекомендація ЮНЕСКО державам-членам про збереження фольклору // Народна творчість та етнографія, 1990. — № 2.
2. ДОВЖЕНОК Г. Український дитячий фольклор. — К., 1981.
3. Дитячий фольклор. — К., 1984.
4. ЛЮБАР О. О., ФЕДОРЕНКО Д. Т. Український народ про виховання словом і ділом. — Кривий Ріг, 1991.
5. ФЕДОРЕНКО Д. Т., ГАРКУША Т. А. Веселка Дніпрова: Методичні матеріали для керівників фольклорних ансамблів учнів I-IV класів загальноосвітньої школи. — Кривий Ріг, 1991.

Розділ 7. ДРУЖБУ ПОЧИНАЄ ПОСМІШКА

Твори розповідних жанрів дитячого фольклору,
як засіб національної етнопедагогіки.

Провідні учителі початкових класів шкіл Кривого Рогу накопичили значний досвід роботи з творами малих розповідних жанрів дитячого фольклору.

В СШ № 43, наприклад, учителі виголовили за учнівськими етимологічними фантазіями словничок-жартівничок, в якому між іншим, є такі гумористичні пареміографічні твори:

Алтар — чоловік, який живе на Алтаї, як волгар — на Волзі.

Баришник — дорослий дядько, який припадає за баришнями, а сам на роботу ходить...

Бюрократ — людина, яка виступає на бюро.

Народні дитячі тлумачення в словничку-жартівничку представлені словом домовий (за фольклорними традиціями) кількома тлумаченнями:

Домовий — це той, що на роботу не ходить — а дома сидить.

Домовий — це той, хто управляє домами (калька з російської) — будинками; управдом.

Дивний словничок-жартівничок має несподівані дитячі тлумачення багатьох слів. В ньому «кулачник» це чоловік, який кулаками хвалиться, або той, що все робить кулаками.

Історичні слова сучасні школярки трактують по-своєму, як і слова щоденного вжитку чи звичайного побуту:

Що ж, у будь-якому початковому класі національної школи викличе цілковите захоплення твердження про те, що «Совок — це чоловік сови». «Осел — чоловік осі», а «У баронеси чоловік баран»

Час від часу педагоги СШ № 43 м. Кривого Рогу вирішують на загальношкільний огляд (обговорення) новинки словничка — жартівника із завданням:

«Зупинись, козаче! Прочитай і задумайся: чи все правильно у тлумаченні слів? ...Який жартівливий варіант можеш запропонувати?».

Відповідне збудження, спалах бажання висловити свої знахідки викликають такі повідомлення в дитячому колективі! Учителю, не упусти такого моменту, використай, у своїй повсякденній педагогічній діяльності, і стане легше шукати ту єдину стежинку до серця кожного малюка... А спіймаєш педагогічну гаву — і дитя зростатиме у вакуумі незрозуміння, або матусі, тата і вчителі втратять надовго (коли не назавжди) зв'язок з найчарівнішим творінням природи — діточками людства.

Кожне дитяче судження, кожне тлумачення нового слова викликає душевне схвалення, часто посмішку, а, як відомо, з посмішки починається дружба не тільки малят, а й дорослих, та й між учнями і учителями... Справжня дружба, яка на віки...

Проте будемо пам'ятати, що малі розповідні жанри дитячого фольклору, це не тільки афористичні пареміографічні твори (приказки та прислів'я, римовані вислови), це і загадки, дражнилки (прозивалки), це і дитячі пісеньки та значний ряд інших творів.

Дитячі гумористичні твори-мініатюри не менш смішні ніж інші твори, але ж більш виточені і делікатні, розквітчані здоровим сміхом з невідомою лукавинкою, часто виникають, але обов'язково діють безпосередньо в педагогічному процесі і навіть коли учителя чи батьків поруч немає, а смішинка із засуканими рукавами обчищає бруд з дитячих душ.

І методичні особливості роботи з творами деяких малих жанрів фольклору все ж представлені новітніми публікаціями (Див.: БОСТОВСЬКИЙ О. Я. Музичний фольклор у вихованні молодших школярів // Поч. школа, 1992, — № 9—10; ЧАБАН М. Чистими пити устами // Поч. школа, 1990. — № 10; ГАДАЛОВА І. М. Народна пісня — основа формування музично-естетичної культури молодших школярів // Поч. школа, 1991. — № 2 та ін.), але жодним словом не йдеться про методику роботи із жаринками-смішинками, ніби взагалі творів такого жанру не існує. Майже відсутні і розробки по використанню творів малих розповідних жанрів прозивалок (дражнилочок), афористичних римованих дитячих висловів, а окремі статті (БАРШАЙ Л. С. Про роботу зі скоромовкою // Поч. школа, 1990 — № 9, КИРИЧУК, О. І. Загадки на уроках рідної мови // Укр. мова і літерат. в школі, 1965. — № 10 та ін.) як перші ластівки, що весни ще не роблять, лише окреслюють проблему...

Відомо, що жаринки-смішинки створюють позитивний настрій, стимулюють спілкування, викликають сміх викривальний, сміх стверджувальний, освіжаючий, радісний, піднесений, щасливий... То як же втрачати такі можливості залучення етнопедагогічних засобів до навчально-виховного процесу? Чи не гріх то великий перед учнями національної школи і їх батьками, відновлення національної культури і зведенням вітчизняної дидактики, теорії і практики національного виховання, коли їх зводили не на етнопедагогічному фундаменті.

Українська національна етнопедагогіка з давніх давен використовує коротенькі гумористичні твори з арсеналу дитячого фольклору не лише в сімейному і побутовому вихованні, а й в навчальних закладах (на уроках, в стіннінках, передачах шкільного радіо і телебачення, у виступах фольклорно-етнографічних

ансамблів, в тематичних нестандартних виховних заходах і т. ін.).

Проте, як не дивно, але й досить солідні і авторитетні видання (наприклад, великий розділ «Анекдоти» посібника для вузів «Українська народно-песінчна творчість. — К.: Вища шк., 1983.— 236 с.) словом не згадують про дитячі гуморески, про їх пізнавальне, виховне і розвиваюче значення, розважальну функцію і місце в скарбниці фольклору українського народу, в структурі учительських засобів при підготовці і проведенні нестандартних уроків і взагалі при підготовці учительських кадрів.

До церкви забіг захеканий хлопчина. Людей було багато, він не міг побачити свою маму і став голосно гукати:

— Мамо! Мамо!

— Та чого ти кричиш? — зашепотіла та.

— Та миша в діжку з квасом упала!

— А ти що, не знаєш що робити?, — запитала здивовано, —
Витяг би!

— А я кинув туди кішку, щоб вона ту мишу піймала.

* * *

— Мамо, а ти не знаєш у якої вчительки вчилась тьотя Віолета?

— А що таке? — перепитує ненька.

— Та вона ж арифметики нічогосінько не знає. Замість п'яти карбованців, здачі дає тільки три.

* * *

Мати дала семирічному Олежику два яблука — велике і маленьке — й сказала:

— Дай Андрійку на вибір. !

Невдовзі після цього Андрійко тримав у руці менше яблуко.

— Це дав тобі Олежик на вибір? !

— Так, мамусю, — відповів маленький братик, — він спитав мене: «Ти хочеш менше яблуко, або ніякого?».

* * *

— А я до бабусі поїду.

— А я вже їздив.

— Тобі мама брала квиток?

— Бере, мені уже вісім років.

— А мені не бере. Я ростом маленький і мама каже, що мені лише шість років.

* * *

Бабуся Гануся, одного разу почула по радіо невідоме їй слово «консерваторія». Увечері вона запитала свою онучечку Оленочку:

— Скажи, доню, — консерваторія — що то таке?

— От іще не знає. Там, де консерви роблять.

[З колекції автора, друкується вперше].

Та як би ми сором'язливо чи навмисне не замовчували дитячі

жаринки-смішинки, вони існують як об'єктивна реальність, живуть і процвітають, їх роль у відбудовчій період зростає з кожним днем. Саме тому така потреба бодай у загальному окресленні розкрити методичні проблеми використання дитячих гуморесок в етнопедагогіці, адже це треба було зробити значно раніше...

В процесі навчання читанню чи письму, математиці чи природознавству, усіх інших предметів, учитель має можливість залучати твори малих розповідних жанрів до структури нестандартних (нетрадиційних) уроків, виховних та позакласних навчально-пізнавальних заходів.

Учительська майстерність полягає у методично виправданому і вдалому залученні гуморесок з дитячого життя до етнопедагогіки, до участі у розвитку, навчанні, вихованні і формуванні юної особистості, а значить, до спонукання, заохочення активної участі дітей у пізнавальному, пошуковому, творчому процесах.

Національна етнопедагогіка України залюбки використовує малі розповідні жанри дитячого фольклору для досягнення багатьох завдань в сімейній педагогіці: в практиці сімейного виховання, трудового, розумового, духовного виховання, турботи про здоровий розвиток, прилучення дітей до прекрасного в поведінці і моральності, у зміцненні світоглядної позиції майбутніх громадян незалежної і суверенної України.

Як не дивно, але малесенькі гумористичні твори дитячого фольклору України збагачують етнопедагогіку, її зміст, виховні (стверджувальні і викривальні) здібності та функції, тому становлять певний інтерес для дослідників.

Такі судження правомірні до сучасних дитячих мікрогуморесок.

— Діти, хто винайшов рентген?

— Наш сусіда дядько Іван.

— Чому ти так думаєш?

— Я чув, як він своїй дружині, коли прийшов додому, сказав: «Я тебе наскрізь бачу».

— Мамо, подай води напиться, — просить ледаща доця з печі.

— То вставай сама й напийся...

Через хвилину знову:

— Мамо, ну принесіть води напиться.

— Ось перестань, а то битиму!

— Ну, то як встанете мене бити, заодно й води принесіть...

— Пам'ятаєш, мамо, в минулому році на день твого народження тато тобі авторучку подарував?

— Пам'ятаю.

— А на другий день її забрав і носить у своєму піджаку, Правда?

— Правда, синку.

— Та ти мені, мамочко, віддай завтра той альбом, який я тобі завтра подарую, добре?

[Із записів попередніх років; друкується вперше].

* * *
Всього лише три гумористичних мініатюри, а скільки етнопедагогічних проблем в них приховано, скільки виховних моментів можна вирішувати з їх допомогою! Тут і негативні взаємини в сім'ї сусіда, дядька Івана, і наближена до ідеальності ледацюга— донечка, що вилежується на печі, і неспроможність виховних здібностей батьків, і спадкова жадібність сина (від батька), і зневажливе ставлення до жінки і т. ін., що завжди засуджувалося українською етнопедагогікою.

Що стосується дитячих малих розповідних жанрів давніх часів, то вони теж несуть добру кількість інформації про минулу школу, про життя і побут дітей в сім'ї у ті віддалені від нас часи, сповіщають про характер людських відносин тощо.

— Бабуню, дайте окраєць хліба!

— Навіщо?

— Та сіль доїсти.

* * *

— Синку, — запитала мати, — чого у тебе така гуля на лобі. Знову з кимось бився?

— Та ні, мамо, — відповідає син, — я не бився. У нас був урок малювання, і ми малювали грушу, а я не знав, як її малювати, а пан учитель мені показали.

* * *

— Гарний у тебе картуз, Іванчику, — похвалила сусідка якомсь пастушка, що пас її корову. — Де купували?

— А це наші тато, — скоромовкою випалив пастушок, — їздили на базар продавати кури. Продали кури і купили бички. Тоді продали бички і купили картуз.

* * *

— Дядьку Миколо, дядьку Миколо! — гукають два хлопці пристава.

Той поважно виходить на ганок.

— А що таке? — питає.

— Та ось Ванько не вірить, що у вас від горілки ніс червоний, то нехай подивиться!

[Із колекції Ніни Порфирівни Федоренко, м. Марганець; друкується вперше].

* * *

У сільську школу прибув інспектор. Вчитель попередив дітей, щоб вони говорили у відповідь «пане інспекторе»...

Ось інспектор і запитує учня:

— А що сказав господь Бог Адаму, коли вигнав його з раю?

Учень відповів скоромовкою:

— Будеш проклятий ти і твої діти, пане інспекторе...

[Перець, 1963, — № 63, — С.—11.]

* * *

Але у будь-які часи діти залишалися дітьми. Вони прагнули до веселощів, до щастя, дітям хотілося, сміятися, чи бодай посміхнутися, що вони й робили по-своєму.

Маленькі збіднені радощі, злиденні веселощі не могли породити дзвінкого сміху, а коли смішини й викликали посмішку, то сумну, невеселу, жалісливу, хіба що по відношенню до багатіїв, чиновників, жандармів...

І ці дані гуморинки теж дуже важливі в національній етнопедагогіці і як свідок минувшини, і як учасник поетапної практичної реалізації мудрості народної устами дитини, яка, як відомо, завжди глаголить істину.

Етнопедагогічна скарбниця мудрості має досить товстий прошарок творів малих жанрів розповідного дитячого фольклору, які є, так би мовити, класичними: їх визначити у часовій чи територіальній належності визначити не можна, бо вони можуть виникнути в будь-якому регіоні країни коли завгодно.

— Скажи мені, хлопчику, куди я зайду цим мостом?

— Як-то куди? На другий бік!

* * *

— Ах розбійник! Чому ти крадеш яблука?

— Що ви, тітонько. Це яблуко впало, а я заліз сюди, щоб причепити його на місце...

* * *

Тато на дивані тихесенько захропив. Раптом почувся голос сина:

— Тато, спи мовчки!

Та тато не міг проснутися.

— Тато, я ж тобі сказав, спи, будь ласка, мовчки! Ти мені забігаєш спати!

[із записів різних років; друкується вперше.]

* * *

Досвід роботи дошкільних виховних дитячих закладів свідчить про певну складність, яку відчувають вихователі у зв'язку з від-

сутністю методичної літератури, дидактичних розробок і самих збірок смішинок-жаричок наймолодших!

Практично нелютий край роботи з першокласниками, у яких лише закладаються основи національного менталітету. Уявіть собі таку майже анекдотичну картинку.

Біля дошки вишикувалася трійка першокласників.

— Вітюшка, ти чому стоїш? — запитує учителька.

— Я калькулятор дома забув, і мене черговий поставив.

— А у тебе що трапилось, Петрусь?

— А у мене Буквар розгорнувся.

— А тебе, Галонько, за що поставили?

— А мене ніхто не ставив, я сама поставилась, бо фломастери вдома забула...

**(Повідомив Г. І. Кириленко, м. Марганець, жовтень 1979 р.;
друкується вперше):**

Кілька подібних смішинок надруковано в збірці «Весела книжка» (— К., 1961) («Погана вчителька», «Нове перо» та інші, що розповідають про дитячу кмітливість і заподатливість).¹

Немало інших ситуацій з першокласниками, які входять до шкільного життя не завжди лагідно і спокійно, і переносять його на інші ситуації. От гумореска «У лікаря»!

— Скажи: «А-а-а!»

— Це ми вже проходили! — була відповідь.

**(Повідомив Л. О. Новохатько; м. Павлоград; лютий 1958 р.;
друкується вперше):**

На будь-якому уроці, коли мова заходить про обов'язок, виконання завдання, про нехлюйство і бажання залишити на потім те, що необхідно виконати сьогодні, варто використати таку жаринку-смішинку чи її числені варіанти:

— Мамуля, чи можна мені взяти ще одне тістечко?

— Залиш на завтра.

— Мамулечко, ти ж сама казала, щоб не відкладати на завтра те, що можна зробити сьогодні...

**(Повідомила О. І. Будницька, м. Запоріжжя; квітень 1959 р.
друкується вперше):**

Аналогічних варіантів (про конфети і фрукти, про пиріжки, пряники і інші делікатеси) кожен учитель у своєму розпорядженні має силу силенну, тому на відповідну ситуацію може запропонувати дітям потрібний варіант.

При вдумливому ставленні до залучення творів малих розповідних жанрів дитячого фольклору до нетрадиційних уроків можна, припустимо, на уроках письма з більшості тем використати таку жаринку-смішинку:

НЕГРАМОТНА РУЧКА

— Дай мені, Петю, твою ручку, я напишу домашню роботу, — просить Галинка братика.

— А чому ти не хочеш писати своєю ручкою?

— Та моя ж робить багато помилок!

[Барвінок, 1961. — № 9, — С. 23].

Це буде один з конкретних прикладів залучення здобутків національної етнопедагогіки і особливо малих розповідних жанрів дитячого фольклору до педагогічного процесу в початкових класах.

В кожній сміховині етнопедагогічне навантаження багатопланове, що робить кожну мініатюру унікальною.

НАВЧИВ

Недосвідчений учитель проводив урок на тему: «Префікс пре». Пояснив новий матеріал, закріпив з учнями вивчене,

— Чи зрозуміли ви мене? — запитав він на кінці уроку.

— Зрозуміли! — почувлося звідусіль.

— То наведіть приклад з префіксом пре, — просить учнів.

— Поїзд пре! — гордо відповів Вовчик.

[Повідомив А. О. Ковтун, с. Балабино, Запорізької обл., липень 1961 р., друкується вперше].

Таких «розумників» знає кожна школа, кожен клас, тому аналогічні жаринки-смішинки виникають щодня, щохвилини шкільного життя, і вони самі просяться до педагогічного процесу.

І завжди вони стають складовою частиною пояснення нового матеріалу чи його закріплення, адже добре відомо, що вдалий жарт сприяє більш якісному засвоєнню матеріалу: в іншому випадку — етнопедагогічні мініатюри-сміховини обертаються на ілюстративний матеріал розпорошення учнівської уваги, а то й як мобілізуючий засіб. Але за будь-яких умов і обставин етнопедагогічні мініатюри-сміховини є величним проявом професійної майстерності учителя національної школи України як основний виразник її давніх традицій.

Очевидячки, справа в тім, як учителеві вдається органічно внести короткі розповідні твори дитячого фольклору до канви нетрадиційного уроку, нестандартного виховного заходу, чи в роботі з батьками учнів.

Наприклад, йде урок природознавства. В класі розглядають кліматичні зони. Учитель пригадує, як нещодавно звертався до учня паралельного класу із звичайним запитанням, і що там трапилось, а вийшла там кумедна ситуація:

— Володимире, покажи, де знаходиться тундра!

— На сто дев'яносто сьомій сторінці. — Була благодушна відповідь.

**(Повідомила Л. М. Палішевська, м. Павлоград; січень 1959 р.:
друкується вперше).**

Учитель досягає педагогічного ефекту: учні пересвідчуються, на якій все ж сторінці підручника цей матеріал, де зона тундри на карті, а найголовніше — включає і зосереджує увагу учнів на кліматичних зонах Євразії, зафіксує в їх свідомості правильну відповідь, при чому нетрадиційно, легко, весело, але міцно!

Деякі методисти можуть заперечувати таке використання мініатюрних сміховинок в педагогічному процесі, мовляв, не можна навчання і виховання зводити до анекдоту. І правильно, зводити до анекдоту не варто нічого, адже у всьому потрібна міра, відчуття потреби, межі нововведеного тощо. Треба згодитись, що і в педагогічній вчорашнього дня анекдоти виникали частіше і без використання мініатюрних дитячих гуморесок в шкільному житті.

Молода вчителька Наталя Миколаївна Бабута (м. Павлоград) не втрачає випадку використати жаринки-смішинки сатиричного чи гумористичного звучання, справедливо вважаючи, що елемент сміху (висміювання, викриття, ствердження прекрасного засобами аналізу спотвореного) за будь-яких педагогічно-викривальних обставин досягає найбільшої ефективності і результативності, як того вимагає національна етнопедагогіка.

На нетрадиційному уроці учитель раптом помічає, що учень Владик досить байдуже працює над засвоєнням матеріалу, і вона враз розповіла сатиричну мініатюру:

— Діти, був такий випадок. Вячеславів тато переглядає щоденник сина і розпачливо хитає головою:

— Четвертий день, ти, мов той Лобуренко, приносиш по одиниці. Коли ж ти мене порадуєш п'ятіркою?

— Ще один день, тату, і буде п'ятірка. — відповів Славик. Клас засміявся, а Славик почервонів.

**(Повідомила Н. М. Бабута, м. Павлоград; жовтень 1990 р.:
друкується вперше).**

Таких та аналогічних випадках і урок не переривається, і марно час не витрачається, і настрої у всіх робочий...

Слідкуючи за мовленням дітей, висококваліфікованої учитель «пересипає» своє мовлення доречними і дошкульними діалогами, афористичними римованими висловами, творами малих розповідних жанрів дитячого фольклору. От деякі з пареміографічних творів:

— Із усіх членів ради самоврядування лише один Сашко добре поводить себе. Але він сидить за задньою партою, і щоб

взяти з нього приклад, треба обернутися назад, значить, порушити дисципліну, ну як тут бути?

* * *

— Бідні ми бідні: ніколи не відпочиваємо, а тільки гуляємо і гуляємо...

* * *

— Давно палиш цигарки? — запитали в Гриця.

— З дитинства.

— А скільки ж тобі років?

— Десятий пішов...

[Із записів різних років; друкється вперше].

Початкуючий учитель може добирати цікаві публікації із відомих збірок та популярних журналів і газет. Особливо цікавими будуть ті, що оприлюднені багато літ тому. Наприклад, дві смішинки, яким понад тридцять років.

ЗАСМУТИТЬ...

Вчителька роздає табелі. У Василька три двійки. Він дивиться на вчительку повними сліз очима, і, зітхнувши, каже:

— Як ви засмутите мою маму!

[Весела книжка. — К., 1961. — С. 136].

ЗА ЩО Б'ЄШ МАЛЕНЬКУ

Андрійко побив молодшу сестру.

— Синочок, докоряє мати, — завіщо ти її побив?

— Вона мене в минулому році назвала бегемотом.

— Чому ж ти про це згадав лише тепер?

— Я щойно був у зоопарку і бачив бегемота.

[Барвінок, 1963. — № 12. — С. 22].

Проблема забезпечення педагогічного процесу творами малих розповідних жанрів дитячого фольклору не стає такою складною, коли учитель до збирання творів підійде комплексно.

Інші малі жанри (потішки, забавлянки, загадки, приказки та прислів'я, пісеньки, скоромовки і лічилки) добре представлені в популярних збірках «Дитячий фольклор» (— К., 1986), «Український дитячий фольклор» (— К., 1962), «Українська дитяча література»: Хрестоматія (— К., 1976. — С. 32-37); «Вік живи — вік учись!» (— К., 1961) та інші, уже знайомі національній етнопедagogіці як дієвий засіб навчання, формування і виховання юної особистості. Звичайно, у кожного учителя повинна бути щоденно на столі «Закувала зозуленька: Антологія української народної творчості» (— К., 1989), в якій крім пісенної творчості представлені пареміографічні твори рідного народу, адже всі ці твори мусять стати частими гостями в нестандартних уроках і виховних заходах, без яких говорити про відродження основних рис україн-

ського менталітету і соціально-генетичної пам'яті українського народу не можна.

В ході спілкування з дітьми, розробки сценарію, підготовки і проведення нестандартних позакласних уроків і навчально-виховних заходів твори малих гумористичних розповідних жанрів дитячого фольклору, найкраще залучати так звані «метелики» (за розмірами), які багаті проблематикою. Наприклад:

— На лижах ходите?

— Ні, у нас вилазка.

* * *

— Що, сніговика ліпите?

— Ні, ми проводимо захід.

* * *

— У кіно йдете?

— Ні, у нас культпохід.

[Із записів різних років; друкується вперше].

Найчастіше висновки малюків заганяють дорослих у безвихідь і цим, власне кажучи, є чарівними, неповторними і вічно нев'ядучими.

— Ну і насмішив же я свого старшого брата Віктора!

— Як саме?

— Минувлорічні двійки видав за сьогорічні успіхи!

**[Псвідомив В. Д. Царьков, м. Павлоград, вересень 1960 р.,
друкується вперше].**

Отже, основні твори малих жанрів дитячого фольклору при методично продуманому і педагогічно виваженому підході не лише мають право на існування, вони можуть і беруть активну участь в нетрадиційних уроках і позакласних навчально-виховних заходах, у побутовому спілкуванні з учнями і їх батьками як практична реалізація етнопедагогічних настанов і здобутків (принципів, методів, форм і змісту народної педагогічної мудрості).

Жаринки-смішинки прямо і опосередковано беруть участь у формуванні системи знань, умінь і основ наук, у вихованні почуттів працелюбності і наполегливості, уміння доводити справу до кінця і розуміння гумору та інших якостей, що здавна властиві українському народові, є характеристикою його менталітету і дієвим засобом національної етнопедагогіки.

ЗАВДАННЯ

для самостійного засвоєння теми

1. Прочитайте малі розповідні твори дитячого фольклору (смі-

ховини, жаринки-смішинки...). Продумайте можливі заголовки '(назви) та їх варіанти до жожного з них.

Було це за старих часів. Один хлопчик вийшов на вулицю до своїх друзів і на одній нозі став стрибати й примовляти: .

— От поснідав... От поснідав...

Його друзі питають:

— Що ти таке добре їв?

— Дайте хліба, то скажу! — відповідає хлопчик.

* * *

Приходить батько додому з роботи, а син до нього:

— Тату, ти хотів вчора розбирати годинника, то я сьогодні це вже зробив і знову зібрав!

— Го хоч не розгубив деталі! Усі зібрав?

— Усі! У мене ще й дві лишні вийшли...

* * *

Учитель історії одної з Маріупільських шкіл запитує:

— У якому відношенні греки мали перевагу над нами?

— Їм не треба було вивчати грецьку мову! — була відповідь.

* * *

Маленька Ксюша побачила, як по вулиці йшла поховальна процесія з попом, і півчим хором, то й запитала матусю:

— А навіщо їм мило?

— Яке мило? — Не зрозуміла ненька.

— А чого ж отой дідусь з бородою співає: «Господи по мило, господи по мило!»

* * *

— Чи будеш ти мене синку, любити й годувати, коли я буду старенький, як наш дідусь, — питає батько маленького сина.

— Буду.

— От гарний хлопчик! Иди до мене на руки і на тобі цукерок. А як ти будеш мене любити?

— Так, як ти дідуся.

[З колекції автора; друкується вперше].

— Иди геть, негіднику і віддай сюди цукерки! — визвірився на сина тато.

2. Виберіть з книги «Українська народна сатира і гумор» (— К., 1959) народні мікрогуморески, які можна віднести до малих розповідних жанрів дитячого фольклору. Продумайте за якими ознаками можна визначити їх час виникнення і можливий регіон побудування.

Як би ви їх використали в навчально-виховній роботі з дітьми? Чому саме так?

3. Наведені нижче дитячі сміховини прочитайте своїм чи сусідським дітям, друзям ваших дітей, учням класу і їх батькам і розпитайте про враження, яке справили мініатюрні твори на ва-

щик слухачів. Чи співпадуть їх враження з вашими особистими?

У чому виявиться різниця?

— Мамо, якось не віриться, що ти педінститут закінчила.

— Чому?

— Тебе тато зовсім не слухається!

* * *

Учневi запропонували провідмiняти слово «трактор»: Той не задумуючись вiдповiв: Трактор, тракториця, трактореня.

* * *

— Доню! Ти уроки поробила?

— Поробила. I оцiнки виставила.

* * *

— Що заробив сьогоднi синку?

— Вчорашню п'ятiрку! Вчора забули поставити, от я й нагадав.

* * *

— А нас сьогоднi вчили слухать музику по нотах!

— Мам; а ти без нот — чуеш музику?

(Iз записiв рiзних рокiв; друкується вперше).

РЕКОМЕДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Золота вежа: Українські народні казки, легенди, притчі, перекази, загадки та приповідки. — Ужгород, 1983. — С. 220.

2. ПОЛІЩУК Ф. М. Методичні рекомендації до проведення фольклорної практики. — К., 1981.

3. РИЛЬСЬКИЙ М. Т. Фольклористичні праці // Зiбр. творiв — У 20 Т., — Т. 16. — К., 1987. — С. 7 — 179.

4. Україна сміється: Сатира та гумор. У 3-х т. — Т. I. — К., 1962.

5, УШИНСЬКИЙ К. Д. Про сімейне виховання. — К., 1974.

Розділ 8. ГУМОРЕСКИ ДІТЕЙ УКРАЇНИ

Малі розповідні жанри творчості учнів різних національностей.

Хто скаже, скільки різних народів мешкає в Україні здавна? Виявляється діти 97 національностей проживають на землях України компактно, а ще представники 47 народів розсіяно во всіх усюдах нашої благословенної держави.

I кожна дитина — представник одного з майже 150 етнічних угруповань України, звичайно — особистість, а кожен твір дитячого фольклору тих національностей—то унікальна перлинка мудрості, юних росіян з Донецька, Севастополя і інших місцевостей колоритна запашна квітка Балкан (юні болгари з Болграда, Суворового, Твердиці), відгомін прадавньої Еллади (юні греки поселень Приазов'я), сувора праісторична надмудрість ассірійців,

які від часів царя Дарія з'явилися в наших краях і донині дружать з корінним населенням.

Дитячі гуморески юних білорусів, природно, відрізняються від жаринок-смішинок, народжених в єврейському чи вірменському, гагаузькому чи грузинському середовищі, бо народно-поетична творчість (у тому числі і дитяча) кожної людності — багатотомна, постійно доповнювана і ніколи до кінця не прочитана книга історії народу, його самобутньої культури, світоглядності, етнопедагогічних переконань, віками складених традицій, звичаїв, вірувань, міфології, демонології, мови і мовлення з проісторичних часів..

Помічено, що населення України постійно збільшується за рахунок міграції людей різних національностей.

Наприклад, лише за перше півріччя 1994 року на постійне проживання в Україну приїхало понад сто тисяч чоловік. Серед них 36 тисяч українців, 32 тисячі росіян, а також кримські татари та вірмени..

Ще в XIX столітті з'явилися перші праці гуманітаріїв, що побудовані на порівняльно-історичному методі, який з того часу посідає у лінгвістиці одне з провідних місць.

У фольклористиці вчені не часто звертаються до цього методу, хіба що порівнюючи епохи фольклору одного і того ж народу.

І коли великим епічним творам повезло, то твори малих жанрів майже не порівнюються ні з історичною, ні з художньою, чи з мовною позицій.

Але в наш час виникли всі умови для широкого вивчення творчості дітей різних етностей України, які здавна мешкають поруч. І вивчення мусить йти багатопланово, системно, різними методами і, найголовніше, з пошуком нетрадиційних та нестандартних форм практичної реалізації здобутків фольклористики України з проблем наукового осмислення малих жанрів національного дитячого фольклору України.

Серед багатьох методів вивчення малих розповідних жанрів дитячого фольклору порівняльно-історичний посядає одне з провідних місць.

За будь-яких умов слід пам'ятати, що дитячий фольклор України у спілкуванні учнів різних національностей з підростаючим поколінням автохтонної людності зазнає прямого і опосередкованого взаємовпливу, а саме: взаємопроникнення сюжетної проблематики, взаємозумовлення появи блоків творів малих жанрів певної тематики, взаємодоповнення сюжетних ліній і мовно-стильових засобів виразності, взаємозбагачення основних сюжетних фабул і художніх особливостей та ін.

Такі закономірності розвитку творів дитячого фольклору юних громадян України різних національностей приводить до появи так званих гуморесок інтернаціонального змісту (звучання).

Наприклад, такі жаринки-смішинки:

— Тато, ти щасливий?

— А це чому ж?

— Підручники для мене купувати не доведеться: Я залишився на другий рік!

* * *

Маленький Соломон слухає свого батька, невдоволеного сучасною мораллю.

— Немає більше традицій, вони шезли, — каже батько.

— А що таке традиція? — питає Соломон.

— Традиція, Соломоне, це те, що переходить від покоління до покоління.

— Тоді мої штатчата теж традиція? — перепитав мудрий хлопчик.

* * *

— Хто найгірший у вашому класі?

— Вчитель.

* * *

У недільній школі пастор запитав:

— Чим відрізняються від нас язичники?

— Тим, що їх не карали за богохульство! — відповів Вілі.

* * *

Учитель говорить учням:

— Завтра вивчаємо птахів. Всі приносять по крашанці.

Маленький Йожка заявляє:

— В нашому домі немає крашанок.

— Нічого, принесеш масло.

[Із записів різних років: друкється вперше].

* * *

Ці чарівні жаринки-смішинки можуть належати дітям будь-якої національності: росіянам і білорусам, євреям і німцям, словенам і угорцям.

А як відомо, значну кількість населення України складають люди саме цих національностей, а їх діти вільно спілкуються між собою, з дітьми корінного населення, створюючи шедеври мініатюр інтернаціонального звучання.

Досить глянути на таблицю «Кількісний склад населення України», щоб зрозуміти строкатість його національної палітри, що, проте, не викликає якихось міжнаціональних непорозумінь.

Кількісний склад населення України

{за даними на 19 жовтня 1990 року}

Національність	Міське населення	Сільське населення
Аварці	2.131	546
азербайджанці	29.237	7.724
албанці	1.095	2.248
араби	1.222	18

Національність	Міське населення	Сільське населення
ассірійці	2.706	53
афганці	331	19.494
башкири	6.261	1.141
білоруси	349.079	90.966
болгари	99.739	134.061
вірмени	46.856	7.344
гагаузи	8.774	23.193
греки	68.401	30.193
грузини	21.182	2.358
даргинці	1.201	349
естонці	3.452	756
євреї	482.246	4.080
казахи	8.748	1.757
караїми	1.342	62
карели	1.934	342
киргизи	2.037	224
комі	3.173	786
комі-пермяки	1.276	870
корейці	6.653	2.016
лакці	950	85
латиші	6.148	994
лезгини	4.233	577
литовці	9.656	1.622
марійці	4.999	2.369
молдавани	108.056	216.469
мордвини	14.856	4.481
німці	26.846	11.003
осетини	5.695	650
поляки	148.168	71.011
румун	35.104	99.721
росіяни	9.943.509	1.412.073

Крім того ще мешкає 102 національності, разом близько 52.000.000.

В незалежній Україні в місцях компактного проживання національних меншин створюються культурологічні центри, відкриваються загальноосвітні школи з викладанням рідною мовою.

Наприклад, в обласному центрі давньому Дніпропетровськ (колишній Катеринослав) діють єврейські школи, синагога, культурний центр курси по вивченню мови ідиш і давньоєврейської іврита... 1994 року в Дніпропетровську відкрито ще й обласний центр азербайджанської культури «Азери».

Ці центри відвідують і діти, носії і творці малих розповідних жанрів дитячого фольклору.

Звичайно, коли в сміховинах-гуморесках є власні імена, то за ними значно легше встановити національне середовище походження твору.

Ім'я хлопчика Соломона скоріш за все свідчить виникнення жа-

ринки-гуморинки в єврейській сім'ї. Йожка — в угорській, Вілі — в німецькій.

Однак немало жаринок-гуморинок виникає в будь-якому національному середовищі таких, що без наявності імені дійових осіб і класифікувати за національною належністю чи визначити її практично не можливо.

П'ятирічний Льовик загубив свою матір і, плачучи, запитує:

— Ви не бачили жінку без маленького хлопчика, який дуже схожий на мене?

* * *

Учитель диктує речення: «Увечері, повертаючись додому, Юхим з греблі побачив сина!

Учень запитує: «А хто це такий Юхим з греблі?»

* * *

— Задача, яку я вам задала додому, — каже вчителька, — подібна до тієї, що ми розв'язували в класі, але над нею треба трохи подумати.

— А мені не треба думати, — вихопилась Аліна, — Моя бабуся — бухгалтер, то вона ще й не таку задачу може розв'язати.

* * *

Знаєте, Людмила Миколаївно, чому Михайлик сьогодні не прийшов до школи? — звернувся до вчительки Дениска.

— А то чому ж?

— Та тому, що він сказав, що сьогодні хворітиме з 8 години ранку до 15 годин дня.

* * *

— Що робити, я проковтнула голку?

— То бігом ковтай нитку!

[З колекції автора; друкується вперше].

* * *

А як бути з класифікацією творів, у виникненні яких брали участь діти кількох (принаймні, двох) національностей? Так, це все твори дітей України, їх класифікація за національною належністю досить умовна і лише тих мініатюр, в яких чітко простежуються:

— окремі етнічні характеристики;

— власні імена, характерні прізвища, прізвиська, дражнилки;

— окремі мовні особливості;

— географічні літературні чи інші топоніми;

— елементи демонології, міфології, вірування, пісенної творчості та інших ознаків визначення жанрів фольклору.

Іноколи дитячі гуморески України мають зарубіжних відповідників.

Оглядаючи в зоопарку оленя з розкішними рогами, малий Гриць похвастався перед приятелем:

— А у нас вдома точнісінько така вішалка, як і в нього...

[«Барвінок», I, 1961 р., С. 22].

А от французький варіант цієї мікрогуморески:

— Гуляючи в зоопарку, маленький Жак показав приятелю розкішного оленя і з гордістю сказав:

— А у нас вдома точнісінько така вішалка, як і в нього.

[Піонер, 1960, — № 3, — С. 77].

Фактично текст двох смішинок тотожний; аналогічні зафіксовані в Німеччині і Болгарії. То ж це може бути звичайним передруком із штучної заміни імен на власні, національні, але може виявитись надзвичайно популярним, сюжет, що завдяки сучасним засобам комунікації швидко перетинають кордони.

Так в районах помешкання болгарського населення (Одеська, Запорізька та Кіровоградська області) смішинки власної появи уживаються із запозиченими з Болгарії популярних видань Габровських збірок гумору і сатири, публікацій сатиричного щотижневика «Стьршел» («Овід»), «Учителска газета», «Начално училище» та ряду інших.

В Західній Україні поряд з автохтонним населенням проживають діти багатьох національностей, тому ті регіони багаті малими розповідними жанрами юних угорців і словаків, румунів і молдаван, чехів і поляків, німців, австрійців і словенів...

...Повернувся першокласник Йюшка із школи.

— Чи сподобалась тобі вчителька? — спитав у нього Іштван.

— Ні, вона один раз сказала, що три додати три буде шість, а потім, що два додати чотири буде шість.

[Угорська].

* * *

— А зараз до дошки піде Мирослав, — каже вчителька.

— Ой, пані, не можу йти, я на перерві ногу підвернув!

— Ну тоді відповідай з місця!

— Так це ж буде несправедливо: всі ж відповідають біля дошки... Я краще буду відповідати наступного разу.

[Словацька].

* * *

Мірчо повернувся зі школи.

— Ну, як справи, розкажуй чому тебе сьогодні навчили? — запитав його батько.

— Сьогодні на українській мові Генка навчив мене грати у «морський бій» — відповів Мірчі.

[Румунська].

* * *

— Як же ти вправ з ліжка? — запитали у малого Богумила.
— А я вночі спав-спав і на себе не дивився, а потім зирк на ліжко — і бачу: мене там нема, — відповів уже першокласник Богумил Ковач.

[Чеська].

* * *

— Зденек, що ти отримав сьогодні з диктанту: — запитує свого друга Збишек.
— Двійку, а ти?
— І я теж.
— А скільки в тебе помилок?
— Дванадцять.
— Ех ти, дурнику, а в мене лише дев'ять! — з гордістю похвалився Зденек.

[Польська].

[Із записів різних років; Друкується вперше].

До окремих етнічних характеристик, що можуть проявлятися в гумористичних мініатюрах, створених дітьми різних національностей чи при їх участі, можуть бути елементи побуту певного народу (посуд, житло, традиційний транспорт, національні страви, уклад життя); фрагменти чи окремі місця (інколи навіть лише згадки) свят, обрядів, традицій і ритуалів людності, в середовищі якої виникла і побутує мікрогумореска; особливості мислення світоглядності, сприйняття і проявів національних рис характеру, взаємин з представниками етнічних груп населення з однокласниками, їх батьками, оточенням близьких та рідних і т. д. Наприклад, в гумористичній мініатюрі розповідається таке:

Тіточко Ревека готує суботню бабку. Маленький Мойша крутиться поруч:

- Мамо, дай мені цукру! — просить хлопчик.
- Якого тобі? — перепитала господиня.
- Звичайно солодкого, — відповідає здивований Мойшик.

[Друкується вперше].

Навіть, якби в цій гуморесці не було особистих імен, суботня бабка, до якої ортодоксальні віруючі євреї готуються заздалегідь, свідчить, що мова йде саме про єврейську сім'ю, і сміховинка народжена єврейською дитиною.

Звичайно, найпростіше визначати національну належність дитячої гуморески за наявністю в ній власних імен, характерних прізвищ, призвиць, дражнілок. А от народна дитяча гумореска «В природі не природне» складається всього з одного речення:

— Мамуля, — запитує п'ятирічна Доротка, — чому влітку, коли тепло, дерева одягнуті у листя, а взимку, коли холодно, дерева голесенькі?

[Див.: *Смех с разных широт.* — М., 1960., — С. 30].

Тут дівчинка по імені Доротка виступала своєрідним представником свого народу.

Аналогічно всі інші характерні ознаки, за якими визначається національна належність, дитячих розповідних фольклорних творів малих жанрів, мають своє практичне підтвердження і ілюстрації.

Час від часу друком з'являються збірки малих розповідних жанрів фольклору населення України різних національностей, в яких немало творів належать до груп дитячого фольклору. Наприклад, збірка «Словацькі анекдоти» (—К.: Всесміх, 1992. — С. 26, 30; 31, 44 та ін.), «999 єврейських анекдотів» (собранных и пересказанных Р. Виккерсом. — К., 1991. — С. 5, 6, 12, 28, 55, 56) та інші несуть коротенькі відомості про життя і мислення дітей різних етнічних груп.

УЧИТЕЛЬ: Хто сьогодні скаже, що означають слова Господа Адаму: «У поті чола свого будеш їсти хліб свій».

ЯНКЕЛЬ: Вони означають, що людина повинна довго їсти хліб, поки не спітніє.

[999 єврейських анекдотов., — К., 1991, — С. 6].

І так кожна дитяча мініатюра розкриває часточку національного характеру і мислення, власне, кожної етнічної групи народу України.

Таким чином, є доведеним факт, що в дитячому багатонаціональному колективі обов'язково будуть і смішинки-жаринки, що походять в кожному етнічному середовищі, інколи з так би мовити, інтернаціональним класичним змістом. Як правило сміховини не створюються спеціально українськими, російськими, єврейськими, білоруськими, вірменськими, чи ще якими, вони просто з'являються і побутують собі у відповідному середовищі. Правда, нерідко трапляється, що українське дитя бере участь у створенні мікрогуморески іншої етнічної групи, діти яких живуть разом, в одному шкільному колективі як і навпаки — діти інших людностей є творцями чи учасниками творення сміховин учнів іншого народу чи національних меншин. Таким є об'єктивна реальність.

Твори малих розповідних жанрів дітей різних національностей виступають засобом виховання складного соціального почуття дружби, товариства і щиросердності у взаєминах з людьми різних національностей, тої основи віковичних особливостей українців, що не дозволяють міжнародних ексцесів упродовж тисячоліть,

А взаємозбагачення культур, взаємопроникнення і взаємодоповнення фольклорних елементів, сюжетних ліній, багатющої проблематики, усього того, що робить кожен маленьку смішвинку дитячого фольклору учнів будь-якої національності неповторним явищем, своєрідною зіркою певної величини на безмежному наддніпровському ясноморозуму небі, де все не схоже ні на що інше, як на наше, рідне, українське.

ЗАВДАННЯ

для самостійного засвоєння теми

1. Прочитайте наведені дитячі жаринки-смішинки і спробуйте визначити, малюки яких етнічних груп брали участь у їх створенні, чи фольклору якого народу належать смішинки-жаринки?

— Мамо, ти тільки поглянь на цього чоловіка! У нього на голові немає жодної волосини.

— Тихіше, любий, він почує.

— А хіба він сам не знає про це?

* * *

Батько відпочиває. Діти заходилися розповідати йому, що вони сьогодні корисного зробили.

— Я весь посуд вимила, — мовила старша.

— А я витирала, — сказала друга.

— А я ставила на полицю, — додала третя.

А найменша пропищала:

— А я лише черепки збирала.

* * *

ВЧИТЕЛЬ: Твій твір про молоко зайняв всього десять рядків, а інші написали по дві сторінки.

УЧЕНЬ: Так, але ж я писав про згущене молоко.

* * *

— Знаєш, чому на кінець року день стає коротшим і коротшим?

— Це, щоб швидше новий рік прийшов!

* * *

Великий пес лизнув малюка у вухо і малюк заплакав.

— Він тебе вкусив? — закричала мати.

— Ні, він мене покуштував.

[Переклади. З колекції автора: друкуються вперше].

(Правильна відповідь: перша смішинка належить американським дітям, друга — англійським, третя — швейцарським, четверта — австрійським і п'ята — французьким).

2. Прочитайте розділ книги сміховин «Добридень, сусіде!» (—Ужгород: Карпати, 1971), «Родинний затишок» (—с. 83—132) і

виділіть з нього суто дитячі твори. Зверніть увагу на характерність сміховин малюків закарпатських, словацьких, польських, чеських, серболузьких та угорських сімей Прикарпаття. У чому їх чарівність? За якими ознаками?

3. Познайомтесь із змістом жаринок-смішинок дітей народу України різних національностей і визначте потенціальні виховні можливості кожної з них.

Які мовні засоби виразності найбільш характерні сміховникам дитячого фольклору різних етнічних утворень?

— Пробачте, будь ласка, тітонько Браун, можна мені взяти мою стрілу? Вона залетіла на ваш двір.

— Звичайно, хлопчику. Але де ж вона?

— У вашій кішці, тітонька Браун.

[Усмішка німецьких дітей]

* * *

— Якої форми земля? — звернувся учитель до учня.

— Кругла, — відповів Боян.

— А звідки ти знаєш, що вона кругла? — перепитав учитель.

— Ну, тоді квадратна, — відповів Боян. — Я не хочу сперечатися з вами з-за такої дрібнички.

[Усмішка болгарських дітей].

— Андерс, ти можеш назвати три речі, — питає учитель, — яких не було п'ятдесят років тому?

— Атомної бомби!

— Правильно.

— Телебачення.

— Правильно!

— І... ще... мене не було!

[Усмішка шведських дітей].

* * *

— Як мама дізналася, що ти не вмивався, Вальдемар?

— Я забув намочити мило.

[Усмішка литовських дітей].

* * *

— Моххаммед, — викликав учня вчитель до дошки.

— Скажи мені, скільки буде шість плюс чотири?

— Дванадцять, вчитель.

— Ні, ні...

— Дев'ять, вчитель.

— Ну що ти говориш, Моххаммед, подумай краще!

— Тринадцять!

— Ні, ні, Моххаммед! Чому ти ні разу не сказав, що буде десять?

— Десять, пан вчитель? Цього не може бути! Я відмінно пам'ятаю, що десять отримується, коли до п'яти додати п'ять!

[Усмішка турецьких дітей].

[Переклади. З колекції автора; друкується вперше].

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. БОЙКО В. Коштовні перлини народного скарбу. Передмова до кн.: Скарби мудрості. — К., 1966. — С. 5—22.
2. Основи національного виховання: Концептуальні положення. — Ч. 1. — К., 1993. — С. 152.
3. Книга веселої мудрості / Зібрав та упорядкував І. ДОЛЯ-ПОПОВ. — К., 1968. — 837 с.
4. Народні усмішки. — К., 1986.
5. Український фольклор: Критичні матеріали / Упоряд. С. К. БИСИКАЛО, Ф. М. БОРШЕВСЬКИЙ. — К., 1978. — С. 287.

Розділ 9. ДО ВИСОТ ДУХОВНОСТІ

Місце дитячих мікрогуморесок у моральному вихованні юних.

Напевно, перші зорі українського дитячого гумору і сатири зазирнули і відбилися в криниці коліскових, забавлянок і пестенок, коли, сьогодні сказали б, користуючись методом гіперболізації, праукраїнські матусі співали своїм чадам і бажали сили, як у мамонта; прудкості, обережності і мисливської удачі, як у саблетигра чи як у печерного ведмеда; бажали мудрості як сама природа...

Гіперболізуючи, праукраїнські матусі, і першоукраїнців теж, вкладали у свої співанки — притчі магічного значення, бо дуже їм хотілося зростити особистістю, що сміливо протистоїла б хижакам, розбурханій стихії, бажали виплекати красиву душею людину великої фізичної сили, ніжної в сім'ї, винахідливої і кмітливої у побуті.

В період тріпільської культури коли першоукраїнська людина вже мала принаймні два види власної писемності, сатиричні і гумористичні твори стали поширюватися і зберігатися не лише усно, а й у вигляді записів (спершу на бересті, потім шліфованих дубових дощечках, зрідка на пергаменті, а згодом і на папері).

Із хрещенням Київської України-Русі в 988 р., коли все так зване язичеське (а то ж була високо розвинена культура, яка стояла врівень, а з багатьох позицій випереджала давньоєгипетську, давньокитайську, давньоіндійську, шумерську та інші

цивілізації) знищувалось вогнем, мечем, водою, з'являються бурлескні і травестійні твори, згодом — полемічна література, яка по своїй суті — давньоукраїнський гумор і сатира.

Але ж малі розповідні жанри дитячого фольклору, в основному пареміографічні твори та римовані фрази, мікрогуморески (вічний супутник дитинства!) уже існували. Ці давні смішинки враз вступали в стрій атакуючих дитячі недоліки поведінки, побуту, навчання, взаємин з однолітками, характеру (вади), стверджуючи кращі людські почуття, вчинки, дії, стан. Колись все це буде названо узагальнюючими поняттями — мораль і моральність, характер, етичні форми поведінки. І виявиться, що у формуванні таких якостей дітей і отроків давнини брали активну участь мікрогуморески як найбільш мобільний жанр дитячого фольклору.

Витоками давніх і сучасних малих розповідних жанрів національного гумору і сатири слід вважати дитячі жаринки-смішинки, які можна розглядати і як віддзеркалення дитинства людності взагалі, і як першокроки етнічного угруповання до «дорослого» гумору та сатири, і як дієвий засіб морального виховання. Наприклад, Наталочка п'є узвар, набирає в рота, гріє, потім ковтає. Братик сказав щось кумедне, сестричка похлинулася й закашлялася. Узвар приснув навсібіч.

— Сміх у мене вискочив з рота і виштовхнув узвар!
(Повідомила учителька Ю. О. Черніхова з м. Павлограда про Наталоньку 4,5 років; жовтень 1969 р.; друкується вперше).

Тут ще не варто шукати утвердження моралі, моральності, хоча є прозорий натяк на етичні норми спілкування: не лізь із запереченням і своїми судженнями, коли Наталочка п'є узвар...

А от уже інше смисловиховне навантаження принципово однакової ситуації.

Галя каже своїй матері:

— Мамо, я сьогодні впала і боляче вдарилась.

— Довго плакала?

— Зовсім ні.

— Чому?

— Так ніхто ж не бачив, як я впала...

(Надіслала К. П. Джежела з м. Жовті Води, березень 1961 р.; друкується вперше).

Легка грайливість мовлення виявляється у формі не лише простого короткого діалогу, у рубаних усічених фразах, а і у словниковому (художньому) оформленні таких творів. От конструктивно споріднений жарт, хоча поняття моралі і моральності тут ще приховані.

— Тато, а що, слонячий батько тягає слоненят за вуха?

— Ні

— От шкода! Отакезні вуха пропадають задарма!

(Повідомив Д. Б. Казиміров з м. Нікополя, грудень 1961 р.:
друкується вперше),

Тут оригінальний не слон, а слонячий батько, отакезні вуха слоненяти і можливість покарання саме засобами вух, що в більшості сімей, на жаль, є панацеєю, хоча й антипедагогічною.

А от невеличка добірка дитячих мікрогуморесок, які прямо (безпосередньо) і з різних сторін (опосередковано) виступають викривачами аморальності поведінки декотрих дошкільників і учнів молодших класів чи тих неблагодійних вчинків, що завжди засуджувалися українським народом.

Бабуся просить онучку:

— Оленко, засиль мені нитку в голочку.

Оленка відповідає:

— Бабусю, вже давно час вам самій навчитися!

* * *

— Мамо, чому в мене борода не росте? — запитав трирічний Дмитрик.

— Бо ти ще малий, — посміхнулася мама.

— А мені велика й не підійде, — вирішує синок.

* * *

— Васильку, сьогодні тебе викликали до дошки?

— Викликали, дідуню.

— І ти відповідав чітко й відразу?

— Ага!

— І про що тебе вчитель питав?

— Про те, що і вчора.

— А вчора про що?

— «Горбенко, — питав, — у тебе совість є?...»

* * *

— Мамо, ти коли їдеш на курорт?

— Завтра.

— І довго ти купатимешся?

— Майже місяць.

— Чого ж так довго? Хіба ти така брудна?..

* * *

— Тітко, тітко! — гукає хлопець. — Це ви загубили гаманець?

— Так. Візьми за це цукерки. Молодець, добре тебе виховали.

Потім відкрила гаманець і очам не повірила: у ньому не було жодного карбованця.

— А де ж поділися гроші?

— А я звідки знаю! Були б там гроші, то хто б його вам віддав!

[Із колекції учителя-методиста Марії Янівни Городинської, учителя Павлоградської СШРМ № 3, 1963—1965 рр.]

Сучасний побут малят, хочимо ми того, чи ні, створює численні ситуації, що самі по собі тяжіють до гуморесок, несучи ствердження моралі і моральності, розкриваючи багатющіи світ дитячого буття, його багатobarвність і неосяжність.

От шестирічний Віктор і його ровесниця Тетянка граються на дитячому майданчику. Віктор стріляє з лука, потім зупиняється і шепоче:

— А зараз запусну стрілу на Місяць...

Хлоп'ятко стає у позу і цілиться... в небо. Тетянка підійшла і смикнула хлопчину за сорочку:

— Битя, а ти розрахував траєкторію.

[Записано на дитячому майданчику СШ № 4 м. Павло. рзда, вересень 1963 р.; друкується вперше.]

Але дитячий світ — то і суперечки, і змагання, і перемоги над однолітками, і поразки їм, то суперечки і сперечання, слухняність і «іжакуватість» характеру, то моральний зліт маленької людини і величезне падіння... в очах юних друзів.

Очевидячки, елементи дорослого життя (побуту): розмови про запуск на Місяць, розрахунки траєкторії, що тоді були на порі, перенесені на дитячу сферу діяльності. Тому звичайні чомучкання дитини породжують гумористичні питання: «А у зайчика стопсигнале?», а від них до смішинки всього один крок. Коли ж звернутися до історії, побачимо, що славнозвісний вислів «Треба, як риба парасолька» теж походить від дитячого запитання.

Лише згодом до зверхняйного змісту додалося значення непотрібності, зайвої речі. Знову-таки дитяче «чомт» відіграло роль детонатора в смішинці-жаринці, що об'єктивно стверджує прекрасні начала життя, чарівність поступальної ходи до оволодіння таїнами природи.

Образно кажучи, дитяча гумореска бере свій початок від зацікавленості, природної дотепності, проходить досить довгий шлях від наївного Брудного Каченятки «Чому» до Прекрасного Лебедя дитячої мікрогуморески.

— Потрібний, як собаці п'ята нога.

Вірогідність такого припущення — запитання здивування очевидь. Згадаймо малюнки новгородського хлопчика Онфіма на бересті! Хлопчик зовсім не визнавав законів математики у зображенні пальців рук. Такий хлопчик міг сказати, що у собаки п'ять ніг-лап.

— Чому п'ять? Чи треба собаці п'ята нога?

Хоча й трішки схематично, але це контури ще одного шляху появи смішинки від дитячої зацікавленості, допитливості, а коли хочете, від чомучкання, що об'єктивно наростає у смішинку-жаринку (мікрогумореску) як носій моральних понять (у даному випадку як викривач непотрібності, отже, безглуздя, що завжди аморальне).

Дитяче «Чому» — сторінка у невідомій, ще не прочитаній таємничій книзі.

* * *

— Тато, а коли оса сяде на кропиву, то тоді кропива обпече осу, чи оса вжалить кропиву?

[Надіслав читає білоруського журналу «Вожики» З. Рутковський, березень 1964; друкується вперше].

— Які дорослим сни сняться? — запитує п'ятирічна Зуся.

— Надрукованими буквами, чи як дітям, картинками?

* * *

— А чому влітку огірки зелені, а взимку солоні? — Дивується Петрик п'яти з половиною років.

* * *

П'ятирічний Олежек:

— Мамо, а їжачок має гребінець?

* * *

Шестирічна Наталочка розглядає давній родинний альбом і раптом вигукує:

— Не розумію, чому тут немає жодної фотографії біля телевізора?

[З колекції ветерана педагогічної праці, виховательки дитячого садка № 4 м. Павлограда Дніпропетровської області Лідії Григорівни Кривозуб, 1927 року нар.; 1965-1970 р.; друкується вперше].

Всі найголовніші характеристики складових частин традиційної моралі українців розкриваються в мікрогуморесках дитячого фольклору.

І зовсім не обов'язково для цього уже стати гуморескою класичних форм, часто досить і запитання чи якоїсь колізії, що нагадує собою лише початкової форми можливої морально стверджувальної смішинки-жаринки.

В багатьох регіонах України є улюблені герої абстрагованих від конкретних фактів дійових осіб, які носять конкретні імена дітей (інколи два-три), а є й, так би мовити, улюбленці усієї дівчачої України, а то й інших слов'янських країн.

Це бешкетливий і кмітливий дотепник, всезнаючий і до наївності лукавий Вовчик з України і його російський побратим Вовочка, словацький друг Малий Марошко, польський приятель Зденек,

болгарський Малий Бойко (Малий хитрий Петер) та інші улюбленці малят.

Бешкетливі витівки і глибокодумні гумористичні репліки Вовчика з України давно облетіли світ, захоплюють дорослих, збуджують увагу, щирість почуттів і нестерпне бажання продемонструвати власне сяйво в царині гумору і сатири.

Вовчик несе в руках великий букет квітів. Зустрів Олесь.

— Ось поглянь, які я квіти несу для нашої вчительки. Правда ж, гарні? Понюхай, як вони пахнуть,

— Не треба, — усміхнувся Олесь, — Я й так знаю, чим вони пахнуть,

— Чим?

— Неприємностями, Бо ти зірвав їх у баби Ганни в теплиці без дозволу.

* * *

Вовчик з бабусяю ходить по базару,
Раптом бабуся помічає в руках хлопчика дві величезні картоплини.

— Де ти взяв? — запитує бабуся,

— Як де взяв? — дивується Вовчик, — Он дядько на весь базар кричить: «Беріть картоплю!» Я й узяв.

* * *

Вчителька:

— Діти, в нас сьогодні урок біології. Ми розглядатимемо будову тіла людини. Але коли Вовчик хоч раз скаже непристойність, одразу вийде з класу.

Отож діти як називається цей людський орган?

Вовчик:

— Я пішов, пішов, пішов..

* * *

Вовчик з друзями весь час грав на гітарі і співав.

— Було б добре, аби вас показували по телебаченню, — зітхнула мати.

— От бачиш! — вигукнув Вовчик. — А раніше ти весь час бурчала.

— Так, але тоді я могла б вас виключити.

* * *

— Чи правда, що у кожної дитини повинен бути батько! — запитує Вовчик у мами.

— Правда.

— А чому ж у нашій сім'ї четверо дітей, а батько один?

[З колекції вчительки географії Ганни Григорівни Петрашової-Шишкун 1935 року народження, ветеран праці, м. Дніпропетровськ, 1965—1985 рр.; друкується вперше].

Серіал мікрогуморесок про українського дошкільняти, а потім і учня середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу Вовчика — прекрасна ілюстрація дієвості дитячого фольклору як одного з найбільш результативних і ефективних засобів морального виховання. Здається, наявний парадокс, а то й нонсенс: звичайний тобі анекдот (за формою і жанром) і моральне виховання. Виявляється, так, саме висока мораль, яка стверджувалася переважно в результаті викриття спотвореного, бридкого, усього того, що заважає дитині, отроку, підлітку, молоді стати справжнім патріотом, зрости прекрасним сім'янином, високо кваліфікованим спеціалістом будь-якого фаху, нормальним громадянином, який живе за Законами правової держави.

Кожна дитяча мікрогумореска про Вовчика має свою, так би мовити, мораль — ідейно-тематичне спрямування, викриття людських пороків і недоліків тощо. Разом з тим такі твори разом взяті (та й поодинокі) загострюють увагу дітей (учнів) на тих чи інших вадах, пороках, недоліках, непристойних вчинках, і уже цим впливають на позитивне шліфування волі і характеру юних особистостей, їх поведінки, світоглядну позицію інколи викликають просто щасливу посмішку.

* * *

— Вовка займи мені місце біля вікна!

— А ти що, дівчинка?

— А хіба серед туристів немає рівноправ'я?

* * *

Дає батько Вовчику кульок цукерок і каже;

— Поділися з Павликом по-братському.

— А як це «по-братському»?

— А так: йому дай більше, а собі візьми менше.

— О ні, то краще віддай йому кульок, і хай він поділиться зі мною по-братському.

* * *

— Завтра жіноче свято, — каже батько Вовчику. — Чим же ми маму порадуємо? Я, наприклад, займуся святковим обідом. А ти?

— А я виконаю своє домашнє завдання з математики! — хвалиться Вовчик.

* * *

— Скажи Вовчику, який предмет називається прозорим?

— Прозорим є той предмет, через який можна дивитися.

— Правильно, наведи приклад.

— Залізні ґрати на балконі, — відповів Вовчик.

Одного сонячного дня Варя вивезла у візочку на прогулянку малу. Вовчик, який повинен її супроводжувати, вибіг у таку спеку босоніж.

— Як же це так? — здивувалася дівчинка. — Твій батько чоботар, а ти без чобіт.

— То нічого, он батько вашого малюка зубний лікар, а у дитини немає жодного зуба... — посміхнувся Вовчик.

(Із записів різних років; друкується вперше).

Як бачимо, якщо мікрогумореска викликає лише доброзичливу посмішку, вона теж важлива, адже добрий настрій малюка — то щасливий і правильний зріст, формування всіх його органів, сенсорності волі, характеру, нервової системи (а звідси — робота серця, шлунково-кишкової системи, кровообігу, мозку і т. д.), а це і є головним для формування фізично здорової, духовно багаті, морально чистої свідомої людини.

Такі мікрогуморески важливі і для учнів, адже їх добрий настрій — то успішне навчання, успішне виховання, формування юної особистості без тих вад, які за останні десятиліття стали домінуючими (зверхність і зневажливе ставлення до інших, егоїзм, відсутність, будь-якої людської моралі у відносинах навіть з батьками і близькими...)

До всього сказаного варто додати, що культура мовлення — то дзеркало інтелігентності, інтелектуального рівня будь-якої людини, навіть якщо навчається лише в першому класі чи лише вступає до нього.

— Слово мовлене — то квітка на подвір'ї господаря: прекрасні квіти — прекрасний господар, будяки замість квітів — господарю ганьба.

— Мудре слово людину вінчає, брудне зневагою обливає...

— Скажеш — не вернеш, напишеш — не зітреш, відрубаш — не приточиш, — говорить народне прислів'я, оцінюючи значення мовлення взагалі і зокрема дитячого, того, що формується у мікрогуморески.

Класичний приклад невимушеності і грайливості, напрочуд легкого виникнення смішинки, що зафіксований кінофільмом «Підкидьок» (1939 р.).

Дівчатко Наталя з великим гумовим шариком під платтячком потрапило до дитсадка. Далі відбувається діалог між нею і хлопчиком:

— А я буду прикордонником, — говорить хлоп'ятко.

— Прикордонником ти не можеш бути!

— А прикордонним собакою?

— Прикордонним собакою? Прикордонним собакою можеш бути.

(Автори сценарію А. Барто, Р. Зелена; режисер-постановник І. Лукашевич... Кіностудія «Мосфільм», 1939).

Моральність, високі почуття духовної досконалості і моральної чистоти формуються тими мікрогуморесками, що найбільш повно різними художніми засобами доносять слухачам (читачам) найголовнішу думку твору, його квінтесенцію.

ХИТРИЙ ПЕТРИК

— Ех ти, сам з'їв шоколадку і не подумав про свого братика... — говорить мати Петрику.

— Гм мамо, я весь час думав про нього: хоча б, думаю, не приишов, поки я з цим шоколадом упораюся.

[Повідомив м. І. Петечко зі ст. Чортомлик Тіридніпровської заліз-ниці, серпень 1962 р.; друкується вперше].

Комічні ситуації можуть створюватися безпосередньо дітьми. Це смішинки-жаринки, в яких діюві особи діти, значно рідше — дорослі, але останні у таких гуморесках відіграють другорядну роль (допоміжну). Вони або дають якесь доручення, або щось запитують, констатують чи щось подібне.

У таких випадках твір зовсім не говорить ні про мораль, ні про моральні якості діючих осіб, — вони витікають з контексту.

— Піди, Хведю, до аптеки, — наказує мати маленькому синові, — купи мені на карбованця глицерину. Та дивись, будь чемним, як зайдеш, зачини за собою двері і скажи: «Добрий день, дядю аптекарю, дайте мені на карбованця глицерину, бо у моєї мами вавки в носі...» Пам'ятатимеш?

— Угу, — каже малий Федя.

Прийшов він до аптеки і хотів обернутися, щоб зачинити двері, а вони його як луснуть по п'ятах, бо в дверях була пружина. Відскочив малий і так зачепився за витирачку, що аж носом підлоги дістав. Зіскочив на ніжки та й випалив одним подихом:

— Добрий день, дядю Гліцерин! Дайте мені на карбованця вавок, бо моя мама має аптекаря в носі!

[Повідомив М. Г. Печко з м. Луцька, листопад 1961; друкується вперше].

А в смішинці «Загальний зошит» діє кілька дітей. Першокласниця Олеся не знала лексичного значення слова «Загальний». Комічна ситуація проста і економна. Замість справжнього значення слова дівчинка вжила лише етимологічне. Це і послужило перед-осною появи смішинки-гуморинки.

Коли Олеся вже виводила каракулі в зошиті, братик закричав: — Ой що ж ти наробила в моєму зошиті!

- А хіба це твій? — здивувалась дівчинка.
- А то чий же?
- А я думала... я думала.. Там написано «загальний».,,
**(Повідомив В. Г. Кривоzub з м. Кривого Рога, вересень 1981;
друкується вперше).**

І не фахівцю зрозуміло, що ця мікрогумореска лише закладає основи моральності сестрички.

Деякі сюжетні лінії з багатьма варіаціями стають традиційними майже в день свого народження. Так за 1962—1963 рр. в різних дитячих журналах України було надруковано такі смішинки:

А). Вчителька: Знову замість тебе твір написав батько!
Учень: Але ж я не винен, що мати завжди зайнята.

Б). — Чому тобі завжди батько вирішує задачки?
— А що мені робити, коли мамі завжди нема коли?
* * *

В). — Знову батько намалював за тебе малюнок! — сердиться вчителька.

— А хіба я винен?.. Мама зовсім погано малює...

Малий Хитренко і Ледаренко у цих мікрогуморесках викривається прямолінійно і гостро, відчувається, що дійова особа лише нещодавно десь загубила ім'я конкретного хлопчика Вовчика чи Василька, Дениска чи Гаврилка, Кирилка чи Сергійка...

Таке гостроязичне (гострослівне) викриття пороків учнів будь-якого, але особливо молодшого шкільного віку, здібне своєчасно осмикнути учня, зупинити його можливе падіння, сприяючи зросту чистої, здорової натури.

Розглянуті приклади свідчать, що дитячі смішинки-жаринки будь-якого спрямування розвиваються за всіма законами і закономірностями розвитку українського гумору і сатири, а саме:

— дитячі мікрогуморески (жаринки-смішинки) оперативно відгукуються на основні події морального життя в школі, сім'ї і є специфічним образно-художнім виховним засобом моральності;

— дитячі мікрогуморески користуються в основному тими ж мовними художніми засобами розкриття задуму, виразності ідейно-тематичної фабули, що і всі інші малі розповідні жанри дитячого фольклору;

— Економічність розмірів твору та засобів виразності, їх емкість і багатоплановість, що ріднить з художніми засобами інших фольклорних творів гумору і сатири;

— кожен твір дитячого гумору водночас є носієм національного колориту і є викривачем людських (суспільних, громадських та особистісних якостей окремих дітей), пороків, недоліків, вад;

— гумористичні твори дитячого фольклору про мораль і мораль-

ність мають свою давню історію, особливості розвитку кожного ідейно-тематичного напрямку, сюжетних ліній і конструктивних неповторностей, як і мають своє майбуття (життя, розвиток, побутування, забуття...)

Отже, гумористичні твори дитячого фольклору малих розповідних жанрів давно завоювали право на самостійну ідейно-тематичну класифікацію, на власне існування, на поширення і вдосконалення як найдавніший представник творчості дитини української людності, що має свій початок відтоді, коли наш народ перебував у стадії свого дитинства — давнього праукраїнства.

ЗАВДАННЯ

для самостійного засвоєння теми

1. Прочитайте мікрогуморески і визначте, які моральні риси вони відстоюють і якими засобами? Якими засобами досягається викриття негативного і ствердження прекрасного? Аргументуйте свої судження.

— Марієчко! А де ж твої цукерки?

— Віддала бабусі.

— Навіщо?

— Щоб усі бачили, яка я щедра.

— А не шкода тобі?

— А чого шкодувати? Бабуся все одно віддасть їх мені.

* * *

УЧИТЕЛЬ: Ану скажи, Славику, ти допомагаєш своїй матері?

УЧЕНЬ: Допомагаю.

УЧИТЕЛЬ: А як саме?

УЧЕНЬ: Коли ми обідаємо, я стараюсь з'їсти що-небудь найсмачніше з її тарілки.

* * *

Дід питає онуків Василька і Вовчика:

— Ви, хлопці, не забули, що скоро Восьме березня?

— Ні! — відповідають хлопці.

— А сестричці подарунок приготували?

— А якже!

— Хороший?

— Не знаємо, як їй, а нам він дуже...

Подобається, каже Василько. — Ми вже ніяк не можемо дочекатися, щоб витягти його нарешті зі схованки та вручити їй.

— Он як! І що ж то за подарунок?

— Футбольний м'яч! — гордо підсумував Вовчик.

* * *

Вовчик пише батькам з табору відпочинку:

— Любі батьки! У мене все гаразд. Вчора вчився боксувати Зубну щітку та пасту, які мені тепер непотрібні, я вже відіслав додому.

* * *

П'ятирічна донька запитує:

— Мамо де ти народилася?

— В Києві відповідь дає матуся.

— А тато?

— В Ужгороді.

— А я де народилася?

— Ти — в Кривому Розі.

— А як же ми всі троє познайомилися?! — дивується дочка

* * *

Вовчик запитує у матері:

— Чого напечена одягає на весілля біле плаття?

— Це для неї свято, синку.

— Тоді зрозуміло, чому напечений одягає чорний костюм.

[З колекції автора; друкється вперше].

2. Прочитайте брошуру «Словацькі анекдоти» (— К.: Веселіх 1992) і особливо зверніться на стор. 26. на якій вміщено дитячі мікрогуморески. Які з них стверджують високу мораль родинних (сімейних) взаємин між дітьми і дорослим оточенням та батьками? Чи можуть мікрогуморески цього змісту належати дітям інших національностей України.

3. Познайомтесь з такими мікрогуморесками:

— Скільки коштує квиток у кіно?

— 50 тисяч купонів, хлопчику.

— Як шкода! У мене лише 25. — Але чи не дозволите мені зайти? Я буду дивитися лише одним оком!

* * *

Біля кінотеатру переступають з ноги на ногу два хлопчика і читають об'яву: «Дітям до 16 років вхід на цей фільм не рекомендовано».

— Що ж, зітхає Вовчик, — доведеться дивитися по телевізору..

* * *

На рекламному щиту біля кінотеатру написано;

«Цей фільм дітям до 16 років дивитися заборонено».

— Шкода, — сказав малюк, — доведеться цей фільм дивитися у дві тисячі другого році...

[З записів різних років; друкється вперше].

Продумайте і пригадайте, які аналогічні кумедні ситуації, пов'язані з кінофільмами, ви колись чули чи зустрічали.

Запишіть їх і прочитайте дітям, спонукайте їх розповісти відомі їм мікрогуморески про учнів і кіно.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Дніпровські сміховини: Українські народні анекдоти, жарти, дотепи /Упор, П. Ф. ГАЛЧЕНКО — Дніпропетровськ, 1978.
2. Інтернаціональне та національне в сучасному слов'янському фольклорі. — К., 1977.
3. Концепція національного виховання: Схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994 року // Освіта, 1994. — 26 жовтня — № 71-72. — С. 5, 6, 11.
4. МИКИТАСЬ В. Іскринки народного гумору /У кн: Закарпатські сміховини. — Ужгород, 1966.
5. СУХОБРУС Г. Українська оповідальна народна творчість. /Вступ, стаття до кн.: Українські народні казки, легенди, анекдоти. — К., 1957.

Розділ ІО. ВЕЛИКІ ПРОБЛЕМИ МАЛИХ ЖАНРІВ

Загальноосвітня національна школа України і розвиток дитячого фольклору.

Дитячі смішинки-жаринки просяться в науку, бо, як відомо, ні в житті, ні у вихованні, і тим паче в науці, дрібниць не буває. А дитячі гуморески — справа надзвичайно серйозна.

Добре, коли педагог-дослідник працює над батьківськими щоденниками-спостереженнями за своїми малятами. У таких випадках складається єдиний паспорт на дитину і батьків. Наприклад: «Щоденник спостереження за розвитком Ігоря Кеваркова, народження 21 квітня 1959 року. Батьки: Алла Самсонівна Бойченко, бухгалтер, 1939 р. нар., українка, уроженка Полтавської обл.; Михайло Олександрович Кеворков, 1937 р. нар., вірменин, інженер-верстато-будівник. Спостереження проводилось від народження до досягнення 7-річного віку, коли Ігор Михайлович Кеворков відправився до першого класу Павлоградської СШ № 17:

Вдалі вислови, смішинки, що складені Ігорком, чи виникли при його творчій участі або як дійової особи в гумористичних ситуаціях, обов'язково мають часові позначки (дата запису) і підрахунок віку дитини на момент фіксації усмішки чи афоризму.

Це можливість простежити основні закономірності розвитку мислення конкретної дитини, її творчого хисту, здібностей, а у

співставленні з аналогічними спостереженнями за іншими дітьми, вчений педагог-дослідник може здійснити аналіз головних закономірностей розвитку дитячого гумору і учнівської творчості у певну епоху розвитку суспільства, педагогічної думки і освітньої справи, стан (рівень) розвитку, інтелекту підростаючого покоління відповідного стану розбудови державності незалежної України.

Наприклад, кілька найбільш вдалих записів із щоденника спостереження за розвитком Ігорка Кеворкова (за період 1962 — 1965 рр.)

Ігорьок:

— Зроблю вудку, й буду нею годувати рибок.

[Ігоркові 3 роки 4 місяці і 17 днів].

* * *

— Не будеш слухатись — поставлю в куток! — каже мати Ігорку.

— Невже, ти мамо, не знаєш, що ставити дітей у куток не педагогічно? — відповів гордовито.

[Ігоркові 5 років, 3 місяці, 21 день].

* * *

— Ігорьок, навіщо одягнув калоші, на вулиці ж немає грязюки? — вигукує тато.

— А я знайду...

[Ігоркові 5 років і 6 місяців].

* * *

— Мамочко, навіщо йде дощ? — перепитує Ігорьок.

— Щоб земля була родючою, щоб дерева росли, куші, овочі...

— А навіщо тоді дощ іде на бруківку — дивується малюк.

[Ігоркові 6 років].

* * *

Ігорьок вперше побачив мале порося.

— Хто це? — допитується у бабусі.

— Свиня, — відповіла бабуся.

— А що вона таке зробила? — щиро дивується Ігорьок.

[Ігоркові 6 років і 3 місяці].

[Із щоденника Алли Самсонівни Кеворкової 1961—1965 рр., м. Павлоград; друкується вперше].

* * *

У випадках, коли мова йде про окремі дитячі твори, потрібна загально прийнята фольклорна паспортизація. Сучасна фольклористика вимагає докладну (поширену) паспортизацію записів від кожного носія народно-поетичної, у тому числі і дитячої, творчості. Звичайно, зручніше, коли один записувач здійснює спостереження і записи творів протягом тривалого часу і над певною групою носіїв фольклорних творів, відповідного регіону чи навіть і за однією

особою, але протягом тривалого часу, припустимо як унікальний, що уже став історичним випадок який подарував українській фольклористиці Гнат Танцюра зі своєю Зуїхою (Див.: Г А Н Ц Ю Р А Г. Записки збирача фольклору. — К., 1958. — 99 с.).

Найбільш поширеними є докладні повідомлення спершу про записувача. Наприклад, немало прекрасних дитячих творів-гуморесок, афоризмів записала у свій час заслужена учителька України, учитель української мови і літератури с. Межирічі Павлоградського району (виховувала піонерів-героїв Гришу Брєвченка і Опанаса Черевика), потім учителька села Балабино під Запоріжжям (це про її подвиг в роки фашистської окупації напише згодом П е т р о Р Е Б Р О в документальній повісті «Грім під Запоріжжям» (Дніпропетровськ: Промінь, 1968. — 212 с.)

Катерина Петрівна К О В А Л Ь О В А (5.XII.1913 — I.VII. 1981).

По її смерті частина архіву втрачена назавжди, частина досі живе в методкабінеті СШ № 2 м. Марганця, де вона до виходу на пенсію 1969 року відпрацювала останні два десятиліття років.

В повсякденній учительській роботі вона постійно використовувала власні записи дитячого фольклору і особливо твори малих жанрів, отих променистих смішинок-жартівників, від яких дітям легше, учителям впевненіше, батькам краще, а всім разом — результативніше засвоювати навчальний матеріал, виховувати індивідуальність і формувати громадянина самобутньої і давньої держави з поетичною назвою Україна.

Шкода, що свого часу досвід К. П. Ковальової, як безцінні фольклористичні досягнення ветеранів педагогічної ниви Людмили Василівни Ходзинської, учительки поета-патріота Миколи Шутя, Галини Володимирівни Слабоспицької (м. Павлоград) багатьох, багатьох інших не досліджені, навіть не описані, а неоціненні записи дитячого фольклору передвоєнної доби, часів фашистської окупації та післявоєнних відбудовчих років, що здійснені учителями-ентузіастами, практично канули в Лету і збереглися лише у пам'яті вдячних учнів та випадкових розрізнених записках, що прикрашають приватні зібрання...

- Миколко, хіба ж можна сороміцькі слова писати на паркані?
- А нам ще зоситів не дають, — відповів грамотій.

* * *

— Хлопчик, ти куди йдеш? — спитав міліціонер малюка, який явно блукає.

— Додому, — відповів той.

— А де ваш дім? — поцікавився міліціонер.

— Там, де живе Щурік, відповів юний мандрівник.

* * *

— Тату, вчителька казала, щоб я завтра привів тебе до школи о 9-й годині ранку.

— Так рано я ще можу дійти і без твоєї допомоги...

* * *

Прийшов гість. Господарі запросили сісти. Аж тут підбігає Василько;

— Дядю, віддайте мою булку з медом!!!

— Я не брав твоєї булки з медом...

— Але ж ви сіли на неї! — Василько заплакав.

* * *

— Сашко! А чому на тебе горобці залюбки сідають?

— Та то вони звикли до цієї куртки. Мама зняла її з городнього опудала...

[З фольклорних записів учительки СШ № 2

м. Марганця Дніпропетровської обл. Катерини

Петрівни Ковальової 1946—1965 років; друкується вперше].

Докладніший паспорт буде таким:

...Записала К. П. Ковальова від учня 7 кл. Бориса Федоровича Опаренка, 1933 р. народження, 21 вересня 1946 року, уроженця м. Марганець; батько інженер, мати домогосподарка. Записано у жовтні 1946 року.

Гуморески ще публікувалися (а коли подається до газети чи журналу, то варто писати: «Друкується вперше»).

Із врятованих із забуття записів Катерини Петрівни Ковальової варто навести ще такі:

Мати учинила тісто і поставила на печі, щоб підійшло. А маленькі котенята гралися на комині над макітрою. От одне плюх тай упало в тісто. А мати тим часом сина просить:

— Полізь, синку, на піч, та подивись, чи підійшло тісто.

Поліз син на піч, подивився у макітру і, спеснувши руками, кричить матері:

— Ой, мамо, йдіть скоріше сюди — тісто зійшло, уже й очі витріщило!

* * *

— Не підслуховуй, Левко, чужі розмови, — каже мати синові, — то в тебе виростуть здоровенні вуха...

— Як у слона? — перепитує Левко, — скільки ж то він слухав, що у нього такі довгі вуха?

* * *

Учитель пропонує учням пояснити, як вони розуміють фразеологізм «Ведмідь на вухо наступив».

Учень: «Я розумію так, що хлопець упав з дерева і ведмідь лапою наступив йому на вухо!»

* * *

— Вовчику, а чому на ялинці вже немає ні мандарин, ні яблук, ні горіхів?

— То мабуть, Дід Мороз з'їв: Ви ж казали, що він приходив уночі, мені цю машину приніс...

* * *

Ти чого ревеш? — питає перехожий.

— У мене не буде канікул!

— Чому?

— А я ще не ходжу до школи...

[З колекції К. П. Ковальової 1946—1966 рр.;

друкується вперше].

Записам К. П. Ковальової притаманні акуратність, наукова виваженість і виключний педагогічний такт, точніше, — естетичний смак, розуміння прекрасного і уславлення його, навіть коли засуджується гідке і викривається спотворне.

Власне, такі вимоги повинні пред'являтися до кожного записувача і кожного запису (зібрання, колекції).

Після тексту дитячої гуморески, чи будь-якого іншого твору, необхідно подавати дані про записувача, носія і умови запису, що прийнято називати паспортизацією фольклорного твору.

Розрізняють паспортизацію академічну (повну, поширену, деталізовану) і так звану робочу, або скорочену — Остання найчастіше вживається в популярних виданнях і в педагогічному процесі.

Наприклад, гумореска, що побутувала серед учнів післявоєної доби.

Батько, учасник війни, розповідає про битви, в яких брав участь на всіх фронтах. Малюк, що з захопленням слухав про звитяги свого батька, спитав нарешті:

— Тату, якщо ти все це робив, то нащо були іще солдати?

[Записала учитель укр. мови та літератури Марганецької СШ № 2 Катерина Петрівна Ковальова 12 грудня 1949 року в м. Марганці від учня Валерія Крилова, 1931 р. нар. Передав як раніш почуте. Ще не друкувалась].

Значно пізніше без відповідної паспортизації, мікрогумореска опублікована в «Блокноті агітатора», 1964. — № 4. — С. 39.

Супутником життя фольклористики називають олівець і блокнот — основні знаряддя роботи збирача народно-поетичної творчості, у так би мовити польових чи робочих умовах.

Первинний запис прийнято робити простим олівцем на одному боці великоформатного блокноту чи так званого загального зошита.

Тут же здійснюється і паспортизація запису. В лабораторних умовах (власних чи кабінетних) первинний запис переписується

(передруковується на машинці чи закладається до пам'яті комп'ютера).

Природно, що передрук запису набагато краще з багатьох причин. По-перше, можна враз віддрукувати кілька примірників, що дасть змогу постійно працювати над текстом запису, не переписуючи його первинний запис по кілька разів, що значно економить час.

По-друге, текстами записів у такий спосіб можна забезпечити шкільні фольклорно-етнографічні ансамблі, студії, театри; оригінальні записи надіслати до відділу рукописних фондів ІМФЕ НАН ім. М. Т. Рильського НАН України.

По-третє, таке розмноження стане в пригоді методкабінетам, а, значить, учителям початкових класів, української мови та літератури і не лише своєї школи.

Розшифровуються і записи мелодій, пісень та прозових творів, що здійснені за допомогою магнітофонів чи відеомагнітофонів.

Науково зумовлена, методично виважена постановка дослідної і збирацької фольклорної діяльності в сучасній школі має безпосередній практичний вихід (реалізацію) в нетрадиційних формах і засобах діяльності нестандартними методами і прийомами.

В кожній школі з числа любителів словесності, а починати варто з учнів початкових класів, можна і треба створювати гуртки (студії, театри, ансамблі). Керувати такими гуртками можуть вчителі-словесники, а об'єднань за інтересами можуть бути всі бажуючі.

Перед гуртківцями стоять два основні завдання:

1. Записати, систематизувати і вивчити дитячий фольклор різних жанрів своєї школи;
2. Здійснювати постійні записи, систематизацію і вивчення творів дитячого фольклору своєї місцевості.

Це програма-мінімум і програма-максимум, які можна здійснити лише тоді, коли юними фольклористами керуватиме пристрасна людина, фахівець своєї справи, і коли кожен гуртківець усвідомить необхідність:

1. Систематично і системно записувати і обробляти фольклорні матеріали:

- залучати нових збирачів перлин народної творчості;
- постійно вдосконалювати і підвищувати майстерність записувача творів дитячого фольклору рідного народу;
- шукати нетрадиційні і нестандартні форми;
- пропаганду кращих фольклорних записів через стіннівки, рукописні збірки, виступи фольклорних колективів...
- виявляти і підтримувати зв'язки з носіями (інколи творцями або виконавцями) народних творів;

— гурток фольклористів (чи будь-яке інше об'єднання за інтересами) створювати лише на добровільних засадах. При складанні плану роботи керівникові гуртка слід пам'ятати, що за перший рік роботи, діти приблизно добувають таких навичок та умінь:

1. Проводити запис в чернетках.
2. Паспортизувати записи. Розшифровувати чернетки.
3. Розрізняти твори і записи різних фольклорних жанрів.
4. Навчатися нотній грамоті для збору народно-пісенних творів.
5. Записати фольклорні твори від своїх рідних, сусідів, знайомих і товаришів по класу.

Зібраний матеріал гуртківців під керівництвом вчителя класифікують і впорядковують рукописні збірки.

Юні фольклористи СШ № 17 м. Павлограда 1961 року виготовили рукописний альбом «Вінок Буремному Тарасу»: (Народно-поетична творчість Павлоградщини про Т. Г. Шевченка.

До «Вінка Буремному Тарасу» увійшло кілька дитячих усмішок про Т. Г. Шевченка, афористичні учнівські вислови, а найголовніше — всі твори різних жанрів фольклору зібрані, систематизовані (паспортизовані і класифіковані за жанровими ознаками) юними фольклористами, деякі із записів потім опубліковані в академічній збірці «Народ про Т. Г. Шевченка» (—К.: АН України, 1961) та знаменитому, свого часу, томику «Вінок великому Кобзареві» (Дніпропетровськ, Промінь, 1961), на сторінках газет і журналів.

Альбом цей демонструвався на обласній і міській виставках, одержав схвалення і позитивні відгуки. Другим юні фольклористи Павлоградської СШ № 17 підготували і подарували альбом дитячих усмішок «Букет смішинок», до якого гуртківці включили ще один десяток учнівських смішинок, більшість з яких пахнуть свіжістю, дитячою безпосередністю і оригінальністю.

ПРЕТЕНЗІЯ

Дуже начитаний школяр:

— Чому так багато пишеться про те, як залишитися молодим, і зовсім не пишеться про те, як стати дорослим?

Записала учениця 6-Д класу Люда Резніченко від Валерія Тареліса, однокласника; жовтень 1971, м. Павлоград.

* * *

Галя докоряє Валі:

— Я ж тебе просила нікому не говорити про мою двійку з фізики.

— А я й не казала, я тільки спитала у Люсі, чи знає вона про це.

Записала учениця 6-Д класу Наталія Буг від однокласниці Тетяни Соболев, листопад 1971 р., м. Павлоград.

* * *

— Як же це трапилось, що ти провалився? Ти ж знав усі питання...

— Так, але ж я не знав відповідей на них!

Записав учень 6-Д класу Михайло Харченко від однокласника Сергія Наріжного; жовтень 1971 р., м. Павлоград.

* * *

— Гриша, скільки ти знаєш воєн в минулому столітті?

— Сім.

— Перерахуй!

— Будь ласка: Перша, друга, третя, четверта, п'ята, шоста, сьома...

Записав учень 6-Д класу Сергій Гроза від однокласника Павла Гордієнка, листопад 1971 р., м. Павлоград.

* * *

— До якої родини належить кенгуру?

— А я не тутешній і ще майже нікого не знаю!

Записав учень 6-Д класу Сергій Броверман від однокласника Олексія Жекова, листопад 1971 р., м. Павлоград.

[Альбом «Букет смішинок» багато літ є кращим дидактичним саморобником посібником в методкабінеті СШ № 17 м. Павлограда].

І таких записів в альбомі учнівських смішинок понад 200! А це свідчить, що юні фольклористи Павлоградської СШ № 17 на початку 70-х років зібрали і зберегли від забуття значний прошарок дитячого гумору, найбільш оригінальних і найменш досліджених творів, яким практично ще і постійного теоретичного визначення не дано.

Паспортизацію в наведених прикладах спрощено навмисне, щоб не переобтяжувати читача.

Кожен альбом оформляють юні художники, план збірки, як і план оформлення, обговорюється при участі всіх гуртківців. Обирається орнамент, затверджуються ескізи сторінок і т. д.

Гуртківці працюють з великим піднесенням. Деякі з них встановлюють зв'язки з відділом рукописних фондів інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Т. Рильського, НАН України (252001, Київ-1, вул. М. Грушевського, 4).

Так може працювати гурток в кожній національній школі, де є справжні цінителі словесності, адже сучасна школа повинна ста-

ти пунктами збирання і вивчення фольклору на місцях, а інститут МФЕ ім. М. Рильського — центром.

Найбільшої результативності і ефективності досягають зусилля юних фольклористів тоді, коли матеріали їх систематизованих записів використовуються в діяльності фольклорно-етнографічних ансамблів, театрів, студій та інших об'єднань за інтересами. Так виступи фольклорно-етнографічних ансамблів «Юні козачата», «Дударики», «Співають джури» та ін. можуть супроводжуватися парним конферансом, який знайомив би своїх слухачів з кращими жаринками-смішинками, записаними в рідній школі і місцевості.

Фольклорні (літературні творчі та літературні концертного сценічного мовлення) студії кожне заняття і кожну участь у виступах перед школярами та їх батьками і жителями мікрорайону школи можуть будувати на кращих записах творів дитячого фольклору як здійснених безпосередньо шкільними ентузіастами і шанувальниками народно-поетичної творчості, так і на уже опублікованих творах.

Особливого значення набуває ця робота в період відновлення національної школи України, адже введення до обов'язкових дисциплін народознавства, краєзнавства, етнопедагогіки, інтегровано-го курсу Українознавства, спецкурсів з етнографії крім специфічних знань зумовлюють ще й глибоку обізнаність в народно-поетичній творчості, особливо дитячого фольклору рідного етносу.

Таким чином, період відновлення національної школи і розбудови державності України фольклорна робота в загальноосвітніх і педагогічних навчальних закладах набуває особливого значення, адже саме дитячий фольклор перетворюється в основу національної етнопедагогіки, в найбільш результативний і ефективний засіб формування найкращих рис українського мінталітету. Фольклорні записи, складені в основу естетичного виховання учнівської молоді в ході діяльності фольклорно-етнографічних ансамблів, секцій, студій, театрів перетворюються у найбільш дієві засоби і методи донесення прекрасного до свідомості дітей, а залучення малих жанрів гумористичних творів допомагає стверджувати прекрасне і неповторне шляхом викриття спотвореного і негативного.

Помічено, що учнівські колективи, де науково виважено, методично обґрунтовано поставлено збирання фольклору і пропаганду кращих його творів, не знають проблем з учнівськими правопорушеннями, шовіністичними чи ще якими проявами, бо фольклор до того ж діє і як кваліфікований лікар.

Лікар проти національного нігілізму і великодержавного шовінізму, лікар, який покликаний виліковувати зневірених, обдурених, а слабодухим покликаний дати сили, спраглих напоїти настоєм впевненості, ходу засланих непорушною по корою старшому бра-

тові вирівняти і навчати ходити з гордо піднятою головою, як то належить синам і дочкам давнього і вічно юного, працьовитого і співучого, миролюбивого і гостросміючого народу... Для того він і фольклор, навіть кели дитячий, хоча й малих розповідних жанрів, та справи вершить доленосні.

ЗАВДАННЯ

для самостійного засвоєння теми

1. Прочитайте дитячі жаринки-гуморинки, зверніть увагу на паспортизацію кожного твору і визначте, які помилки допустили записувачі.

Мотивуйте свої судження.

Винесла жінка на двір пшоно просушити і наказала чотирьохрічному синові берегти його від курей. Син загрався і забув про материн наказ, а кури все пшоно з'їли, вибігла жінка, руками сплеснула і почала:

— Щоб ці кури виздохали, щоб їх грім побив, щоб їх лисиця поїла...

Синок слухав, слухав та и питає:

— Мамо, а півник хай залишиться?

Записано від Станіслава Борисовича Дзюби, 1944 року народження, українця, освіта середня, слюсар заводу, член літературної студії ім. Миколи Шутя; записано в Павлограді на літературному вечорі 12 січня 1964 р., смішинка ще не повторювалась, ніде не друкувалась; спостерігав цю картжну ка своєму подвір'ї ,сिनок розмовляв українською мовою, інших смішинок від нього не залишувалось).

* * *

Батько напутує сина:

— Запам'ятай собі: перед тим, як що казати, добре подумай.

— Навіщо? Адже мені нема чого казати!

(Повідомив завуч СШ № 4 В. П. Коптєв, м. Павлоград, жовтень 1963 р., друкується вперше).

* * *

Учні писали твір на тему: «В гостях у бабусі».

Найкоротший твір написав Мишко:

— А бабусі не було дома.

(Повідомив Антоненко В., м. Ялта, січень 1961 р., друкується вперше).

* * *

Питає батько Степанка!

— Ну як кіно? Цікаве? Сподобалось?

— Хороше... військове... про шпигунів і партизанів...

— А як же називається кінофільм?

— «Назар Стодоля»

Повідомив Микола Васильович Маржець, журналіст, м. Павлоград, травень 1960 р.)

* * *

— Мамо, ото я сьогодні бачив сміхоту!

— Яку?

— Циганка ловила нашу курку і не могла зловити... А я їй допоміг!

Повідомив Г. Г. Смолярчук з м. Житомира, (Перець, 1961. — № 2. — С. 10),

[З колекції автора].

2. Проаналізуйте зміст брошури-збірки «Український анекдот» (—К.: Всесміх, 1992. — С. 47).

Що вас не влаштовує в структурі збірки, в доборі фактичного матеріалу розділів?

Мотивуйте свої судження. Які розділи ви б вилучили, а які додали б? Чому?

3. Познайомтесь із змістом дитячих смішинок і спробуйте за певними ознаками визначити місце запису (побутування) кожної з них.

Хлопчик побачив у саду дупло в яблуні і просить маму:

— Мамо, залатай яблуню, а то в неї дірка.

[Українська народна сатира і гумор, — Львів, 1959. — С. 280].

НАЙСМІШНІШЕ

— Що найбільше насмішило тебе?

— Мій брат, який грався з собакою, і собака його вкусив. А тоді брат його теж вкусив, і він заскавчав і побіг додому.

— Хто, брат?

— Ні, собака.

[Повідомила А. М. Тимофєєва, вихователька дитсадка № 5 м. Павлограда, березень 1963 р., друкуються вперше].

РОЗУМНА ДИТИНА

— І скільки раз я казатиму, — звертається мати до сина, — як обідаєш, знімай картуза!

— Так я ж тільки снідаю!

[Повідомив учитель СШ № 2 м. Марганець М. Й. Шпак, вересень 1948 р.; друкуються вперше].

ОБЕРЕЖНИЙ

— Олег, ти чого під стіл заліз?

— У кухні склянка розбилася.

[Повідомив завуч СШ № 17 м. Павлограда В. П. Колтєв, травень 1975 р.; друкуються вперше].

ЗУСТРІЧ

— Здрастуйте, Грушо, — привіталася до сусідки Наталчина мама, — Як поживаєте?

Наталія смикнула маму за руку: «А тьоті Сливи теж бувають?»

[Повідомив учитель М. О. Дрозд, м. Черкаси, квітень 1969 р.; друкється вперше].

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. ІГНАТЕНКО П. Р., РУДЕНКО, Ю. Д. Національна система виховання//Рад. школа, 1991. — № 7.
2. СУХОМЛИНСЬКИЙ В. О. Моральні заповіді дитинства і юності.— К., 1966. — 232 с.
3. ТАНЦЮРА Г. П. Записи збирача фольклору. — К., 1958,—99 с.
4. Тисяча усмішок /Упоряд. Ю. Кругляк. — К., 1970, — С. 286.
5. «Україна ХХІ століття». Державна національна програма «Освіта»//Почат школа, 1993. — № 4.

Розділ II. З ДУМОЮ ПРО УКРАЇНУ

Фольклорні мотиви в навчальних книгах української діаспори.

Діаспорою прийнято називати примусове переселення певного народу чи його частини зі своїх споконвічних земель в чужі іноземні краї, або вимушений переїзд (еміграція) значної частини населення до іншої країни і утворення на чужині поселень із збереженням рідної мови, культури, традицій.

У різні історичні епохи з неоднакових причин виникли українські поселення в Сибіру і Казахстані, Киргизстані та Узбекистані, Чехії, Словаччині, Югославії, Румунії, в країнах Латинської Америки (в основному в Аргентині, Бразилії і Мексиці), Канаді, США, Австралії та інших. Не в кожному українському поселенні на чужині діють школа, радіо, телебачення українською мовою; наші брати і сестри часто не мають газет українською мовою і тісних зв'язків з українцями Рідних Земель. Однак є і винятки, де українцям забезпечені рівні з автохтонним населенням права.

Українська еміграція до Канади, США, Австралії та деяких інших країн — надзвичайно складне явище в історії нашого народу. Як відомо, вона мала кілька хвиль. Найперша 1891 року одержала назву трудової: безземельні і безробітні Львівської, Ізано-Франківської, Тернопільської, Волинської, Чернівецької областей становили найважчу хвилю трудової еміграції до Канади.

Дві наступні хвилі значною мірою спричинені негараздами в нашому рідному домі, — відзначає Анатолій Михайленко у переломі до книги «З рідного гнізда: Діаспора» (—К.: Довіра, 1992. — С. 8).

— Після війни в Канаді опинилися ті, хто з різних причин не

хотів і не міг повернутися додому, під сокиру скорого на розправу вождя і батька: колишні полонені (пам'ятали Сталінову погрозу: «У мене немає полонених, у мене є зрадники»), юнаки і дівчата — остарбайтери, яких змусили працювати на фашистську Німеччину, родини розкуркулених та інших «ворогів народу». Звичайно, були серед них і ті, хто справді завинив перед рідним народом, але більшість любила Україну святою любов'ю вигнанців»...

[Наза. праця. — С. 8].

Так складалася українська діаспора, яку завершили «дисиденти — антирадянщики».

Але ж всі ці люди понесли з собою рідну мову, українську культуру, різні жанри фольклору, народно-прикладного мистецтва, хатні промисли і ремесла, свою архітектуру, народні види транспорту, національне вірування, церкву, духовність, нарешті, менталітет і ментальність...

Виникають українські школи, шкільні ради, з'являються друком власні підручники, посібники та інші навчальні книги, в яких обов'язковий зв'язок з фольклором, твори якого, як незримий зв'язок з рідною землею, понесли з собою в чужі граї перші емігранти, з правдивою історією, інколи, своїм баченням і оціночними судженнями, що подекуди суперечили сталим радянським трактуванням.

І все ж найголовнішим бачиться залучення фольклорних творів, які на перевірку виявилися ніби законсервованими у часі — вони зберегли квіткові запахи первозданного українського степу, життєдатний подих Карпатських гір, рев і стогін сивого Дніпра Шевченкової доби... То унікальне явище в українській фольклористиці.

В найпершій книзі для первинного знайомства наймолодших учнів шкіл діаспори з українською мовою «Мій буквар» Якова Козловського (Козловський Я. Мій буквар. — Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1990) крім досить чисельних народних пісень, розповідей про Україну вміщено й таку гумореску:

У ЛІКАРЯ

— А тепер покажи мені язик, — каже лікар до хворого Івасика.

Івась стиснув зуби і мовчить.

— Але ж не бійся, нічого злого тобі не зроблю.

Івась крутить головою.

— Чому не хочеш показати мені язика?

— Бо за показування язика дістав уже кілька разів... — каже Івась крізь стиснені зуби.

[Козловський Я. Мій Буквар. — Нью-Йорк, 1990. — С. 100; стиль і орфографію збережено за оригіналом].

І не страшно, що поруч з Івасем діє дорослий дядько лікар, якому не вдалося домогтися від хлопчика взаємності.

Усмішка супроводжується складним малюнком, хоча й виконаним у плоскісній манері. Там і лікар за столом, шафи з ліками, на стіні — ліцензія на право лікувати...

У методичному посібнику (Козловський Я. Мій Буквар: Як учити з «Мого Букваря»? — Методичний poradник для вчителя. — Нью-Йорк: Шкільна Рада, 1993) відведене певне місце методичні читання усмішки «У лікаря» та роботи з розвитку мовлення над супровідним малюнком (с. 29-30).

Перша «Читанка»: Вправи з читання. — Ч. I. (Нью-Йорк, 1971) має лише невеличкі віршовані приповідки, що прискорюють виробленню навичок читання українською мовою дітей, які живуть в англійськомовному оточенні.

Більш оригінальною і методично досконалішою є читанка і для другого року навчання Івана Бондарчука, що побудована як соціальна розповідь про життя української сім'ї (трійко дітей, батьки двох поколінь, як це завжди було у українців). Змістовні розповіді про ранок, обід, вечерю, відхід до сну пересипається різними подіями: похід до школи, до зоопарку, знайомство з подругами і друзями Лесі, Наді і Юрка, елементи режиму дня, пір року, свят; забезпечені дидактичними завданнями, супровідними текстами.

І, мов зіроньками, розцвічені мікрогуморесками, які автор читанки називає сміховинками, українськими народними казками та різними іграми (за сюжетами), загадками.

Буквально уже на дев'ятій сторінці читаємо:

СМІХОВИНКА

— Як тобі не соромно ходити с такими брудними вухами?

— А що мені робити, мамо, коли в мене немає інших?

{Бондарчук І. Читанка і: Для 2-го року навчання. Ластівка}

Сформування Дарія Бродгед. — Нью-Йорк, 1988 — С. 9}

Ця сміховинка стоїть враз після тексту для читання «Ранок», що їй завершує тему, але з гумористичного богу, щоб не лише викликати посмішку, розрядити напругу в класі, а ще й для того, щоб ствердити прекрасні начала засобами викриття малесенького замурзу.

В читанці Івана Бондарчука повчальні настанови типу сміховин доведені автором до рівня поетичного твору, решта сміховин запозичена з народного.

Є в читанці ще одна сміховина, яку теж варто привести повністю.

Марійка несе миску борщу.

— Уважай, не впади, — каже мати.

— Ні, не впади, мамо! Я ж тримаюся за миску (с. 17).

Решта розповідних жанрів дитячого фольклору — казки «Руквичка», «Чому в слона короткий хвіст і довгий ніс» тощо.

Вельми цікавою є остання казка, яка в умовах життя діаспори відомий сюжет бразильських, південноафриканських казок став перелицьованим на український зразок: Слон-Мирон, Слониха — Мирониха і було у них Слснення-Мирснення...

В другій читанці Івана Бондарчука (Нью-Йорк, 1991) єні американці і канадці українського походження знайомляться з народною казкою «Вовк та козенята», скороченим викладом калмицької народної казки «Казка про чудесну пташку» та литовською народною казкою «Фармер і вовк», з авторськими казками. Серед малих розповідних жанрів дитячого фольклору немало добре відомих в Україні творів.

Галя: — Як тобі подобається наша нова вчителька, Христю?

Христя: — Виглядає, що вона дуже мало знає.

Галя: — Чому?

Христя: Вчора питала мене: скільки буде два і два, а сьогодні — як поділити слово «Мама» на склади.

{Бондарчук І. Читанка 2: Ромашка (Ілюстр. Н. Мудрик-Мриц і Д. Бродгед. — Нью-Йорк: Шкільна Рада, 1991. — С. 5).

Петрусь: — Івасю, чому пишеш так повільно?

Івась: — Бо я пишу до Михайлика, а він не вміє швидко читати.

{Там само, с. 8}.

* * *

Вчитель: — Дмитре, коли найкращий час рвати яблука?

Дмитро: — Тоді: коли собака спить.

{Там само, с. 13}.

* * *

— Марійко, чому ти всі цукерки поїла сьогодні? — розсердилася мати, заглянувши в коробку.

— Матусю, ти ж мене вчила не залишати на завтра того, що можна зробити сьогодні.

{Там само, с. 15}.

* * *

Учителька роздає свідоцтва. У Ромка самі погані оцінки.

Він дивиться на вчительку зі сльозами на очах і каже:

— Як ви засмутите мою маму!

{Там само, с. 12}.

Навіть якщо мовити (проблемно-сюжетні колізії) сміховинки другої читанки Івана Бондарчука якоюсь мірою відомі в Україні. нові підрастаючі покоління учнівської молоді будуть знати ці класичні твори дитячого фольклору і у такий спосіб ще результа-

тивніше залучатися до національної української культури. І ще одна немало важлива деталь: українські дитячі мікрогуморески гуманістичні за своїм духом, просякнуті ідеями ствердження добра, щиросердності і високої моралі, хоча й викривають певні недоліки.

Анекдоти американських учнів відрізняються елементами примусу, різкості і ствердження зверхності американського над іншим...

Ті ж самі принципи побудови третьої читанки обрав Іван Бондарчук, хоча інакше залучив фольклорні твори. Так уже на с. 7 він наводить таке прислів'я:

«Той своєї долі ні щастя не згубить, хто книжки читає і дуже їх любить!» (Бондарчук І. Читанка 3: Дня 4-го року навчання, Соняшник (Ілюстрації Д. Даревич. — Нью-Йорк, 1991. — С. 7).

Далі автор-укладач читанки наводить розповіді про традиційні українські народні свята (Свят-вечір, Новий рік, Великдень, Зелені свята тощо), що пропорційно розміщені по всій книзі; включає історичні легенди і перекази «Апостол Андрій на Київських горах», «Князь і в'язні», «Школа Володимира Великого» та виклади народних казок «Мавпа та її діти», «Захланний Сірко», «Старик — Роковик» (Казка-загадка за В. Далем), «Соловей» (за татарською народною казкою) та ін.

Є в читанці і одна досить гірка сміховина:

В українській школі

Учитель: — Тут у книзі, поруч імені Шевченка, написано 1814—1861. Що це значить?

Учень: — Це певно номер його телефона.

(Стиль і орфографія збережені; Названа праця, с. 74).

Прикрість, але ж діти української діаспори не у такій мірі, як учні України, обізвані з Т. Г. Шевченком, його творчістю і образом Буремного Кобзаря, що живе в різних жанрах фольклору, хоча й у нас може знайтися такий собі суперлектроник, що в датах життя і творчості побачить якість інші цифрові комбінації і інформативні дані.

Звертання до сміховинок як засобу виховання, а також навчання читанню — давня традиція Шкільної Ради Українського Конгресового Комітету Америки. Так в навчальних книгах п'ятдесятих-шістдесятих років ХХ ст. уже здійснено перші такі спроби.

Наприклад, Українська читанка для IV року навчання Е. Ю. Пелевського включає історичну сміховинку «Татари і селяни», що завершує розповідь про «Татарське лихоліття» (автор не вказаний).

«Колись у давнину розруйнували татари якесь село, — гово-

ряться у сміховинці. — Розбився народ усюди. Ішло три чоловіки з того села шляхом, аж зирк — напереді знялась курява: коли це згодом показуються три верхових, либонь татари. Злякались селяни і давай ховатися: один став під містком за стовп, другий виліз на дуба, а третій приліг у траві, бо нікуди було більше дітися. Біля містка був колодязь. Дійшли татари до містка та й стали воду пити. От той, що під містком сховався, чи не втерпів, чи забувся, та й каже:

— Здоров пий!

А татари зараз його і вхопили.

А Панько собі з дуба, як здуру:

— І нащо ти, дурний, обізався!

Татари кинулись до дуба, та ніяк зняти Панька, бо високо; давай вони кидати на нього арканом, та ніяк не захоплять. А той, що приліг у траві, підвівсь та й дивиться, як вони заарканюють Панька, та й командує:

— Вправо! Вліво!

Вони і його схопили.

{Пеленський Е. Ю. Українська читанка: Для IV року навчання української мови. — Нью-Йорк: Шкільна Рада, 1962. — С. 36}.

Як то добре, що ця читанка зберегла для історії таку давню сміховинку, що об'єктивно славить традиційну добродушність українців, їх безхитрісність, і розповідає, до чого можуть привести ці якості за екстремальних умов.

Сміховинки з Читанки для дітей української діаспори США 1962 року викривають і хвалькуватість та інші людські пороки. Такою є невеличка сміховинка на с. 111 Читанки Е. Ю. Пеленського.

— Ну та й хороше ми з пан-отцем службу великодню правили!

— Хто то «ми», Грицю?

— Та ми ж: панотець, дяк та й я!

— Як це так?

— А так: панотець і дяк у церкві, а я на дзвіниці. Панотець книги святі читав, дяк співав, а я хвоста від мотузка держав, як дзвонар у дзвін калатав. }

{Стиль і орфографія збережені; Там само, С. 111}.

То ж Шкільна Рада Українського Конгресового Комітету Америки (Голова доктор Євген В. Федоренко) робить добру справу, започаткувавши традицію залучення творів малих розповідних жанрів до навчальних книг, знайомства з ними учнівської молоді української діаспори США і виховання їх на кращих традиціях національної етнопедагогіки.

У чомусь аналогічне ставлення Об'єднання працівників літератури для дітей і молоді української діаспори Канади (з цент-

ром у одному з провідних міст Канади Торонто). Навчальні книжки для учнівської молоді діаспори Канади теж рясніють українськими народними казками, легендами (особливо історичними) піснями, приказками, прислів'ями, приповідками, загадками та іншими жанрами дитячого фольклору. Наприклад, «Ватра» (читанка для V—VI класів) репродукує автопортрет Т. Г. Шевченка у своєрідному обрамленні пареміографічними творами: «Тарасів «Кобзар» — для народу великих дар», «Шевченкові твори сяють, як зорі», «Тараса Шевченка думки будуть жити віки», «Шевченко дужий був не силою, а словом мудрим» (Ватра: Читанка для V і VI клас. — Канада, Торонто, 1989. — С. 58).

Ця читанка до всього іншого має значну вервечку творів малих розповідних жанрів. От одна із сміховинок.

ВЕЛИКА РІЗНИЦЯ

— Скільки років має твій братик Івасик? — питає Ірка Славку.

— Один рік, — відповідає Славка.

— Мій песик Бурко має також один рік. Дивись, як він чудово бігає, а Івасик щойно вчиться ставити перші кроки.

— Е, — обороняє Славка братика, — Бурко має чотири ноги, а Івасик тільки дві.

[Стиль і орфографію збережено; Там само. С. 11].

Серія книжок розвитку мови і мовлення для учнівської молоді української діаспори Канади («Тут і там», «Друзі», «Школа», «Пригоди», «Казки», що видані в Едмонтоні, Торонто і Оттаві до 1977 року) щедрою дщицею зачерпнула Українську народну мудрість різних жанрів, адже мова йде про шкільну юнь, про майбуття досить чисельної людності, долею винесеної за океан, далеко від рідних степів і луків, гір і річок...

Фольклорні мотиви навчальних книжок по-своєму широко і досить повно наявні в підручниках для українських шкіл Австралії.

Уже багато років існує австралійсько-англійське видавництво «Рідна мова», яке забезпечує і австралійські і англійські українські школи словниками, підручниками, більшість яких проходить апробацію у Світовій Координаційній Виховно-Освітній Раді (СКВУ), Українській Центральній Шкільній Раді Австралії, Управі Спілки Українських Учителів та Виховників (вихователів) Великої Британії, Об'єднанні Українських Педагогів Канади, Головній Шкільній Раді УАП Церкви Америки та Науково-Освітнім товаристві Бельгії та інших творчих, управлінських і громадських об'єднаннях українських освітян і педагогів.

Навчання українських дітей на чужині (у даному випадку Австралія) багато літ здійснюється за новітньою методикою і серією книг, автором яких є Марія Дейко, яка за часи проживання на Рідних Землях була завідуючою кафедри методики викладання в педагогічному інституті іноземних мов (м. Київ). До серії книг Марії Дейко входять Буквар, «Рідне слово», «Волошки», «Рідний край», «Євшан-зілля» та «Про що Тирса шелестіла».

Марія Дейко (разом з Володимиром Дейко і Аллою Дейко) є автором першого і єдиного словника для української молоді поза Україною — двотомника «Українсько-англійський та англійсько-український словник широкого вжитку» (бл. 50000 слів і виразів у кожному томі).

Залучаючи до фактичного матеріалу своїх книг здебільшого класично-історичні та фольклорні твори, Марія Дейко (1809—1869) домагалася гармонійної співвідносності дидактичних завдань і мовної їх реалізації, гармонії форм і методів навчання української мови. Навіть між творами різних жанрів фольклору їй удалось досягнути розумної співвідносності ідейно-проблематичних (сюжетних) колізій в плані пізнавальних, розвиваючих, навчальних, формуючих, пошукових, творчих і розважальних функцій народно-поетичної творчості.

Цікаву роль відіграють малі розповідні жанри фольклору, і особливо мікрогуморески, в загальній структурі читанок Марії Дейко. Прикладом тому сміховинки, припустимо, з останньої читанки «Про що Тирса шелестіла».

Микола виліз на високе дерево, сів верхи на гілку й пиляє її.
— Що ти робиш Миколо? — гукає батько, що побачив його. Ти ж упадеш і розіб'єшся...

— Я знаю, що я роблю!.. — відповідає Микола.

(Він не любить, коли хтось робить йому навіть слушні зауваження).

(Дейко М. Про що Тирса шелестіла: П'ята читанка — підручник для шкільного та позашкільного навчання. З мовними та граматичними вправами і українсько-англійським словником. — Австрія-Англія: Рідна мова, 1977. — С. 25; Стиль і орфографія збережено.)

Вічна виховна проблема — боротьба проти вередливості, впертості, непослуху. Хіба не про неї йдеться в мікрогуморесці про Миколку, який пиляє гілку, на якій усівся сам?

Теплу посмішку і щире задоволення кмітливості маленької Оленки, а ще й почуття здивування від здогадливості дівчинки викликає ще одна смішинка із Читанки М. Дейко.

— От бачиш, — каже мати трирічній Оленці, — Сашко залюбки їсть манну кашу, не вередує так, як ти!

— Ага— бурчить Оленка, — йому добре, як він їсть тільки за

себе, а я ще й за маму, і за тата, й за бабусю мушу їсти...

[Так само, С. 29].

Що ж, ця мініатюрка повідала світу про серйозні прорахунки виховання малят, яких припускаються в багатьох сім'ях.

Українські діти Австралії, Англії, Чехії, Австрії, Словаччини інших країн зберігають немало спільних рис — ознаків, хоча, звичайно, набувають і окремих змін під безпосереднім впливом автотонного населення, його культури, побуту, що так чи інакше, а якимись вкраплинами сприймалися й переселенцями, діаспорою.

Ці вкраплинки позначилися і на мікрогуморесах — малих розповідних жанрів дитячого фольклору юних українців, відірваних від Рідної Землі.

Прийшов учень із школи, глянула бабуся, — нова сорочка подерта, гудзики відірвані.

— Що це ти робив? — питає бабуся внука.

— Та... це я робив Миколі зауваження, щоб не пустував на лекції...

[Там само, с. 52].

* * *

— Куди це ти, Іване, поспішаєш?

— Додому. Лягатиму спати, бо завтра треба рано вставати.

— Чого ж бо це?

— А снідати?

[Там само, С. 71].

* * *

— Так мені тяжко на світі жити!.. Мама каже: «Йди надвір, щоб я від тебе спочила».

А на дворі наш сусід, пан Катренко, гукає: «Зайди ще до хати. Так галасуєш, що у мене аж голова, заболіла! Іди ще до хати!»

— Що мені робити?! Де мені бути?! Так, мені тяжко на світі жити!..

[Там само, С. 82; стиль і орфографію збережено].

Різні смішинки, неоднакова фабула, несхоже ідейно-проблематичне навантаження кожної мікрогуморески, як і розмаїття виховних завдань, функцій, формуючих можливостей, розвивальних аспектів містить в собі кожен маленький твір розповідного дитячого фольклору, а в навчальних книгах української діаспори до того ж ще і збереження витоків національної культури та залучення до її незамулених джерел кмітливих і довірливих діточок, отроків, підлітків та юнаків, долею віддалених від Рідних Земель.

Всі навчальні книжки української діаспори мають ще одну особливість: у кожній дітей знайомлять з народними дитячими молитвами за мову і школу, за родину і Україну.

Духовному зросту, формуванню високої моральності, усього

того позитивного і ментального, що українця робить українцем і підтримує таким у екстремальних умовах, викорчуваного із свідомості і натури юних всього негативного, вадів, характеру, виправлення скосбочень волі та поведінки активно сприяють малі жанри розповідних творів дитячого фольклору — смішинки, мікрогуморески, непомітні трударі освітянської ниви.

ЗАВДАННЯ

для самостійного засвоєння теми

1. Прочитайте мікрогуморески (сміховинки) дітей української діаспори.

Визначте, які ідейно-проблематичні лінії канадських школярів українського походження споріднені (співзвучні) з тематичними основами малих розповідних жанрів дитячого фольклору Земель України?

Пригадайте аналогічні відповідники творів з Матері України. Чим вони різняться? Мотивуйте свої міркування.

БАТЬКО: Бачу, що ти на іспиті мав п'ять питань. Чи ти не пропустив якого?

СИН: Тільки два перші і три останні.

* * *

— Петрику, іди на двір і поглянь, яка там погода.

— Ой, не можу поглянути, мамо, бо надворі дощ.

* * *

БАБУНЮ: — Чи Юрко успішно склав іспит з історії?

МАМА: Не зовсім. Але це не його вина. Його питали про те, що сталося ще перед його народженням.

* * *

Учитель закінчив пояснювати змінювання дієслів і запитав Івася:

— Якщо я скажу: «Я встаю, ти встаєш, він встає, ми встаємо, ви встаєте, вони встають» — Який це час?

Івась вигукнув:

— Ранок!

* * *

Одного разу дідусь хотів перевірити, чи його внучок Андрійко вміє добре рахувати.

— А скажи мені, скільки буде три рази чотири? — спитав дідусь.

— Дванадцять! — відповів без надумки Андрійко.

— Дуже добре! — зрадів дідусь. — Дістанеш від мене дванадцять горіхів.

— Ой дідусю! Я помилився! Я хотів сказати: двадцять чотири!

[За кн.: Читанка для V і VI клас. Канада, Торонто, 1989. — С. 22, 85, 95, 118, 122].

Прочитайте тему 23 «Фольклор української діаспори» програми для педагогічних інститутів:

«Тема 23. Фольклор Української діаспори».

Практикування поняття «діаспори» як вимушеного переселення корінного населення в результаті колоніальної політики імперських урядів. Переселення українців у XIV—XVII ст. масове переселення після розгрому Запорозької Січі і впровадження на Україні кріпосницького ладу.

Новий етап переселень до Сибіру і Далекий Схід після реформи 1861 р., Столипінської реформи 1908 р. та обезземелення українського селянства.

Фольклор українців Сибіру, Далекого Сходу, фольклор української діаспори Краснодарського краю, Башкирії, Алтайського краю, Казахстану. Ліквідація українських шкіл, відсутність преси, книг, радіопередач і телепередач українською мовою.

Фольклор української діаспори за рубежом: у Канаді та США, в Латинській Америці (Бразилії, Аргентині) і Австралії.

Ставлення державних інститутів до мови і національної культури української діаспори в межах Союзу і за рубежом. Створення Міжнародної Асоціації Україністів.

(Етнографія і фольклор України: Програми педагогічних інститутів, — К., 1991. — С. 41).

Продумайте і дайте відповідь на питання:

2.1. Чому в розділі розглянуто навчальні книги української діаспори лише Канади, США і Австралії?

2.2. Чи могли б ви навести приклади творів розповідних малих жанрів фольклору дітей української діаспори так званого Близького Зарубіжжя? Мотивуйте свою відповідь.

3. Познайомтесь із мікрогуморесками (сміховинками) дітей української діаспори з Австралії і сформулюйте найсуттєвіші ознаки цих самобутніх творів, що у чомусь є спорідненими з творами дитячого фольклору юних українців незалежної і суверенної держави, а у чомусь самобутні, інколи до невпізнанності.

Дайте узагальнене визначення особливостям запропонованих мікрогуморесок (смішинок) юних австралійців українського походження.

— Чого це в тебе, Андрію, голова забандажована?

— Та то наш малий Юрчик забив у мене на голові комаря.

— Комаря???

— Так, але він забив його молотком.

* * *

— Чи не знаєш, Орисю, чому в чоловіків волосся сивіє раніше, ніж вуса?

— Чому не знаю? Бо вуса на двадцять років молодші.

* * *

— Бійся Бога, Васильку! Я тільки що помила підлогу, а ти, ногами такого бруду наніс!

— А що ж? Я маю на руках ходити, чи як?

* * *

— Івасю, злізь з того високого дерева. Уже гримить — гро-
мовиця буде!

— Нічого, тату, я й тут почую!

* * *

Бабуся попросила шестилітнього внука, щоб подав їй води на-
питися. Напилася бабуся та й каже:

— Щоб ти такий здоровий був, як оця водичка!

— Мені про здоров'я байдуже! — обіззався хлопчик, — я кра-
ще меду хотів би!

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гримич М. Два виміри національного характеру//Наука і суспільство, 1991. — № 8. — С. 27—30.
2. Діти твої, Україно: До 100-річчя української еміграції до Канади//Передм, В, Лозинського, — К., 1994.
3. З рідного гнізда: Діаспора /Упоряд. П. Ф. Кравчук. — К., 1992.
4. Ільницький М. М. Західноукраїнська і емігрантська поезія 20—30-х років. — К., 1992.
5. Наулко В, І, Чисельність і географічне розміщення українців /У кн.: Культура і побут населення України. — К., 1991. — С. 6—8).

Розділ 12. УВАГА: ДІТИ!

Мікрогуморески про учнів і їх доросле оточення.

Народно-поетична творчість українського народу багата різ-
ними жанрами творів, дійовими особами яких є діти, їх батьки та
найближче родинне оточення. Що стосується малих розповідних
жанрів-мікрогуморесок, то вони ніби створені народом для вик-
риття недоліків виховання дітей в сім'ї, нерозуміння багатьма бать-
ками власних обов'язків, зневажливе ставлення до їх виконання,
в результаті чого виникає безліч кумедних сценок, сатиричних об-
ставин, в яких частіше неправі дорослі, а тому такі обставини мо-
жуть переростати в мікрогуморески, оті сатиричні мініатюри, що
найчастіше в народі зветься анекдотами.

— Владиду, прошу тебе, облиш грати на цій клятій трубі, а
то я втрачу свідомість!

— Мамуленько, але ж я вже півгодини не граю...

* * *

ДМИТРИК: Дідусю, купи мені дудку, будь ласка!

ДІДУСЬ: Але ж від тебе й так багато шуму!

ДМИТРИК: — А я обіцяю, що буду грати лише тоді, коли ти спиш...

* * *

Закінчився перший день занять в школі. Едік прийшов додому.

— Ну, дорогесенький, чому тебе там навчили? — запитала матуся.

— Небагато, — відповів Едік, — я повинен туди ще йти!

* * *

— Тату, запитує Вовчик, — а ти зміг би так швидко їздити на нашому «Запорожці», як отой дядько на «Вольво»?

— Може, й зміг би, але у мене немає стільки грошей, щоб платити штрафи.

* * *

ВОВЧИК: — Ти не знаєш, який сьогодні день?

БАТЬКО: — Он на столі газета, подивись.

ВОВЧИК: — Не варто, газета вчорашня.

(Із записів попередніх років; друкується вперше).

Чи не можна ці мікрогуморески розглядати як застереження батькам:

— Будьте завжди обачливими і уважними: поруч — діти! Діти, які уміють уважно слухати і непомітно переймати батьків; їх найдрібніші помилки чи скособочення в поведінці, звичайну неуважність до ближнього, а то й байдужість.

Вовчик забіг до кімнати і сказав матері:

— Мамо, а я перекинув драбину!

— Ну ти й бешкетник! Коли б тато дізнався про це, він покарав би тебе.

— Я це знаю, мамо, але тато не зможе покарати мене він зараз висить на люстрі без драбини...

(Записано від Ігоря Федоровича Лінника, 1969 року народження, слюсаря вагонного депо- 6 січня 1992 р., друкується вперше),

Певно, тато того Вовчика просив поставити драбину на місце, кликав на допомогу, але хлопчик виявився бешкетником. В кого ж такий? Чи не в татуса? Коли й справді не в тата вдачею той Вовчик, то напевно — продукт батькового виховання, а точніше — антивиховання.

Українська національна етнопедagogіка відзначає, що син може й справді успадкувати найганебніше від батьків на рівні генетичної обов'язковості (певні хромосоми можуть набути нових якостей за рахунок придбання чи втрати структурних одиниць, а звідти — порушення загально прийнятої норми новонароджених, що обов'язково проявиться у майбутньому до навіть патологічних скособочень; однак, першопричиною цьому — теж батьки).

— Налився, хлопчику, і що треба сказати? — питає продавець лімонаду.

— Не забувайте про здачу! — відповів Костик.
* * *

— Федько! Чого це ти свої трійки у щоденнику виправляєш на п'ятірки? У кого це ти такого навчився?

— У тата. Він позавчора піймав двох маленьких йоржиків, а всім розповідав, що впіймав двох от-таких судаків!
* * *

Мама: — Колю, навіщо ти на зошит з математики приклеїв батькову фотографію? !

Коля: — Щоб учителька більше не говорила: «Хотіла б я знати, який дурень розв'язує тобі задачі».

[З колекції учителя Миколи Васильовича Шульженка, с. Затишне Криничанського району Дніпропетровської обл., друкується вперше].

Оточуючі діти уважні при зовні байдужому ставленні до подій, що відбуваються навколо. Може навіть минути немало часу, ніж дорослі зрозуміють, коли і як схилили, повели себе нечемно, необдумано, неетично.

Сім'я готується до прийому гостей. Мала Настенька допомагає матері накривати на стіл.

— Настуся, — запитує батько, — а чому ти поклала Василенку лише одну маленьку ложечку?

— Бо мама сказала, що він жере як віл.

[Записано в березні 1994 року від Володимира Миколайовича Хавренка, 1973 р. народження, студента Криворізького педінституту; друкується вперше].

Почуте і не переосмислене, а вжите у первісному значенні. Так, почута в сім'ї будівельника звичайна фраза і без будь-якого іномовлення перетворюється у смішинку, в якій ключовим концентром стає татова фраза, а то й окреме слово.

— Борька, не підходь близько до дитсадка, — простудишся: тато казав, що він заморожений.

[Записано в травні 1969 року від Юрія Ромащенка, робітника, 23 років, м. Павлоград; друкується вперше].

В сім'ї електрика (електромонтера) за аналогічних умов виникла інша мікрогумореска з більш гострим сюжетним поворотом, що теж став можливим завдяки переосмисленню первинного значення слова.

Одного разу, повернувшись з роботи, електрик побачив, що у його сина забинтована рука.

— Що сталося? Ти чимсь поранив себе?

— Ні. Я впіймав бджолу, а вона з одного кінця була не ізольована.

[З колекції автора].

Тож, професійна зайнятість (діяльність) батьків — однаково чисте джерело, з якого український фольклор черпає сюжети для малих розповідних жанрів, в основному, мікрогуморесок.

Гиблив якомсь батько дошки рубанком. Прийшов син, хотів допомогти. Послав він тата до хати обідати, а сам взявся за роботу. Стала мати збоку і спостерігає:

— Ну як, мамо, — питає син у неньки, — добре я гиблю?

— Та гибли, гибли, синку; батько прийде і сокирою поправить.

[Повідомиз у лютому 1961 р, В, Романчук з м, Коломиї, Івано-Франківської області; друкується вперше].

Отже, спілкування в сім'ї електрика чи будівельника породила професійний фразеологізм, що став квітнесенцією мікрогуморески.

І тут немає нічого упередженого чи незвичайного. І таких розповідних творів малих жанрів переважна більшість. Милі і чарівні дитячі інтерпретації мови дорослих!

Іваснку мати братика народила. Ог Івасик і питає татуса:

— Тату, а звідки дитина взялася?

— Неня в гаю спіймала тобі братика, — пояснює батько.

— Гм, — знизав Івасик плечима, — А якже вона його ловила, коли братик ходити не вміє?

* * *

— Ми в минулому році придбали телевізор, на лотерейний квиток пральну машину виграли, купили письмовий стіл, більше тридцяти книг...

А Сергійко:

— Мамо, ще ж маленьку Наталочку купили, ти забула сказати.

* * *

ДЕНИСКО: — Тато, глянь, як я тебе намалював!

БАТЬКО: — Непогано, непогано. Але, чому волосся зелене?

ДЕНИСКО: — Бо у мене немає лисої фарби.

[З колекції автора; друкується вперше].

Але ж і перефрази бувають різними, та ще коли дитина у стані збудження, певного афекту.

Один чоловік та й послав свого сінка до кума запросити на весілля. А в кума були дуже злі собаки, вони й насіли на хлопця.

Вийшов кум та й питає:

— Що тобі треба, парубче?

А той з переляку:

— Просили батько й мати, щоб подохли ви, й пришли ваші собаки до нас на весілля.

[Записано 8 липня 1960 року від Володимира Тимофійовича Федоренка, гірничого інженера, народження 1943 року; м. Мар'янець, Дніпропетровської обл.; друкується вперше].

Через пару років провідний співець українського гумору і сатири журнал «Перець» опублікував досить своєрідний варіант смішинки, який можна назвати навіть оригінальним твором — численні деталі гуморески носять самостійне звучання, що свідчить про інше територіальне, часове і міжособистісне її походження.

Послав батько сина до дядька просити на іменини. А у дядька були дуже злі собаки. Підходить хлопець до воріт і гукає:

— Дядьку, дядьку, вийдіть з хати!

— Що тобі треба?

Той поквалливо запитав:

— А ваші собаки дома?

— Дома, а то що? — відповідає дядько.

— Та нічого... — відповів син, — просили батько й мати до нас на іменини.

[Перець, 1962, — № 19, С.—7; записувач не позначений, фольклорний паспорт відсутній].

Проте найгострішими є ті мікрогуморески, в яких батьки (учителі, доросле родинне оточення) завдяки своєму фактичному безглуздю потрапляють у досить пикантні обставини, ніби тої Мартин, що спереляку плигає в окріп.

— Тату, ти зможеш дати мені 50 тисяч карбованців? — спитав Вовчик.

— Ні.

— Я так і знав: кожен хоче дітей мати, — надув губи хлопець, — але так, щоб нічого не коштувало. І ти точно такий же!

[З колекції автора; друкується вперше].

* * *
Взаємини батька і сина можуть бути настільки гіпертрофовані, що інколи охоплює жах. Найчастіше, як свідчить національна етнопедagogіка, в основі більшості людських трагедій лежить байдужість і неухважність батька до долі сина, всездозволеність, а з синівного боку — повне зневаження родинних традицій і взаємин, добротності, нехтування долею батьків тощо.

Народна педагогіка вбачає в цих причинах підмурівок усіх підвпоршень і юнацьких негараздів: антигромадської поведінки, правопорушень і, навіть, злочинності.

— Батько, тебе викликають до школи.

— Чому?

— Та я у хімкабінеті невдалий дослід провів.

— Не піду.

— Ну і правильно, чого тобі по тих руїнах вештатись...
(Із записів різних років; друкується вперше).

Нічого собі дослід, який розносить приміщення школи!
Чи справа не в досліді?

Напевно, собака заритий у самому юному експериментаторі, батько якого так-таки і не знав дороги до школи, і в останній день її існування теж не виявив бажання відвідати заклад, до якого колись підкинув власного сина і склав рученьки чекання — хтось там виховає його дитя.

А як відомо, і вихователі бувають різними, які сіють не тільки розумне, добре, вічне, а невідомо що, до того ж, і чи сіють взагалі.

— Діти, сьогодні поговоримо трохи про секс.
— Ур-ра-ра-а!

— Ну як, чи добрий у вас вчитель?
— Нічого поганого не скажеш, а скажеш — враз додому за батьками пошле.

— Чи розумієш ти, Вовчику, чому я тебе називаю маленьким віслюком? — питає учитель Василь Петрович.

— Так, учителю, бо я не такий великий, як ви, Василе Петровичу!

(Із записів різних років; друкується вперше).

У випадках, що висміяні наведеними мікрогуморесками, краще, ніж про це відзначив український народ в своїй етнопедагогіці, і не скажеш:

— Яке дибало, таке й надибало.
— Чне б кричало, а твоє б мовчало..
— Постійно обтирайся, коли навчив плюватися.
— Слово — срібло, мовчання — золото, а що з них вбиває жорстокіше?
— Який рибак — такі й сітки, Який батько — такі й дітки!
— Діти, замішані з додаванням бруду, чистими не зростають.
— Спершу, ніж сіяти на ниві виховання, очистись сам...

(Із колекції автора; друкується вперше).

Українська етнопедагогіка однозначно свідчить, що в нездоровому середовищі сімейного оточення дитина рідко зростає чистою квіткою, а коли так, так і то до певного часу, а потім почнуть в'янути її пелюстки, сохнути коріння, а листя, набравшись усілякої тлі, кліщів та різних хвороб, стане скручуватися, згорати і опадати. Чому? Невже спрацюють закони генної спадкості? Може й так, а скоріше у тої квітці захисні рефлекторні і надбані протистояння не розвинені, не зміцнені, навіть, не

сформовані... Кому ж то було розвивати, зміцнювати, формувати?

Першокласник побачив батька на вранішньому кіносеансі, зашепотів:

— Коли скажеш мамі, що бачив мене в кіно, то я скажу твоєму начальникові.

БАТЬКО: — Синочку Славчику, коли ж ти, нарешті, виправиш свої двійки?

СИН: — Коли у школі заведуть самообслуговування, або забудуть журнал забрати...

Учителька. Я ж пояснила, що наша гра називається «Сім'я». Ти — батько, Наталя — мати... Батько повернувся додому. Чому ти мовчиш?

Петрик. Я чекаю, поки вона спитає, де зарплата.

[З колекції автора; друкується вперше].

Кожен малюк з цих мікрогуморесок уже має основи виховання, кожен уже знає смак обману, специфічну (нездорову) пасолоду від підлого, вдало проведеного вчинку, надивився домашніх «відиків», які чи не щодня репетував і ставив батечко в сім'ї...

Виходить, що безпосередньо наша необачність, педагогічна малограмотність, а то й взагалі безграмотність, винні у всіх дитячих гріхах і скособоченнях.

— Согрішити при дитині єдиний раз, а та стане грішницею назавжди.

— Спершу стопочка із солодкою водичкою, а потім і із горілочкою...

— Все з татових рук: і мудрість майстра, і майстерність злодія.

— Збрешеш дитині сьогодні, завтра вона спустить свої ніжки з твоїх плечей.

— Сьогодні малятко повторить те, що воно «не чуло» місяць тому.

[З колекції автора; друкується вперше].

Такі народно-педагогічні уявлення українців про батькові прорахунки у вихованні сина (дітей) в умовах сім'ї. Вони категоричні і недвозначні, бо з дітьми жартів не буває, бо немає в світі нічого ціннішого, ніж дитя і матуся — любов і ніжність.

Сьогоднішнє життя й майбуття, про яке мріємо і яке чекаємо прекрасним, буде таким, яким закладаємо його у своїх дітях.

А мікрогуморески зі своїм уїдлигим сміхом і променистими посмішками — то повсякденне життя української дитини в своїй сім'ї чи національній школі, за місцем проживання чи у зви-

чайнісінькому спілкуванні із своїми батьками, рідними, близькими, однолітками.

І чим здоровішим і доброзичливішим буде сміх малих розповідних жанрів фольклору, тим щасливішим стане життя дошкільнят та учнів загальноосвітньої національної школи незалежної і суверенної України.

ЗАВДАННЯ

для самостійного засвоєння теми

1. Прочитайте мікрогуморески про життя дітей в сім'ї і школі і дайте характеристику провини (нерозумної поведінки педагогічної безграмотності, необачного кроку) батьків, учителів чи дорослого оточення. Як ви думаете, чи можна було уникнути складної комічної ситуації, що привела до виникнення смішинки? Як краще було поступити дорослим? А чи варто, взагалі, змінювати ситуативну поведінку? Аргументуйте свої судження.

ПЕТРО СЕМЕНОВИЧ: Скажи, Іванку, чи довго живуть миші?

ІВАНКО: А це залежить від того kota, що живе в домі.

* * *

— Придумай, Романенко, для прикладу, хоча б одну приказку з числівниками.

— «Згрібати жар чужими руками».

— То де ж тут числівник?

— А на двох руках по п'ять пальців...

* * *

— Яка, Вовчику, столиця Кампучії?

— Тільки що знав та забув.

— Підкажи йому, Ромчику!

— Пень Пньом. * * *

Вовчик пише твір на тему: «Собака друг людини».

— Ми собаки не держимо. У батька є лише папуга, якого тато вчить різним словам. Коли папуга вимовляє їх, ми всі з насолодою слухаємо і регочимо.

* * *

Вчитель запитує маленького Ігорка:

— В тебе на парті вісім мух. Ти вбив одну. Скільки мух лишилося?

— Одна: Та, яку я вбив, — відповів Ігорьок.

* * *

— Як на твою думку, Ігоре, слово «штани» — в однині, чи в множині?

— Я так розумію, що верхня частина у них одна, а нижня — множина.

* * *

— Які ти, Вовчику, знаєш найпоширеніші види усної народної творчості? — поцікавився учитель.

— Анекдоти! — випалив уже славетний Вовчик.

[З колекції автора; друкується вперше].

2. Прочитайте мікрогумореску, що виникла в середовищі поляків Західної України і вкажіть, у чому першооснова сміху даного твору та роль дитини у реалізації сюжетно-проблематичної основи сміховини?

Стась сидить один в кімнаті і ніхто ним не цікавиться. У домі хвилювання, біганина, причину яких дорослі прагнуть приховати від хлопчика. Нарешті до Стася підходить батько і урочисто повідомляє:

— У тебе з'явився маленький братик!

Стась філософськи хитає головою:

— Я знав, що цим кінчиться!

[Смех разных шкрот. — М., 1961. — С. 31].

3. Визначте в запропонованих сміховинках роль дорослих у спілкуванні з дітьми, внаслідок чого створена гумористична (смішна) обстановка, що і стало основою виникнення малих розповідних жанрів дитячого фольклору.

— Наша Галина Василівна якась дивна забувака, — сказала матусі Оленочка.

— Чому? — здивувалась ненька.

— Мене щоразу запитувала на уроці: «Ану, Олено, повтори, що я пояснювала?»

* * *

Дядько Солопій дзвонить по телефону другу Омеляну.

Відповідає дівчинка.

— Я хотів би поговорити з твоїм татом, — говорить дядько Солопій.

— Тата немає вдома, — відповіла дівчинка.

— Тоді клич маму.

— Її теж немає.

— Ти одна дома?

— Ні, з братиком.

— Ну, тоді поклич братика.

Після довгої мовчанки дядько Солопій почув той же голос:

— Прошу вибачення, але мій братик не може підійти до телефону: йому ніяк не вдається вилізти з колиски...

* * *

Споряджаючи сина в дорогу, мати наказала синові, що і як слід робити. Незабаром довелось йому штани латати. Затягнувши нитку в голку, як мати колись навчала, і взявся за діло. Та

скільки не шив — нитка весь час висмикувалась. Побачив те чоловік та й каже:

— Перш ніж штани латати, треба спершу вузлик на нитці зав'язати!

А синок на це:

— Але ж мені мати про це нічого не сказала?!

Повідомив П. Галаченко, м. Дніропетровськ.

В одному дворі собаку звати Піжон. Батько напрасував синочі штанці, одягнув на нього, задоволено оглянув малого й сказав:

— О, тепер ти будеш, як піжон!

— Що, і гавкати буду? — питає малий.

Дзвонять з лікарні до * * *

— Скільки у вас сьогодні підлітків мотоцикли придбали?

— Десять.

— Значить, три ще десь катаються..

* * *

Аллочка не вимовляє літеру «Р». Усі члени сім'ї намагаються задавати дівчинці побільше слів із цією літерою. Собаку їхнього звати Дружок. От бабуся допитується в малої, як звати собачку. Аллочка відмовчується, а коли бабуся ще раз питає, каже, хитро примружуючись: «Бобік»!

* * *

Вбігає до директриси школи молоденька вчителька і скаржиться, що ніяк не може вгамувати клас. Діти її просто не слухають.

Сива директриса іде разом з вчителькою до класу, аби показати, як це треба робити. Заходять до класу і стара каже.

— Привіт, шнурки!

— Привіт, черевик, — клас у відповідь.

— Ця подошва буде у вас математику топтати...

[З колекції автора; друкується вперше].

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. ГНАТЮК В. Галицько-руські анекдоти /Етнографічний збірник. — Т. VI. — Львів, 1899).
2. Народні усмішки: «Українські анекдоти, жарти, дотепи. — К.: Дніпро, 1974.
3. Смійтеся на здоров'я! /Упоряд. Г. НУДЬГИ. — К., 1960.
4. Смійтеся на здоров'я! Гумор і сатира. — К., 1966.
5. СТЕЛЬМАХОВИЧ М. Г. Мудрість народної педагогіки. — К., 1971.

З М І С Т

Переднє слово	3
Розділ 1. Перші промінчики.	6
До витоків творчості наймолодших,	6
Завдання для самостійного засвоєння теми.	13
Рекомендована література.	15
Розділ 2. Смішинки наймолодших.	15
Малі розповідні жанри фольклору і розвиток світосприйняття.	15
Завдання для самостійного засвоєння теми.	23
Рекомендована література.	25
Розділ 3. Веселкове розмаїття.	25
Дитячий фольклор і розвиток мислення малюків.	25
Завдання для самостійного засвоєння теми.	32
Рекомендована література.	34
Розділ 4. Школярки жартують.	34
Жаринки — смішинки і формування юної особистості.	34
Завдання для самостійного засвоєння теми.	40
Рекомендована література.	41
Розділ 5. І в давнину сміялись діти.	42
Роль малих розповідних жанрів дитячого фольклору у навчанні логіки суджень.	42
Завдання для самостійного засвоєння теми.	49
Рекомендована література.	50
Розділ 6. Помічники учителя.	51
Дитячі сміховинки в педагогічному процесі.	51
Завдання для самостійного засвоєння теми.	59
Рекомендована література.	60
Розділ 7. Дружбу починає посмішка.	61
Твори розповідних жанрів дитячого фольклору як засіб національної етнопедагогіки.	61
Завдання для самостійного засвоєння теми.	71
Рекомендована література.	73
Розділ 8. Гуморески дітей України.	73
Малі розповідні жанри творчості учнів різних національностей	73
Завдання для самостійного засвоєння теми.	81
Рекомендована література.	83
Розділ 9. До висот духовності.	83
Місце дитячих мікрогуморесок у моральному вихованні юних.	83
Завдання для самостійного засвоєння теми.	93
Рекомендована література.	95
Розділ 10. Великі проблеми малих жанрів.	95
Загальноосвітня національна школа України і розвиток дитячого фольклору.	95
Завдання для самостійного засвоєння теми.	104
Рекомендована література.	106
Розділ 11. З думою про Україну.	106
Фольклорні мотиви в навчальних книгах української діаспори.	106
Завдання для самостійного засвоєння теми.	115
Рекомендована література.	117
Розділ 12. Увага: діти!	117
Мікрогуморески про учнів і їх доросле бачення.	117
Завдання для самостійного засвоєння теми.	124
Рекомендована література.	126
	127

Федоренко Д. Т. Первоцвіт дивослова: Малі розповідні жанри дитячого фольклору в етнопедагогіці України. — Київ, 1997.

Любі читачі!

Чи відомо Вам, як дитина формує і висловлює першу диковинну фразу, яка викликає посмішку оточуючих?

А звідки беруться оті дитячі смішинки-жаринки? Невже хтось із дорослих пише їх для малюків? Ой ні, натомісць відбувається чудо розквіту первоцвіту мовлення наймолодших і появи бутонів дивослова їх мови.

Погодьтеся, дитячі мікрогуморески доцільніше назвати не анекдотами, а багатотомними романами про пізнання світу, які, однак, спресовані всього у дві-три фрази, але які!

Не вірите? То прочитайте цей нестандартний і нетрадиційний навчальний посібник, у якому здійснена спроба сформувати навички використовувати малі розповідні жанри дитячого фольклору у вихованні основ національної свідомості!

Автор широ вдячний усім вихователям дитячих садків, учителям початкових класів, вченим, батькам Середньої Наддніпрянщини та інших районів України, хто безкрисливо надав записи своїх спостережень над мовленням малюків і малих розповідних жанрів дитячого фольклору.

34580

КОРОТКІ ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА.

ФЕДОРЕНКО Дмитро Тимофійович, доцент, кандидат педагогічних наук, автор понад 280 наукових, методичних та науково-популярних праць.

Народився в м. Марганці Дніпропетровської області, закінчив Харківський державний університет. Працював вихователем дитячого будинку, учителем, директором школи, нині доцент кафедри педагогіки і методики початкового навчання Криворізького державного педагогічного інституту (з 1977 р.).

Дослідження останніх літ "Історія педагогічної думки і освіти в Україні. Частина перша: "Дохристиянський період", Частина друга: "Княжа доба" /у співавторстві з професором О. О. ЛЮБАРОМ, / "Жили собі Запорожці та й на Запорожжі", "Спочатку був Дажбог: Про що розповідає першоукраїнський літопис Влесова книга", "Школа і освіта в Запорозькій Січі" та інші здобули визнання в Україні і за кордоном.

Федоренко Д. Т. Первоцвіт дивослова: Малі розповідні жанри дитячого фольклору в етнопедагогіці України. Навчальний посібник для студентів і викладачів педагогічних навчальних закладів, працівників дошкільних установ і учителів початкових класів національної школи України. Дозволено МО України як навчальний посібник ISBN 5-7763-2633-8.

Первоцвіт дивослова.

Здано до набору 21.01.97 р. Підписано до друку 21.02.97 р.

Формат 60x84¹/₁₆. Папір писальний. Друк високий.

Умовн. друк. арк. 7,5. Тираж 500 екз. Зам. № 214.

Криворізька міська друкарня.

324200, м. Кривий Ріг, ГСП-3, пр. Металургів, 28.